

Kapitel 1
Vad innebär fattigdom?

Kapitel 1

Vad innebär fattigdom?

Vad är fattigdom? Att lida brist på mat, kläder, vatten, skydd mot kyla och regn. Men också att inte ha möjlighet att påverka sitt eget liv, att vara maktlös och marginaliserad. Den som är fattig har små möjligheter att forma sin framtid.

Många fattiga saknar grundläggande mänskliga fri- och rättigheter som yttrandefrihet, organisationsrätt (exempelvis rätt att bilda fackföreningar), rätt till en bra arbetsmiljö och mycket annat som tas för givet i den rika världen.

Fattigdom är inte bara armod. Det är mycket mer. I de första två kapitlen lär du dig mer om fattigdomen i världen och hur den är fördelad.

Vad är fattigdom?

Fattigdom är att lida brist. I första hand på sådant som är nödvändigt för en människas överlevnad: mat, kläder, husrum och annat som går att köpa för pengar. Men fattigdom

Riva Sandra jobbar som inhoppare på små industrier i Ahmedabad i Indien. ”Med tillfälliga jobb blir förtjänsten låg”, säger hon. Foto: Mats Wingborg

handlar inte enbart om brist på materiella resurser. Det är i lika hög grad att inte ha möjligheter att påverka sitt eget liv.

Den som inte har tillräckligt med materiella resurser riskerar att inte bli respekterad hos exempelvis polis, lokala makthavare eller när man söker vård för sjukdom. Det är fattiga snarare än rika som saknar tillgång till FN:s mänskliga rättigheter (mer om de mänskliga rättigheterna i kapitel 5 och 6).

I många kulturer likställs fattigdom med att inte ha familj och vänner. Där samhället inte erbjuder sociala skyddsnät, som sjukförsäkringar, pension och arbetslöshetsunderstöd, beror individens överlevnad på den närmaste kretsen.

Fattigdomen ser olika ut beroende på vem man är och var man bor. Bland annat kön, ålder, etnisk bakgrund, religion, miljö och vilket land man kommer ifrån bestämmer villkoren. En fattig buddistmunk i Bangkok i Thailand lever under andra villkor än en kvinna i Kuito på Angolas krigshärjade landsbygd. Fattigdomen hos gatubarnen i Rios slumområden ser annorlunda ut än fattigdomen hos en kvinna i Afghanistan.

”Fattigdom innebär att arbeta mer än 18 timmar om dygnet, men ändå inte tjäna tillräckligt för att ge mat åt mig själv, min man och mina två barn.”

En kambodjansk kvinna, intervjuad för Världsbankens rapport *Crying out for Change*.

Fattigdom är mer än armod

Det finns intervjuundersökningar där tiotusentals fattiga människor runt hela världen har fått uttala sig om vad det innebär att vara fattig. De talar ofta om bristen på makt, säkerhet och möjligheter samt frånvaron av sociala och juridiska rättigheter.

Brist på makt

Makt handlar i första hand om att ta makten över sitt eget liv, att kunna påverka och bestämma vad som sker. I en någorlunda fungerande demokrati finns bättre förutsättningar för individerna att kunna påverka. Bristande demokrati är ett stort problem, inte minst i många utvecklingsländer (mer om demokrati i kapitel 3 och 4), vilket gör att fattiga i utvecklingsländer kan ha en ännu mer utsatt situation.

Brist på säkerhet

Rättssäkerhet bygger på allmän och lika lag – att vi alla är lika inför lagen, reglerade ägarförhållanden (kan vara såväl traditionell, kollektiv som privat) och oberoende polisväsende och domstolar. Rättssäkerhet är viktigt ur många aspekter, inte bara för individerna. En förutsättning för att ett land ska kunna utvecklas är att människor kan känna tillit och vågar satsa på mer än daglig överlevnad.

Brist på möjligheter

Fattiga människor i utvecklingsländer saknar ofta konkreta möjligheter att förändra sina liv. Den grundläggande skolutbildningen kan vara av dålig kvalitet, vilket gör att den inte ger tillräckliga kunskaper för ett framtida yrkesliv. Även om det finns godtagbar utbildning är det inte säkert att barnen i familjen kan gå i skolan eftersom de måste bidra till familjens försörjning.

Tillgången på vanliga arbeten med chans till en rimlig lön är dålig, en stor del av befolkningen är hänvisade till arbeten inom det som kallas den informella ekonomin som småhandel och hemarbete eller mindre familjejordbruk. Livet är svårt att planera på grund av olika osäkerhetsfaktorer. Naturkatastrofer, sjukdomar, olyckor och övergrepp drabbar alla människor, oavsett inkomst. Men fattiga människor är ofta sämre rustade för att klara av oförutsedda händelser.

Frånvaron av rättigheter

Nästan alla länder i världen har undertecknat FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Ändå har många länder svårt att leva upp till löften om att ge människor lika behandling och samma rättigheter. I synnerhet fattiga känner ofta att de är en slags ”andra klassens medborgare”. Eliterna på olika nivåer i samhället saknar ofta intresse för de fattigas rättigheter, och de har därför svårt att få stöd för sin sak. Vi ska nu utforska närmare vad frånvaron av rättigheter kan innebära, mer konkret.

Källa: *Voices of the Poor*, tre rapporter som Världsbanken låtit ta fram. Det finns en förkortad version på svenska, *De fattigas röst*, som kommit ut på Atlas förlag, 2003.

Frågor:

*Vad tror du skulle vara svårast att klara av om du var fattig?
Vilka skillnader finns mellan att vara fattig i en stad och
fattig på landsbygden?*

Att vara fattig är att sakna tillit

Många fattiga människor vågar inte lita på samhällets representanter i form av till exempel polis, rättsväsende, skola och hälso- och sjukvård. De känner att de inte behandlas lika, utan att det görs skillnad mellan människor beroende på ekonomiska förutsättningar och kanske även på grundval av olika kultur, religion eller sexuell läggning.

Korruption och maktmissbruk

Lokala myndigheter i utvecklingsländerna är alltför ofta en förlängd arm för lokala elitgrupper. Korruption är vanligt, vilket utestänger fattiga eftersom de inte kan ”betala extra” för till exempel ett läkarbesök eller för att få en anställning.

Ofria medier

I de minst utvecklade och i de ”medelutvecklade” länderna är det vanligt att tidningar, radio och tv inte rapporterar om missförhållanden. Tryck- och yttrandefriheten kan vara begränsad på olika sätt. Massmedierna, som enligt västerländsk tradition ska granska makten, klarar ofta inte av att stå emot de krav som utövas av makteliten.

Bristande tillgång på mediciner

Att leva i en fattig del av världen innebär att inte nås av satsningar inom medicin, teknik och forskning. Tre miljoner människor dör varje år i infektionssjukdomar som malaria, tbc och sömnsjuka. Men bara 10 procent av medicinsk forskning går till dessa sjukdomar som utgör 90 procent av utvecklingsländernas sjukdomar.

Utanförskap

Fattigdom leder till ett socialt utanförskap för individer. Marginaliseringen märks både i fattiga och rika länder. Detta påverkar bland annat människors hälsa och syns även om man jämför områden med fattigare respektive rikare befolkning i samma land. I USA skiljer sig medellivslängden mer än 6,5 år mellan fattiga och rika delstater. Högst är medellivslängden i Hawaii och lägst i Mississippi. Mönstret är att medellivslängden är högre i norr och lägre i de fattigare sydliga delstaterna.

Maktlöshet även på global nivå

Maktlösheten drabbar inte bara individen utan även hela länder, som trots sin stora folkmängd har väldigt litet politiskt och ekonomiskt inflytande globalt. Ett exempel på fattiga länders underordnade ställning är hur de behandlas i världshandelsorganisationen WTO. Utvecklingsländerna har visserligen samma möjligheter till representation som i-länderna, men de kan ändå inte utöva lika mycket inflytande på grund av bristande resurser.

Källa: Globalportalen.org

Frågor:

Hur skulle en fri press kunna förbättra möjligheten för befolkningen i utvecklingsländerna?

Hur kan mediciner även komma den fattiga delen av världen till del?

Hiv och aids slår mot fattiga länder

Hiv och aids är ett tydligt exempel på hur olika en sjukdomsepidemi slår mot fattiga och rika delar av världen. De första rapporterna om hiv och aids kom från västvärlden, och då spreds sjukdomen framför allt bland homosexuella.

Det finns ett nära samband mellan fattigdom och omfattningen av hiv och aids. Sjukdomen är vanligast i några av världens fattigaste länder. Men omfattningen av hiv och aids påverkas också av andra faktorer, som familjemönster och sexuella beteenden.

Med tiden har de flesta rika länder fått sjukdomsspridningen någorlunda under kontroll. Sjukvården erbjuder bromsmediciner till dem som smittats, vilket gör att människor kan klara sig i många år utan att utveckla sjukdomen aids. Vissa menar att hiv och aids inte ens längre ska betraktas som en dödlig sjukdom.

Helt annorlunda ser det ut i Afrika där sjukdomen fortsätter att spridas med oförminskad hastighet. Antalet hiv-smittade fortsätter att öka, 2012 räknade man med att det fanns drygt 34 miljoner smittade i världen. Det var 4 miljoner fler än 2001. Samtidigt har bromsmedicinerna blivit bättre och mer tillgängliga vilket gör att hiv-smittade lever längre än tidigare.

Merparten av de smittade finns i länderna i Afrika söder om Sahara. Allra flest smittade finns i Swaziland, Botswana och Lesotho, där en fjärdedel av befolkningen bär på hiv-viruset.

Den förväntade livslängden i vissa afrikanska länder är i

dag 40 år eller lägre. I Uganda dör sju av tio unga kvinnor i aids, och i Namibia dör dubbelt så många av aids som av malaria. Det ligger någon som har en aidsrelaterad sjukdom i 70 procent av sjukhussängarna i Botswana, ett land där den förväntade livslängden för en människa är så låg som 31 år.

Varje dag dör omkring 5700 människor i aids. Av dessa har endast ett fåtal haft tillgång till bromsmediciner.

Det finns grupper där hiv och aids ökar även i rika länder. Smittspridningen bland män som har sex med män ökar internationellt. 4,8 procent av män som har sex med män i Sverige är smittade, att jämföra med 0,06 procent smittade i hela befolkningen. Smittspridningen ligger ändå på en väsentligt lägre nivå än i USA, Spanien, Thailand, Chile och vissa afrikanska länder där över 15 procent av män som har sex med män är smittade.

Källa: UNAIDS, 2012, Lancet 2012 – refererad i SvD 2012-10-02.

Frågor:

På vilket sätt drabbar hiv och aids fattiga länder hårdare än rika länder?

Vilka hinder finns för att fattiga länder ska kunna erbjuda sina medborgare bromsmediciner?

Vad beror fattigdomen på?

Varför är befolkningen i vissa länder fattigare än i andra? Det går knappast att ge något entydigt svar på detta. Det finns fattiga länder med stora naturtillgångar. Ett lands geografiska läge verkar spela en viss roll.

Många av världens fattigaste länder saknar kuster eller är öriken långt ute i någon ocean. De flesta ligger dessutom söderut på jordklotet. Ibland används begreppen nord och syd för den rika och den fattiga världen.

Ett lands ekonomiska tillgångar är inte det enda som avgör människors tillgång till exempelvis välfärd och ett gott liv. Viktiga faktorer är också hur tillgångarna är fördelade, om det finns demokrati och mänskliga rättigheter.

En viktig orsak till fattigdom är politiskt förtryck. I sin mest extrema form leder förtrycket till död. I Nordkorea, världens för närvarande kanske hårdaste diktatur, beräknas tio miljoner människor, cirka tio procent av befolkningen, ha svultit ihjäl under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet. Numera har landet återhämtat sig från svälten men undernäringen är fortfarande omfattande och landet har inte uppnått självförsörjning inom jordbruket.

Påfallande många av de minst utvecklade länderna är, eller har under den senaste tioårsperioden varit, inblandade i krig och interna stridigheter.

Frågor:

Vad innebär det att vara fattig?

Är förtryck en form av fattigdom? Motivera!

Fattigdomens historia

Det har förstås alltid funnits fattiga människor. Men länge var skillnaden mellan den fattige och den rike något som bara var, som ingen ifrågasatte eller trodde skulle förändras. Det skriver Peter Englund, historiker, författare och ledamot av Svenska Akademien, i sin bok *Förflutenhetens landskap*:

”Någon egentlig motsats mellan dem (de fattiga, vår anm.) och den rike mannen som stod bredvid kunde man inte se. De sågs snarare som varandras förutsättning. Den fattige bara fanns där, som ett givet inslag i bilden, lika självklar som

fälten eller himlen eller träden och minst lika evig. Att vissa människor levde i fysisk nöd var inget att känna förvåning eller harm över. Den nödlidande kunde nonchaleras, kanske avskys eller till och med vördas. Men som något socialt problem sågs han inte.”

Fattigdomen kunde vara en väg till Gud. Att skänka pengar till en fattig gjorde även givaren till en from människa, och så är det fortfarande i många länder i världen. Att ge allmosor var en omfattande verksamhet som omsatte stora summor under medeltiden.

Hieronymus Boschs målning “The Wayfarer”.

Först på 1200-talet började tanken slå rot att det var en skam att vara fattig. En förändring kom på 1520-talet då Europa härjades av missväxt. Det gjorde att allt fler fattiga drog omkring på vägarna. Fattiglagar infördes över hela Europa, lagar som inte infördes för utan mot de fattiga. De tiggare som tidigare fått mat längs vägarna blev nu fängslade, piskade och fick håret rakat för att sedan skickas ut genom stadsporten.

Med industrialismen kom en ny underklass att växa fram. Till en början sjönk lönerna samtidigt som vinsterna inom företagen ökade. Men under 1800-talet vändes utvecklingen. En framväxande arbetarrörelse stärkte arbetarnas ställning, steg för steg skaffade sig den arbetande befolkningen rättigheter som ledde till ökad välfärd.

Fråga:

Den genomsnittliga lönen för en tysk arbetare steg åren 1801 till 1951 hela tolv gånger, samtidigt som priset på järn blev dubbelt så dyrt och priset på spannmål endast tredubblades. Hur kan man förklara en sådan utveckling för arbetarklassen i Europa?

Drygt en miljard lever i stor fattigdom

Det är viktigt att skilja mellan andel fattiga och antal fattiga när vi jämför utvecklingen av fattigdomen i olika länder. Under de senaste två årtiondena har andelen fattiga av världens befolkning minskat. Även antalet fattiga har minskat något, men skillnaden är inte lika tydlig på grund av befolkningstillväxten.

Det land i världen som hyser det största antalet fattiga är Indien. I Indien minskar visserligen andelen fattiga men befolkningen är stor och antalet marginaliserade människor är stort.

Andelen fattiga av befolkningen är högst i Afrika söder

om Sahara. Av de 25 fattigaste länderna i världen ligger 24 i Afrika. Det enda icke-afrikanska land som för närvarande finns med på listan är Afghanistan (på sextonde plats bland de fattigaste).

Trots allt går utvecklingen tydligt åt rätt håll. Ett tecken på detta är den snabba ökningen av medellivslängden. För 40 år sedan var det bara Europa, Nordamerika och Japan som hade en medellivslängd på 65 år eller mer. Nu har hela världen den medellivslängden med undantag av Afrika söder som Sahara.

Den sammantagna medellivslängden i världen är för närvarande nästan 70 år. Det är tio år mer än vad medellivslängden var i Sverige 1920. Trots att medellivslängden ökat totalt sett i världen finns det stater där den faller. Det handlar ofta om länder med inre militära konflikter, som i Demokratiska republiken Kongo.

Även om utvecklingen är positiv kommer inte resurserna alla till del, en trend är att klyftorna inom länderna fördjupats. I många utvecklingsländer har det vuxit fram en köpstark medelklass, samtidigt som majoriteten av befolkningen lever på mycket knappa resurser.

Antalet fattiga människor ökar fortfarande i Europa och Nordamerika. Eller uttryckt på ett annat sätt: Vi har fått öar av rikedom i de fattiga länderna och öar av fattigdom i de rika länderna. Bilden av fattigdomen är inte längre lika entydig.

Den fattigaste femtedelen av världens befolkning har bara två procent av inkomsterna. Även i ett land som Kina, där den ekonomiska tillväxten varit snabb, finns omkring 300 miljoner människor som lever i djup fattigdom.

Källa: Human Development Report, UNDP, 2012 samt
www.millenniemalen.nu.

Frågor:

Var i världen är fattigdomen störst?

Hur har fattigdomen i världen förändrats?

Vilka faktorer beror det på att fattigdomen är på väg att försvinna i vissa delar av världen, medan den snarare ökar i andra delar?

Varför ökar klyftorna inom länderna, samtidigt som fattigdomen minskar i världen?

Hur kan fattigdom mätas och undersökas?

Om vi ska kunna beräkna om fattigdomen minskar eller ökar behövs ett mått för detta. Ett vanligt sätt är att undersöka hur många människor som lever på ett visst belopp per dag.

Det mest använda måttet på fattigdom har Världsbanken tagit fram. Enligt detta index är den person fattig som överlever på mindre än motsvarande två US dollar om dagen (under en dollar per dag räknas som extrem fattigdom).

För att utjämna skillnader i lokala prisnivåer är indexet anpassat till vad som går att köpa för en viss summa pengar. Kritiker av indexet menar att måttet inte tar hänsyn till de stora prisskillnader som finns mellan stad och land, vilken kvantitet av en vara man köper eller det faktum att fattiga inte ens köper de varor som indexet är baserat på. Världsbanken har mot bakgrund av kritiken försökt att bearbeta indexet och förfina metoden.

Olika metoder att mäta fattigdom

En vanlig metod är att ange mått på ekonomisk tillväxt i ett land, eftersom ekonomisk tillväxt av erfarenhet visat sig vara en grundläggande förutsättning för minskad fattigdom i utvecklingsländer.

Rent ekonomiska mått säger dock inget om fördelningen, varför FN:s utvecklingsorgan UNDP i sitt index även tar med faktorer som läskunnighet, skolgång, jämställdhet och förväntad livslängd.

Bruttonationalprodukt per capita

Förändring av BNP per capita är det traditionella sättet att mäta ett lands ekonomiska framgångar och ingår i standard-beskrivningar av länders utveckling.

Det har länge funnits en berättigad kritik av BNP-måttet, framför allt därför att måttet är ensidigt. BNP tar inte alls hänsyn till viktiga värden som en hållbar resursanvändning, en långsiktig miljöpolitik, graden av demokrati, jämställdhet eller om ett land respekterar FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna.

Kritiker har också kunnat visa att det finns enskilda länder som har en relativt utvecklad välfärd, till exempel en hög utbildningsnivå och en god hälsovård, trots jämförelsevis låg BNP. Så är till exempel fallet med Sri Lanka, Vietnam och Kuba. Å andra sidan har flera av de oljeproducerande länderna på den arabiska halvön hög BNP, men dåliga värden på välfärdsindikatorer som spädbarnsdödlighet och allmän läskunnighet.

Medellivslängd

Ett första steg i arbetet för att ge en mer djuplodande beskrivning av ett lands utveckling är att beskriva förändringen av medellivslängden. Som enskild faktor är detta den indikator som bäst beskriver förändringar i välfärden. Om ett land ska höja medellivslängden krävs att stora skikt av befolkningen får det bättre. I annat fall blir utslaget obefintligt.

Human Development Index (HDI)

Kritiken av det grovkorniga BNP-måttet ledde i början av 1980-talet till att FN-organet UNDP utvecklade HDI. Sedan

1990 har UNDP årligen publicerat *Human Development Report* där HDI är det viktigaste måttet för att mäta ett lands utveckling. Indexet beräknas huvudsakligen på tre indikatorer som anses visa omfattningen av fattigdom i ett land.

HDI mäter:

- Medellivslängden vid födsel
- Läskunnigheten bland vuxna samt hur hög andel av befolkningen som är inskriven i skolor
- Bruttonationalinkomst, BNI, per capita. BNI utgår från BNP, bruttonationalprodukten. Men BNI räknar också på kapitalflöden till eller från utlandet. BNI-måttet är vidare PPP-justerat vilket innebär att inkomstuppgifterna är omräknade efter hur mycket inkomsterna är värda på den marknad där de är avsedda att användas

Utöver dessa tre finns en rad andra indikatorer på välfärd, till exempel spädbarnsdödlighet, kvinnors representation och hur ett land följer ILO-konventioner, de miniminormer för arbetslivet som länder genom underskrifter visat att de erkänner (ILO, International Labour Organisation, beskrivs närmare i kapitel 5).

HDI skapar ett underlag för jämförelser mellan olika grupper av fattiga länder, mellan olika regioner och över tidsperioder.

Frågor:

Vilka aspekter av fattigdom kan inte mätas?

Är ett gemensamt mått på fattigdom (att tvingas leva på en till två US dollar om dagen) bra?

Vad skiljer att vara fattig i Minsk i Belarus från att vara fattig i Kingston i Jamaica eller i Asmara i Indien?

Hur är det att vara fattig?

När människor blir tillfrågade om vad som är den viktigaste orsaken till fattigdom nämner de i första hand sjukdom och ohälsa. Det andra som nämns är att förlora sitt jobb. Allt fler, både män och kvinnor, väljer att flytta för att få ett jobb, till en tätort i det egna landet eller till ett annat land.

I diskussioner med fattiga män över hela världen hörs frustration, ilska och förnedring över att inte kunna försörja familjen. Denna oro är inte minst tydlig i rapporter från Östeuropa och Centralasien, där många industrijobb försvunnit i omställningen till marknadsekonomi.

Nära kopplat till fattigdom är ohälsa. Blir en familjeförsörjare sjuk drabbas hela familjen, ibland hela släkten. Både på landsbygden och i stadsområden måste fattiga arbeta långa dagar för att få livet att gå ihop, ofta i farliga miljöer. Många drivs in i sysselsättningar som inte bara är farliga utan också illegala och samhällsförödande som stöld, droghandel, prostitution, barnarbete och trafficking.

Nivån på inkomsterna är inte så viktiga som vad de räcker till i den egna omgivningen, alltså vad pengarna kan användas till. Inkomstens betydelse ligger i de handlingsmöjligheter den ger. De faktiska handlingsmöjligheterna beror även på en rad andra förhållanden, kanske främst hälsa.

"Här flyger knytnävarna över allt. Kvinnor slår män, män slår kvinnor. Och båda slår barnen."

En ung kvinna från Novo Horizonte, Brasilien, uttalar sig i boken *Crying out for Change* som getts ut av Världsbanken.

Källa: UNDP, 2012.

Hur drabbas kvinnor av fattigdom?

Fattigdom drabbar kvinnor oftare, hårdare och djupare än vad den drabbar män.

Över hela världen är kvinnor underordnade män, framför allt i samhällslivet, men också i familjen. En fattig kvinna står därför, vid sidan av barnen, längst ner på rangskalan.

Det är männen som fattar beslut för familjens, även kvinnans, räkning och har kontrollen över pengar och ägodelar. Alltför många kvinnor får inte ens bestämma över sin egen kropp eller sin sexualitet. Fler än 350 000 kvinnor dör årligen i samband med graviditeter.

En extremt utsatt grupp är änkor, övergivna eller skilda, och ensamstående mammor. Från Afrika och Asien rapporterar kvinnor om hur hårt utsatta och diskriminerade många av dessa ensamstående kvinnor är.

Våldet i ett samhälle tenderar att öka vid social oro, och en hel del av detta våld drabbar just kvinnor. Så rapporteras till exempel våldet mot kvinnor ha ökat i Öst- och Centraleuropa samt i Centralasien.

Kvinnor utför merparten av det obetalda arbetet i hemmet och är dessutom i högre grad familjeförsörjare, samtidigt som de får mindre betalt än män. Kvinnor har svårare att få lån och har även på andra sätt svårare än män att skaffa mat och uppehälle för sig själva och sin familj.

”För en fattig människa är allt hemskt – sjukdom, förödmjukelse, skam. Vi är krymplingar; vi är rädda för allt: vi är beroende av alla. Ingen behöver oss.”

En blind kvinna, Tiraspol, Moldavien, i informationsskriften *Dying for Change – Poor people's experience of health and ill-health*. Skriften är baserad på boken *Voices of the Poor*.

Fakta om kvinnor

De är fattigare

Majoriteten av världens fattiga är kvinnor. Kvinnorna äger bara 10 procent av jordens tillgångar.

De jobbar mer – tjänar mindre

Kvinnor är i allt högre grad familjeförsörjare men får samtidigt mindre betalt för det arbete de utför utanför hemmet. Kvinnor utför merparten av det obetalda arbetet i hemmet, med att exempelvis ta hand om barn och vårda anhöriga.

De saknar makt

2009 var endast 14 av världens stats- och regeringschefer kvinnor. Endast 13 av världens 500 största företag hade en kvinnlig VD. Men antalet kvinnor med makt och inflytande inom politiken och näringslivet växer.

De är inte oberoende

Tvångsäktenskap är fortfarande vanliga där flickor blir bortgifta mot sin vilja. Giftna kvinnor saknar ofta inflytande över hur deras egna inkomster disponeras. De är beroende av mannens ekonomi. Arvsregler kan diskriminera kvinnor.

De utsätts för våld

Kvinnor är mer utsatta och exploaterade. De riskerar bland annat att utsättas för våld och sexuella övergrepp. Enligt FN minskar kvinnlig könsstympning, men finns fortfarande kvar som en utbredd tradition. Minskningen sker framför allt inom grupper med högre utbildning.

Riskfyllt barnafödande:

Fler än 350 000 kvinnor dör varje år i samband med graviditet och barnafödande. Även aborter som utförs illegalt utgör stora hälsorisker. Nästan alla dödsfall sker i utvecklingsländerna. Risker att en gravid kvinna i Afrika söder om Sahara ska dö i samband med graviditet eller förlossning är 1 på 16. För en kvinna i industrialiserade länder är risken 1 på 3 800.

De är oönskade

Att föda flickor är inte vad alla familjer vill, i många länder görs fosterdiagnostik så att flickfoster aborteras. I länder som Kina med barnbegränsning av befolkningspolitiska skäl kan flickor lämnas bort eller adopteras av barnlösa par i andra världsdelar, exempelvis i Sverige.

De diskrimineras

När familjernas ekonomi försämras, som vid finansiella kriser, är det oftare flickor som får stanna hemma från skolan. Två tredjedelar av de som inte kan läsa eller skriva i världen är kvinnor.

Facket mest för män

Trots att allt fler kvinnor arbetar och är familjeförsörjare är facket fortfarande till stor del dominerat av män. Få fackliga organisationer i världen har kvinnliga ledare och det saknas ofta ett jämställdhetsperspektiv i det fackliga arbetet.

Frågor:

Varför är kvinnor ofta fattigare än män?

Vad kan göras för att minska fattigdomen bland kvinnor?

Vad kan facket göra för att stärka kvinnors ställning på arbetsmarknaden?

Hur drabbas barn av fattigdom?

De allra flesta av jordens fattiga är barn. En tredjedel av alla barn i utvecklingsländerna lever i fattigdom. Uppskattningsvis 2,2 miljarder barn i världen lever i absolut fattigdom. Men situationen för världens barn har trots allt förbättrats radikalt på senare år.

Barnadödligheten minskar, för varje år blir det färre undernärda, allt fler mödrar ammar sina barn vilket leder till en bättre hälsa från starten i livet, och förbättrade vattensystem ger förutsättningar för mindre smittspridning och sjukdomar.

En av de viktigaste förändringarna är att allt fler barn går i skolan. Men det finns ofta stora skillnader i barns villkor mellan stad och land. Den största fattigdomen finns på landsbygden, även om villkoren i städerna också kan vara mycket hårda, i synnerhet för barn utan nära anhöriga.

I dag dör hälften så många barn som för 20 år sedan. Orsaken är bättre hälso- och sjukvård och vaccinationsprogram, men också insatser som gjort för att minska fattigdomen. 1990 dog drygt 12 miljoner barn som var under fem år, 2011 var antalet färre än 7 miljoner.

Men fortfarande dör 8 miljoner barn varje år före fem års ålder i sjukdomar som hade kunnat botas. Mer än vart tredje sådant dödsfall sker redan under den första månaden efter födseln och beror på infektioner i kombination med låg födelsevikt som i sin tur beror på att modern varit undernärld. De unga vuxna står för de högsta smittotalen i många länder när det gäller exempelvis hiv och aids.

Fattigdom är något som ärvs. Undernärda kvinnor föder underviktiga barn som har svårt att utvecklas på ett bra sätt, fysiskt och psykiskt. Kronisk undernäring gör barn extra känsliga för infektioner och sjukdomar, och om de inte dör som barn riskerar de ändå att dö i förtid. Ett barn som inte äter tillräckligt har svårare att klara skolundervisningen.

Källa: Human Development Report 2012, Svenska FN-förbundet

Utvecklingsindex för barn

Det finns ett särskilt index, CDI (Child Development Index), som används för att mäta barnfattigdom och som gör att man kan jämföra barnens villkor i olika länder med varandra. Det mäter utbildning, hälsa och beräknat näringsintag och skapar en skala från 0 till 100 där 0 är bäst och ju högre siffror desto sämre villkor för barn.

Genomsnittet i världen ligger på 17,5. CDI i industrialiserade länder är i genomsnitt 2,1. Såhär ser det ut för olika kontinenter:

- Afrika 34.5
 - Mellanöstern/Nordafrika 11.2
 - Centrala och östra Europa och Centralasien 9.2
 - Södra Asien 26.4
 - Östra Asien 8.5
 - Latinamerika och Karibien 6.8
-

Frågor:

Varför är det så viktigt att stärka barns rättigheter?

Varför är det så viktigt att barn får utbildning?

Utbildning en nyckelfråga

Fattiga familjer kanske inte kan skicka sina barn till skolan för att deras inkomster behövs för familjens överlevnad. De får därför sämre förutsättningar att skaffa sig ett gott liv och resa sig ur fattigdomen.

Det finns ett starkt samband mellan fattigdom i barndomen och inkomster i vuxenlivet. Om det dessutom inte finns myndigheter som fångar upp barn i utsatta situationer är det stor risk att fattigdomen permanentas.

Barn som inte får en bra utbildning och som inte har tillgång till ett välfärdssamhälle i form av till exempel socialtjänst, blir diskriminerade på olika sätt och har svårt att lyfta sig ur sin utsatta situation. Fattiga barn utsätts i högre grad för exploatering och övergrepp.

Det är fortfarande en lång väg att gå innan målsättningen att alla flickor och pojkar ska få åtminstone grundskoleutbildning är uppfylld. Nästan 70 miljoner barn saknar tillgång till skolgång. Det är ändå en minskning, år 2000 beräknades antalet till 103 miljoner. I dag börjar nästan lika många flickor som pojkar skolan, det gäller så väl grundskola som gymnasieskola och högre utbildning.

Fakta om fattigdom och utbildning

Utbildningsnivån i världen ökar, men det går långsamt. Andelen barn som skrivs in i grundskolan i utvecklingsländerna ökade från 82 procent 1999 till 90 procent 2012. Den största ökningen skedde i Afrika söder om Sahara där andelen barn i skolan ökade från 58 procent till 76 procent under samma period.

Men skillnaderna mellan människors tillgång till utbildning i världen kvarstår som ett stort problem, samtidigt som tillgången till kunskap blir allt viktigare i en alltmer global värld. 25 procent av utvecklingsländernas vuxna kan inte läsa eller skriva.

40 miljoner indiska barn går inte i skola. Av indiska barn på landsbygden är det nära hälften som aldrig lär sig läsa ordentligt, och över hälften har slutat skolan innan de fyllt 14 år.

Fortfarande får många barn i södra Afrika bara några få års skolutbildning. I Niger är det bara var tionde elev som fortsätter sin skolgång till det som motsvarar högstadiet. I Sverige är motsvarande siffra i princip 100 procent.

Flickor får mer sällan gå i skolan än pojkar. En orsak är att flickorna oftare hålls hemma för att se efter småsyskon

och arbeta i hemmet. De fattiga tycker sig ofta inte ha råd att skicka sina barn till skolorna, och skillnaden mellan pojkar och flickor ökar ju högre utbildning det handlar om. Undervisningen är ofta av dålig kvalitet och skolavgifter och kostnader för skoluniformer och skolmateriel är tunga utgifter speciellt för familjer med många barn.

Källa: Human Development Report 2012, bilaga om millenniemålen från svenska FN-förbundet SvD 2012-12-10.

Frågor:

Vad har en höjd utbildningsnivå för betydelse för samhällsutvecklingen?

Vilka hinder finns som gör att många barn inte går i skolan?

Hur kan man säga att investering i utbildning inte ens är en utgift på längre sikt?

FN:s millenniemål

”Världens chans” är rubriken på den kampanj som FN driver för att sprida information om de mål man satt upp för den globala utvecklingen.

Den extrema fattigdomen ska halveras till 2015. Det är ett av många mål kring den globala utvecklingen som ingår i FN:s så kallade Millenniedeklaration. Den tillkom i samband med att världens stats- och regeringschefer samlades till ett toppmöte den 6–8 oktober 2000 i FN i New York.

I deklarationen listas konkreta åtaganden som att förse människor med rent vatten och ge alla grundutbildning, stoppa spridningen av hiv och aids och få de rika länderna att öka det statliga biståndet. Men bland målsättningarna finns också att länderna ska öka tillträde till handelsmarknaderna

för utvecklingsländerna samt ge dem möjlighet att sanera sina skulder.

De åtta utvecklingsmålen

Åtta utvecklingsmål har antagits i deklarationen:

- Halvera andelen extremt fattiga till 2015
- Halvera andelen som lider av hunger till 2015
- Allmän grundskola för alla barn till år 2015
- All diskriminering av flickors rätt till utbildning ska ha eliminerats till 2005
- Barnadödligheten ska ha minskat med två tredjedelar och mödradödligheten med tre fjärdedelar till 2015
- Spridningen av hiv och aids, malaria och andra sjukdomar ska hejdas och en minskning av sjukdomarna ha påbörjats
- Nationella planer för alla länder för en hållbar utveckling senast 2005 och utarmningen av miljö- och naturresurser ska ha vänts i en positiv trend år 2015
- Skapa ett globalt partnerskap för utveckling genom att a) öka det statliga biståndet, b) öka tillträde till handelsmarknaderna för utvecklingsländerna och c) skapa en hållbar skuldsituation

Källa: www.millenniemalen.nu

Är det möjligt att klara världsfattigdomen?

FN:s delmål att halvera den extrema fattigdomen uppnåddes redan 2010, om vi tittar på utvecklingen globalt. Men framstegen är inte jämnt fördelade. Utvecklingen går framåt i Asien men går inte lika fort i Afrika söder om Sahara. Det finns flera hinder som måste övervinnas för att framstegen ska komma även Afrika till del.

Hiv- och aidsepidemin har lett till att medellivslängden

sjunkit i flera afrikanska stater. Ett annat hot är de väpnade konflikterna i en rad afrikanska stater som Sudan, Elfenbenskusten, Demokratiska republiken Kongo och Somalia.

Även utanför Afrika riskerar krig och inbördeskrig att slå sönder möjligheterna till fortsatt utveckling. Det gäller inte minst i Syrien och Afghanistan.

Ett stort hot om man tittar på den globala utvecklingen är också finanskriserna i Europa och Nordamerika. Många fruktar att den rika världen kommer att bli allt mer upptagen med att lösa sina egna problem och inte ha kraft att fullfölja sina löften om stöd till utvecklingsländer.

Men utvecklingen går trots allt framåt på en rad områden. 2012 konstaterade FN att fattigdomen och barnadödligheten i världen har minskat, allt fler människor har tillgång till rent vatten, skydd mot malaria och tillgång till bromsmediciner mot hiv. Mer än 200 miljoner av de som bor i slumområden har fått bättre bostäder och har i dag tillgång till vatten och sanitet.

”När vi nu ökar insatser för att nå millenniemålet att halvera andelen hungriga, låt oss då sträva bortom målet, mot en total utrotning av hungern. När det gäller hunger är den enda acceptabla siffran noll.”

José Graziano da Silva, generaldirektör för FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation FAO

Källa: Svenska FN-förbundet, 2012

Frågor:

Tror du att Millenniemålen kommer att kunna nås till 2015? Vilka är hindren?

Vilken betydelse har FN-deklarationer av det här slaget?

Läs mer:

Hemsidor

Millenniemålen: www.millenniemalen.nu

FN:s organ för global utveckling UNDP: www.undp.se

Globalportalen: www.globalportalen.org

Svenska FN-förbundet: www.fn.se

Gapminder: www.gapminder.org

Böcker och skrifter

Olof Palmes Internationella Center: *Bryt tystnaden! – Palmecentrets metodstöd i arbetet med hiv och aids*, 2009.

Olof Palmes Internationella Center: *Alla vinner på jämställdhet – Palmecentrets metodstöd i jämställdhet och HBT-rättigheter*, 2009.

Donald Boström och Mats Ögren Wanger: *Som en osynlig sten i mitt hjärta: en bok om hiv och aids i Sverige och världen*, Leopard förlag 2009.

Kapitel 2

Hur minskar vi fattigdomen?

Kapitel 2

Hur minskar vi fattigdomen?

Världens länder har samlat sig för att försöka minska fattigdomen. Men hur åstadkommer vi en utveckling som leder till minskad fattigdom? Vilken betydelse har ekonomisk tillväxt för utvecklingen i världen?

I detta kapitel berättar vi mer om fattigdom och välfärd och om de ekonomiska klyftor som finns mellan och inom världens länder. Vi diskuterar också vad rikare länders bistånd till fattigare länder kan åstadkomma för att minska fattigdomen.

Hur ser prognoserna för framtiden ut?

Det mesta pekar på att utvecklingen i världen fortsätter att gå i en positiv riktning, även om bilden inte är helt entydig. Enligt Världsbankens prognoser kommer drygt 12 procent av världens befolkning att vara extremt fattig 2015. Det är en snabbt minskande andel.

I Gujarat i Indien finns världens största fackförening för kvinnor inom den informella ekonomin. Ett sätt att tjäna pengar är att samla metaller på soptippar. Men kvinnorna kräver att få bättre betalt när de säljer skrotet till uppköpare. Foto: Mats Wingborg

År 2005 var drygt 21 procent extremt fattiga. Om prognosen blir verklighet kommer både andelen fattiga och antalet fattiga att minska. Antalet människor som kommer att leva på mindre än en US dollar per dag 2015 beräknas vara 883 miljoner personer. År 2005 var motsvarande grupp 1,4 miljarder och 1990 var den 1,8 miljarder personer.

Källa: Världsbanken, 2010.

Var finns världens fattiga?

Att man kan säga att fattigdomen minskar i världen beror till stor del på den positiva utvecklingen i Asien, i synnerhet i de östra delarna. Eftersom Asien har en oerhört stor befolkning smängd slår förändringarna igenom tydligt i den globala statistiken.

Särskilt stor har fattigdomsminskningen varit i länder som Kina, Vietnam och Malaysia. I Afrika, i synnerhet i länderna söder om Sahara, har utvecklingen inte varit lika positiv. I flera länder har fattigdomen till och med ökat och medellivslängden sjunkit, det gäller i synnerhet länder som drabbats hårt av hiv och aids.

Även Latinamerika, Centralasien och inom länder som Indien, Kina och Brasilien finns fortfarande fickor av djupt armod.

Men trots den goda utvecklingen består klyftorna i världen mellan fattiga och rika och i vissa fall ökar de. Dessa klyftor märks på många olika sätt. Ett sätt är att se till hur mycket vi konsumerar.

20 procent av jordens befolkning står för 80 procent av konsumtionen av bland annat bilar, energi, transporter, köttbaserade livsmedel och förpackningar som skapar enorma avfallsberg. Medan över en miljard människor saknar tillgång till rent vatten simmar 600 000 människor i Kalifornien i sina egna swimmingpooler.

Källa: Unicef, 2011.

Fråga:

Vilka är förklaringarna till att fattigdomen minskar i Asien och ökar i Afrika?

Hur kan klyftorna i världen mätas och undersökas?

Det finns flera olika sätt att mäta de ekonomiska klyftorna i världen. Skilda mätmetoder leder också till skilda resultat. En första fråga är om klyftorna ska mätas i vanliga pengar eller om man ska ta hänsyn till hur mycket man kan köpa för pengarna i olika länder, så kallad köpkraftsparitet. Mätning i pengar ger större klyftor än om man mäter skillnader i köpkraft, helt enkelt beroende på att priserna i fattiga länder är lägre än i rika länder.

En allt större andel av dem som tillhör den fattigaste femtedelen av världens befolkning bor i Afrika söder om Sahara, medan en minskande andel bor i Asien.

En annan mätmetod är att använda sig av den så kallade Gini-koefficienten. Måttet visar hur långt ifrån en jämlik inkomstfördelning vi befinner oss. Om Gini-koefficienten i ett land är 0 så råder perfekt jämn fördelning. Om Gini-koefficienten är 1 så råder total ojämlikhet, en person äger alla materiella tillgångar. Måttet tar hänsyn till hela inkomstfördelningen, inte bara klyftan mellan de fattigaste och de rikaste.

Källa: Graf: sidan 24 Globala Studier nr 15 2003 och Globala Studier nr 15:2003 som kan hämtas som pdf på www.forumsyd.se www.omvarldsbilder.se

Frågor:

Är det möjligt att på ett rättvist sätt mäta skillnader mellan människors livsvillkor i olika länder?

Får man med alla aspekter i de mått som finns för att mäta klyftorna mellan länderna?

Går det att ta sig ur fattigdomen?

Det går att ta sig ur fattigdomen. Det har flera länder visat prov på. Men förutsättningarna varierar.

Länder som har lyft sig ur fattigdomen

De så kallade asiatiska tigrarna har genomgått en rekordsnabb utveckling sedan 1960-talet i stora befolkningsskikt: Sydkorea, Hongkong, Singapore och Taiwan lyckades att lyfta sina befolkningar mellan 1960 och 1997.

I dag har både Hongkong och Singapore en BNP per capita som ligger långt över Sveriges.

Senare har Kina påbörjat motsvarande resa. Men skillnaderna är stora mellan stad och landsbygd och mellan kust- och inlandsregioner. I Shanghai är medellivslängden högre än i USA, men på landsbygden i de västra provinserna är fattigdomen fortfarande stor.

Men även i många djupt fattiga länder har människor fått det bättre. Ett tecken på det är den ökande medellivslängden. När Bangladesh kämpade för att bli självständigt från Pakistan 1970 var medellivslängden 40 år. 2012 var medellivslängden nästan 70 år. Några viktiga orsaker är att kvinnor numera föder betydligt färre barn och att hälsovården blivit bättre. Inte minst blir betydligt fler barn vaccinerade.

Länder där utvecklingen går långsammare

Den ekonomiska utvecklingen har gått betydligt långsammare för många små länder utan egna kuster och hamnar. Flera länder i Väst- och Centralafrika skulle kunna vara stora bomullsexportörer med rimliga vinster om världshandeln hade varit rättvisare. I stället subventionerar USA, Kina och EU sina egna bomullsodlare, ibland subventioneras till och med bomullsexporten, något vi återkommer till i senare kapitel. De fattiga länderna i Väst- och Centralafrika tvingas därför sälja till ett kraftigt pressat världsmarknadspris, som knappt täcker kostnaderna för produktionen.

I Central- och Östeuropa och Centralasien ökade fattigdomen under 1990-talet. En konsekvens blev dramatiska försämringar av folkhälsan. En orsak var problem i samband med övergången från kommunism till marknadsekonomi och demokrati. I flera länder har den dåliga trenden brutits. I länder som Tjeckien, Slovakien och Polen har fattigdomen minskat påtagligt under de senaste tio åren.

I Ryssland har det varit svårare att förbättra människors villkor. Den ryska medellivslängden är fortfarande lägre än 1965 för både män och kvinnor. En förklaring är att den ekonomiska tillväxten i landet inte har kommit majoriteten av invånarna till del. Istället har de ekonomiska klyftorna ökat, oligarker och delar av statsledningen har blivit rika medan många arbetare fått det sämre.

I Latinamerika har den ekonomiska utvecklingen fortsatt att pendla upp och ner. Den mest positiva ekonomiska utvecklingen under 2000-talet har ägt rum i Argentina och Chile, som enligt FN numera räknas till de "våldigt högt utvecklade länderna". Hela den latinamerikanska kontinenten präglas av djupa ekonomiska klyftor mellan olika befolkningsgrupper. Men även på den punkten finns positiva trender. I Brasilien har klyftorna minskat som ett direkt resultat av sociala program för utsatta medborgare.

I alla utvecklingsländer söker sig många fattiga till storstäder i hopp om ett bättre liv, man brukar tala om urbanisering. Allra snabbast är urbaniseringen i Kina. För 40 år sedan bodde 70 procent av Kinas befolkning på landbygden. I dag bor drygt hälften i städer. En svårighet i många länder är att storstäderna blir överbefolkade med växande slumområden. En strategi för att motverka en alltför snabb urbanisering är att främja landsbygden och försöka skapa möjligheter till försörjning för de människor som lever kvar i småstäder och byar.

Källa: Human Development Report, 2010–2012.

Olika orsaker till olika villkor

Det finns en mängd orsaker till att befolkningen i olika länder lever under så olika villkor.

Några exempel på faktorer:

- Demografiska förutsättningar, det vill säga hur befolkningsstrukturen ser ut (om det är många barn och gamla till exempel).
- Geopolitiska förutsättningar: hur staten agerar utifrån geografiska förhållanden och naturresursmässiga förutsättningar, det vill säga geografiska faktorer som om landet har kuster och vattenvägar samt tillgång till naturresurser som kan exploateras industriellt.
- Hur makten är fördelad i landet.
- Omfattning och inriktning på handeln.
- Politiska traditioner.

Allt detta spelar roll för om ett land ska utvecklas positivt socialt och ekonomiskt.

Frågor:

Vilka olika orsaker finns till fattigdom?

Vilka faror finns med en alltför snabb urbanisering?

Hur kommer utvecklingen i gång?

En central fråga är vilka mekanismer som bidrar till att en utveckling kommer i gång. Vi kan ta Sverige som ett exempel. Stora råvarutillgångar i form av malm och skog gav landet exportinkomster från 1600-talet till i dag. Dessa ledde till en industrialisering som satte i gång för cirka 150 år sedan. Till skillnad från dagens utvecklingsländer har Sverige aldrig varit koloniserat. Inkomsterna från råvarutillgångarna kom att investeras i landet.

I utvecklingsländerna var det först kolonistörerna, därefter de (av kolonistörerna upprättade) lokala eliterna, som tjänade på exporten. En mycket liten del av vinsterna användes för att bygga upp de egna länderna. Låga andelar av de ekonomiska överskotten investerades i utbildning och hälsovård.

Vissa utvecklingsteoretiker har hävdat att den utvecklings-spiral som industrialiseringen satte i gång i den i dag rika världen kommer att upprepas i dagens utvecklingsländer. Till en del stämmer också detta när det gäller utvecklingen i flera länder i Sydostasien. Men förutsättningarna är trots allt mycket annorlunda i dag med globaliseringen och ett allt mer integrerat ekonomiskt system där framgångsrik produktion i ett land inte behöver innebära att överskottet blir kvar i landet.

Forskare har på olika sätt försökt förklara varför vissa delar av världen industrialiserats, medan andra sjunker allt längre ner i social uppluckring, våld och kaos. Att ett land är rikt på naturtillgångar räcker inte. Tvärtom kan dessa fyndigheter vålla problem, om inte kontrollen över dessa är demokratiskt förankrad. Det gäller till exempel länder

med exceptionella tillgångar på diamanter och olja som Demokratiska Republiken Kongo, Angola och Nigeria.

För en uthållig utveckling krävs därför inte bara ekonomisk tillväxt. Tillväxten måste också fördelas på ett sätt som inte bara gynnar eliten.

Utvecklingen i de ”sydostasiatiska tigrarna” kan delvis förklaras med att man satsat på utbildning och fördelat det välstånd som skapats, till exempel förbättrat hälso- och sjukvården. En rättvisare jordfördelning var också något som föregick industrialiseringen i dessa länder.

Frågor:

Vad behövs i dag för att utvecklingsländerna ska kunna få en ekonomisk utveckling?

Är ekonomisk utveckling det enda som behövs för att medborgarna ska få det bättre?

Ökade klyftor inom länder, minskade klyftor mellan länder

FN-organet UNDP har pekat på att de ökade inkomstskillnaderna inom länder har gjort att stora satsningar på utbildning och hälsa inte kommer alla till del. I Sydasiens (Indien, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka och Nepal) har konsekvensen blivit att skillnaden i utbildningsnivå mellan olika invånare har ökat. I Afrika har konsekvensen blivit ökade skillnader när det gäller människors hälsa.

Störst klyftor inom länderna finns i ett antal länder i södra Afrika, där en liten grupp människor, oftast vita ättlingar till europeiska koloniserare, lever på en materiell standard som vida överträffar ursprungsbefolkningens. Det enskilda land som har störst ekonomiska klyftor är Namibia, följt av

Botswana. Sverige hör till världens mest jämlika länder, men även i Sverige har klyftorna ökat successivt sedan 1980.

Samtidigt som klyftorna ökar inom länderna har de minskat mellan dem. Under de senaste två åren har den ekonomiska tillväxten varit stark i Asien och till viss del också i Afrika och Latinamerika. Under samma period har den ekonomiska krisen tilltagit i Nordamerika och Europa. Resultat har blivit en mer sammanpressad värld. Världens ekonomiska centrum består inte längre enbart av Tokyo New York, Frankfurt och London, utan i hög grad också av Shanghai, New Delhi och Dubai.

En analys av de växande klyftorna ger bilden att fattigdomen i allt högre grad består av marginaliserade grupper inom länder. En annan slutsats är att fattigdomen har minskat kraftigt i Asien, men att den är fortsatt stor i Afrika söder om Sahara.

Källa: Human Development Report 2010–2012.

Att satsa på kvinnorna lönar sig

Jämställdhet är en faktor som går hand i hand med ett lands utveckling. Det finns tydliga samband mellan ett lands sociala och ekonomiska utveckling och vilka rättigheter kvinnorna har.

Det är väl känt att kvinnors situation hänger tätt samman med hur barn har det. Om kvinnor får bättre utbildning, lön och hälsa påverkar det automatiskt villkoren och möjligheterna för deras barn att få en bättre tillvaro både nu och i framtiden.

Där kvinnor har tillträde till utbildning vågar familjerna överge principen om många barn, som ett skyddsnät för ålderdomen. I stället kan en familj satsa på färre barn och försöka skapa en god framtid för dessa.

Utbildade mödrar har också lättare att kräva grundlägg-

gande hälso- och sjukvård, får inte lika ofta smittsamma sjukdomar som hiv och aids och är dessutom mer benägna att föra kunskapen om hur man underviker sjukdomar vidare till sina döttrar.

Ju fler kvinnor som utbildas i ett land desto högre blir tillväxten. Ett sådant exempel är Tunisien, som satsat mycket på utbildning, oavsett kön. Nativiteten i landet är i dag under två barn per kvinna. Landet har haft en stadig och mycket hög tillväxt under många år, och hör tillsammans med Mauritius till de afrikanska framgångsexemplen när det gäller materiella framsteg.

Men när det gäller situationen i enskilda familjer har det inte förändrats lika mycket. I Tunisien är det fortfarande så att kvinnor ärver endast hälften så mycket som män.

Källor: Världsbanken, Human Development Report, 2010–2012.

Utvecklingen backar för många kvinnor

Samtidigt som utvecklingen går framåt för många andra grupper så backar den faktiskt för kvinnor i många länder i världen. Allra sämst ser det ut för gruppen unga mödrar, påpekade FN i en rapport i juli 2011 där man utvärderade utvecklingen i världen i relation till millenniemålen.

Fortfarande dör många kvinnor till följd av graviditet. Risken att dö i samband med en förlossning är betydligt högre i fattiga länder och i synnerhet i Afrika söder om Sahara. Bara vart fjärde av världens utvecklingsländer är på väg att infria millenniemålet att minska barnadödligheten med två tredjedelar. Inte heller målet att minska antalet dödsfall för kvinnor i samband med förlossningar kommer att uppnås, även om det har skett en förbättring.

Fattigdomen i Latinamerika har minskat kraftigt. Men inte bland kvinnor, tvärtom. Sedan 1995 har antalet fattiga kvinnor nästan fördubblats och i dag lever 30 procent fler

kvinnor än män i extrem fattigdom i Latinamerika.

Orsaken är att kvinnors arbetsförhållanden är så mycket sämre än mäns. Samtidigt som kvinnor utbildar sig och lönearbetar i mycket högre utsträckning förväntas de fortfarande ta huvudansvaret för familjen och hemmet.

Kvinnor vårdar anhöriga, ofta i många år i takt med att medellivslängden ökar. I synnerhet fattiga hem har många barn, de flickor som växer upp där möter högre krav från familjen att hjälpa till hemma i det stora hushållet och om de går ut i yrkeslivet har de inte råd att köpa tjänster som exempelvis daghemsplatser och färdigmat.

Situationen för kvinnor i Latinamerika är inte unik, och FN har pekat på behovet av åtgärder som förbättrad och billigare barnomsorg samt bättre tillgång till preventivmedel så att kvinnor ska kunna planera sitt barnafödande.

Källa: UNDP, 2012

Frågor:

Vem vinner på att kvinnorna lär sig läsa och skriva?

På vilket sätt slår fattigdomen hårdare mot kvinnor än mot män?

Hur kan ett effektivt jämställdhetsarbete gynna även män och barn?

Osäker utveckling i Afrika söder om Sahara

När de afrikanska kolonierna blev självständiga fanns en stor optimism och framtidstro. Men efter några relativt goda år på 1960- och 1970-talet förändrades situationen dramatiskt till det sämre.

Vändningen kom i samband med oljekriserna under 1970-talet. I takt med att man satte upp industrier i de afrikanska

länderna ökade behovet av energi. Länderna blev beroende av olja till både transporter och elproduktion, delvis på grund av bristen på andra praktiska alternativ.

Först efter den första oljekrisen 1973 blev problemen med oljeberoendet uppenbart för alla. Här lades grunden för vad senare skulle komma att bli en gigantisk skuldkris. Skuldkrisen förvärrades ytterligare av att flera enväldiga afrikanska diktatorer plundrade statskassan. Fortfarande hämmas en större del av kontinenten av skuldkrisen. Ländernas räntor och amorteringar ligger för de minst utvecklade länderna ofta högre deras inkomster av exporten.

Men problemen är flera. Länderna söder om Sahara lider av sjunkande eller kraftigt växlande priser på många jordbruksvaror (däribland kaffe, socker och bomull), kraftigt misskött ledarskap och hiv och aidsepidemin. Däremot har industrialiseringen i Kina bidragit till en positiv prisutveckling på metaller och olja. Men tillgång på råvaror är ingen garanti för ökad rikedom. I flera länder har brytning av olja och metaller främjat maktkamp och väpnade konflikter, inte sällan har multinationella företag bidragit till konflikterna i allians med lokala makteliter och väpnade grupper.

Källa: Råvarumarknaden.se, 2012.

Varför fortsätter Niger att vara fattigt?

Enligt FN-organet UNDP är Niger och Demokratiska republiken Kongo världens för tillfället två fattigaste länder. Demokratiska republiken Kongo håller på att slitas sönder av inre militära konflikter. Det är en viktig förklaring till fattigdomen.

Men varför fortsätter Niger att vara fattigt trots att landet har naturtillgångar som uran, guld och olja? Förklaringarna är många.

Niger ligger i Västafrika och saknar kust, vilket har försvå-

rat möjligheten till handel. Korruptionen i diktaturen är stor och de intäkter som uppstått genom naturtillgångarna har hamnat i statsledningens fickor eller försvunnit utomlands. Många transnationella företag har gjort stora vinster på att exploatera naturtillgångarna utan att företagen bidragit till att investera i landet. I själva verket sker 70 procent av de ekonomiska verksamheterna i landet inom den informella ekonomin. Den består till stor del av illegal handel med grannlandet Nigeria.

Niger saknar allmänna välfärdssystem såsom pensioner. Det har bidragit till att familjerna skaffar många barn. I genomsnitt föder kvinnorna i Niger nästan sju barn, den högsta siffran i världen.

Dessutom är livsmedelskriser ett återkommande problem i Niger. Orsakerna är både att jordbruket är misskött och att villkoren för att bedriva ett effektivt jordbruk ofta är svåra.

Under senare år har Niger tagit emot flera tiotusentals människor som flytt de inre oroligheterna i grannlandet Mali. Dessutom har stora grupper av landets migrantarbetare återvänt från Libyen, vilket ytterligare bidragit till livsmedelskrisen i den norra delen av landet.

Källa: Human Development Report 2010–2012 och Läkare Utan Gränser 2012.

Varför har Mauritius blivit rikare?

Mauritius har en av de högsta BNP per capita i Afrika, och en tillväxt på omkring fem procent om året. I slutet av 1980-talet var Mauritius ekonomi ensidigt baserad på sockerproduktion. Den ekonomiska basen har därefter vidgats i och med att textilindustrin och turismen utvecklats, därefter har också banksektorn vuxit.

Nu arbetar Mauritius för att slå sig in på informationsteknik och bli ett "callcenter" för den fransktalande världen motsvarande det som finns i Indien för den engelskspråkiga

världen. Man hoppas också på tillverkning av hård- och mjukvara liksom på programmering.

Hur kan en ö ute i den Indiska oceanen lyckas med det som länderna på den afrikanska kontinenten i stort misslyckas med? En orsak är sannolikt öns strategiska placering. Liksom övriga öar i Indiska oceanen har Mauritius ända sedan början av 1800-talet varit av stor betydelse för handeln, senare för oljeindustrins möjligheter till fyndigheter i havet. Under kalla kriget hade västmakterna också intresse av att från öarna övervaka sovjetisk skeppsfart.

Intresset har fortsatt med globaliseringen. Utländska investeringar sker i stor omfattning i så kallade ekonomiska frizoner (där endast 12,5 procent av arbetskraften är fackligt organiserad mot 31 procent i övriga landet.) Frihandelszonerna omfattar främst textil- och sockerindustrierna.

En annan bidragande faktor är att landet är en stabil flerpartidemokrati. Mauritius rankas högt även i Human Development Index, HDI. I princip alla medborgare har till exempel tillgång till bra färskvatten och får grundläggande utbildning och hälso- och sjukvård.

Källa: *The Economic and Social Structure of Mauritius*, J.E Meade med flera, 2011.

Frågor:

Jämför utvecklingen i Niger och Mauritius? Vilka faktorer har bidragit till att permanenta fattigdomen respektive till att minska fattigdomen?

Var finns de minst utvecklade länderna?

De länder som ligger allra längst ner i mänskligt utvecklingsindex, HDI, brukar kallas för MUL-länderna. Det är 50 länder som är extremt fattiga. Deras befolkningar utgör över

tio procent av världens befolkning, med sammantaget 600 miljoner invånare. MUL-ländernas andel av världshandeln är däremot försvinnande liten, cirka en tredjedels procent.

MUL-länderna får extra stöd från världssamfundet, genom utvecklingsbistånd och i viss mån gynnad handel. Men insatserna räcker inte.

MUL-länderna har svåra inhemska problem som svag demokrati, bristande ledning, korruption, undermåliga skolor och hälso- och sjukvård. Utlandsskulden har vuxit i flertalet MUL-länder jämfört med för 20 år sedan. Samtidigt har utvecklingsbiståndet till MUL-länderna sjunkit.

MUL-länderna saknar förutsättningar att delta i den globala arbetsdelningen och förmår endast i viss utsträckning producera och exportera enstaka råvaror som länderna är jämförelsevis bra på. Sjunkande råvarupriser och omvärldens handelsregler gör länderna sårbara. Naturkatastrofer, interna stridigheter och ofta också ett ogynnsamt geografiskt läge gör att omvärlden saknar intresse för investeringar. Detta gäller inte minst för länderna i Afrika söder om Sahara.

MUL-länderna

De minst utvecklade länderna (MUL-länder) har:

- Låg nationalinkomst (under 900 dollar i BNP per invånare).
- Låg nivå på mänsklig utveckling (grundat på hälso-, närings- och utbildningsstatistik).
- Ekonomisk sårbarhet (grundat på instabilitet och en ekonomi beroende av några få varor och tjänster).

För närvarande finns det 50 MUL-länder (2013):

Afghanistan, Angola, Bangladesh, Benin, Bhutan, Burkina Faso, Burma, Burundi, Centralafrikanska republiken, Djibouti, Eritrea, Etiopien, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Haiti, Jemen, Kambodja, Kiribati, Komorerna, Demokratiska repu-

bliken Kongo, Laos, Lesotho, Liberia, Madagaskar, Malawi, Maldiverna, Mali, Mauretanien, Moçambique, Nepal, Niger, Rwanda, Salomonöarna, Samoa, Sao Tome och Principe, Senegal, Sierra Leone, Somalia, Sudan, Tanzania, Togo, Tchad, Tuvalu, Uganda, Vanuatu, Zambia och Östtimor.

MUL-länderna är överkörda av internationell handelspolitik

Ett stort problem för MUL-länderna är att de är så beroende av en eller ett fåtal råvaror för sin export som kaffe, timmer, koppar, gummi och guld.

MUL-ländernas handel med omvärlden har ökat något. En orsak är den snabba industrialiseringen i östra Asien som drivit upp priserna på metaller och mineraler. Det har gjort det mer lönsamt att exploatera råvaror i MUL-länder. Mellan 2000 och 2010 ökade MUL-ländernas del av världshandeln från 0,6 procent till 1,1 procent. Det är nästan en fördubbling, men från ett ytterst lågt utgångsläge.

Jordbruk och textilindustri är de områden där MUL-länderna skulle kunna göra sig mer gällande. Men den rika världens handelshinder i form av tullar, importkvoter på textilier och subventionerad jordbruksexport gör det svårt för MUL-länderna att få lönsamhet.

Ett annat problem för MUL-länderna är att göra sig gällande i den globala handelspolitiken, i synnerhet inom världshandelsorganisationen WTO. MUL-länderna saknar såväl förhandlingsresurser som möjlighet att på hemmaplan införa de ofta mycket krångliga regelverken för internationell handel.

Källa: Världshandelsorganisationen, WTO, 2012.

Frågor:

*Vad är de allvarligaste problemen för MUL-länderna?
Hur skulle deras ekonomiska situation kunna förbättras?*

Undret i Sydostasien

Flera små länder slog världen med häpnad de sista decennierna av 1900-talet. Från att i mitten av 1950-talet ha tillhört världens minst utvecklade länder har Sydkorea, Singapore, Taiwan och Hongkong nått en bruttonationalprodukt som i vissa fall överstiger Sveriges.

I Förenta Nationernas utvecklingsorgan UNDP hamnar dessa "asiatiska tigrar" i samma grupp som Väst- och

Che Yin Luan har fått arbete hos Sony-Ericsson i staden Chongqing. Mängder med utländska företag har etablerat sig i Kina, men ännu vanligare är att utländska företag lägger ut beställningar på kinesiska leverantörer.
Foto: Mats Wingborg

Sydeuropa, Australien, USA, Nya Zeeland, Kanada och Japan.

Något som förenar de sydostasiatiska framgångsländerna är att samtliga satsat på utbildning för sina befolkningar. De har också prioriterat exportindustrin, samtidigt som man länge skyddade den egna industrin från utländsk konkurrens.

Vad som förenar länderna är också att de haft draghjälp av ett motorland: Japan. Till skillnad från de europeiska kolonisationsörerna investerade Japan i sina kolonier genom förädling av jordbruket och i utbildning. Den före detta kolonialmakten lade därefter ut produktion på "tigrarna". Hongkong har å sin sida fungerat som finanscentrum för Kina.

Sydkorea gynnades tidigt av USA, som ensidigt öppnade sin hemmamarknad för sydkoreanska varor. Och i Taiwan, där tidiga landreformer genomförts och där jordbruk och näringsliv fungerade på familjenivå, fanns redan strukturer för ett mer utvecklat näringsliv. Vidare har framgångsekonomierna i Sydostasien haft tillgång till kunskaper, "know-how".

Källa: Stoppa förföljelsen av Sydkoreas fackliga rörelse, IF Metall, 2010.

Fråga:

Vad har bidragit till en gynnsam ekonomisk utveckling i Sydkorea?

Migrantarbetare och kvinnor betalar priset

De mindre positiva sidorna med det sydostasiatiska undret är diskrimineringen av migrantarbetare och kvinnor.

I Hongkong finns knappt någon offentlig barnomsorg. I stället anställer medelklassen hembiträden från länder som Filippinerna och Bangladesh. Dessa migrantarbetare har sämre lagligt skydd på arbetsmarknaden än den inhemska arbetskraften. Om de blir uppsagda från sitt jobb tvingas

de återvända till sitt ursprungsland eller börja arbeta svart. Många hembiträden utsätts också för trakasserier och sexuella övergrepp. Bara i Hongkong finns flera kvinnohus för hembiträden som flytt från de familjer där de arbetar.

I Malaysia finns flera hundra tusen migrantarbetare från Indonesien som är hänvisade till de tyngsta, farligaste och sämst betalda arbetena. Migrantarbetarna dominerar sektorer som städning, arbete i hemmen och farligt byggnadsarbete. När det är lågkonjunktur i Malaysia skickas många av migrantarbetarna tillbaka till Indonesien, för att rekryteras igen under högkonjunktur.

Men det är inte bara migrantarbetarna som diskrimineras i de asiatiska framgångsekonomierna. Kvinnors ställning är generellt svag. Efter Asienkrisen 1997 och efter finanskrisen 2009 ökade arbetslösheten i flera av länderna. Särskilt ofta var det kvinnor som blev av med jobben. Vid ekonomisk nedgång åker de först ut från arbetsmarknaden.

Frågor:

Vad har betytt mest för den positiva utvecklingen av den asiatiska ekonomin?

Finns det liknande möjligheter i någon annan del av världen?

Biståndets effekter

Den rika världens bistånd till den fattiga har rötter i missionens strävan efter att göra gott. Men tankarna bakom biståndet har förändrats mycket längs vägen. I dag finns en större respekt för mottagarländerna.

Det finns ett samband mellan biståndsinsatser och minskad fattigdom, men det riktas också kritik mot biståndsinsatser i världen. I synnerhet finns många afrikanska stater som länge varit starkt biståndsberoende och där utvecklingen stagnerat.

Biståndet är avsett att ge hjälp till:

- eftersatta länder eller regioner (fattigdom)
- att förebygga konflikter (fred och demokrati)
- att lösa de globala ödesfrågorna (miljö, befolkningstillväxt, sjukdomar)
- länder som drabbats av katastrofer (humanitärt bistånd).

Hur ska biståndet bedrivas?

Det finns flera idéer om hur biståndet borde bedrivas, och vilken roll som olika aktörer ska ha. Dessa leder fram till olika modeller för hur biståndet ska se ut:

- Stora globala projekt, gärna i regi av Världsbanken eller FN. Fördelarna är att man undviker att biståndet splittas upp i många små insatser. Genom samordning sker inget dubbelarbete. Men kritikerna menar att storskaliga biståndsprojekt kan slå fel och att utveckling inte alltid går att dirigera från global nivå.
- Stöd till det civila samhället, det vill säga folkliga organisationer i de fattiga länderna. Tanken är att folkrörelserna kan mobilisera människorna och därigenom förändra de politiska institutionerna.
- Stöd till privat företagande: Vissa kritiker av storskaliga projekt betonar att det avgörande är att få marknadsekonomin att fungera, att det viktiga är att stärka äganderätten och gynna privat företagande.

Mellan dessa olika ytterligheter finns också många mellanpositioner. Sverige stöder både stora samordnade insatser, det civila samhället och åtgärder för att få marknaderna att fungera bättre i fattiga länder.

Olika former av bistånd

Det finns olika slags biståndsgivare. Några exempel:

- Statligt så kallat bilateralt bistånd (från ett land till ett annat).
- Multilateralt bistånd (ett stöd som utgår från sammanlutningar av många länder, till exempel EU och FN).
- Bistånd via enskilda organisationer (till exempel kyrkliga samfund, medicinsk humanitär hjälp, människorättsliga, fackliga och politiska organisationer med flera).

Den rika världens totala bistånd

Biståndet från de 24 OECD-medlemmarna uppgår till drygt 1 000 miljarder kronor per år. Det är den högsta summan någonsin.

Men det representerar ändå bara 0,32 procent av ländernas samlade GNI (Gross National Income). Och det är 200 miljarder kronor mindre än vad OECD-länderna har åtagit sig att ge i bistånd.

Källa: OECD, 2012.

Hur mycket ska biståndsgivaren styra?

En omstridd fråga inom biståndet är hur mycket biståndsgivarna ska styra. Till de styrda insatserna hör så kallat bundet bistånd där mottagarna är tvungna att köpa varor och utrustning från givarländerna.

Ett syfte med sådant bistånd är ofta att gynna den egna hemlandsproduktionen. Men även när biståndet är obundet

kan givarna ha mycket bestämda krav på hur biståndet får användas.

Sådan styrning brukar motiveras med att biståndspengarna ska användas effektivt och att korruption måste förhindras. Samtidigt visar erfarenhet att biståndet ofta blir ineffektivt om inte mottagarna "äger" projekten och själva kan prioritera vilka insatser som ska göras.

Sverige har under det senaste årtiondet gått ifrån det styrda biståndet genom att ge mer allmänt budgetunderstöd till en rad fattiga länder. Ett krav är dock att mottagarländerna fungerar någorlunda demokratiskt, budgetstöd kan med rätta beskrivas som ett direktstöd till andra statsapparater.

Frågor:

Hur ska biståndet kunna bli mer effektivt?

Vad är effektivast: stora samordnade biståndsinsatser, stöd till folkrörelser eller åtgärder för att stärka marknadsekonomerna i fattiga länder?

Hur mycket ska den rika världen styra biståndsprjektens inriktning och utformning?

Svårt med många olika biståndsgivare

Ett problem för ett litet land med många partners i utvecklingsfrågor är att samordna insatserna. Landets finansminister kan inte, likt en svensk finansminister, ha ordentlig överblick över sitt lands budget, eftersom stora delar av penningflödena går via andra kanaler än de statliga.

Om utvecklingslandet är litet, med en liten inhemsk marknad och knappast några exportinkomster, är risken stor att fastna i biståndsberoende. Ett sådant land är till exempel Burkina Faso som har cirka 300 biståndsgivare.

Ibland kan bistånd, särskilt när penningflödena är stora,

öka riskerna för korruption. Närvaro av utländska organisationer, som betalar mycket högre löner än lokala arbetsgivare, påverkar den lokala arbetsmarknaden. Lärare och andra med goda språkkunskaper kan komma att lämna sina ordinarie jobb för att arbeta som till exempel chaufförer.

För utvecklingsländerna betyder många olika biståndsgivare stora administrativa kostnader.

Ofta får anställda på departement och myndigheter ägna nästan all arbetstid åt att sitta i möten med olika biståndsgivare.

En del bistånd kanaliseras inte heller via staten i utvecklingsländer utan direkt genom olika folkrörelser och NGO:s (ickestatliga organisationer). Det är nödvändigt för att stärka demokratin och det civila samhället. Samtidigt innebär det att biståndets omfattning och inriktning kan vara svår att överblicka även för landets egen regering.

För att minska riskerna för korruption och för att förbättra effektiviteten av biståndet har en allt större del av biståndet samordnats. OECD, en sammanslutning av rika länder, har varit ledande i samordningen. Den globala trenden är med andra ord att utrymmet för en nationell biståndspolitik minskat till följd av en större samordning. Men fortfarande finns skillnader i olika länders biståndspolitik. Svensk biståndspolitik karaktäriserats bland annat av att man betonar betydelsen av folkrörelser och lyfter fram målet om jämställdhet.

Källa: Sida, 2013.

Frågor:

Vilka fördelar och nackdelar finns det för ett land som får bistånd från många olika sorters biståndsgivare?

Hur kan man underlätta för länder som tar emot mycket bistånd?

Utvecklingssamarbete i stället för bistånd

I Sverige kallas biståndet numera för ”internationellt utvecklingssamarbete”. Anledningen är att ordet bistånd enligt många kommit att stå för ett ensidigt givande som inte tar hänsyn till det gemensamma arbetet och ansvaret.

Världens framtidsfrågor är gemensamma och internationellt samarbete är nödvändigt för att trygga alla länders utveckling. Detta är i dag många av den rika världens regeringar överens om.

Den tidigare socialdemokratiska regeringen lade fram en proposition (”Gemensamt ansvar – Sveriges politik för global utveckling”) där man föreslog att det ska finnas ett rättighets- och utvecklingsperspektiv i alla Sveriges relationer med utvecklingsländerna. Avsikten var att samordna hela regeringens verksamhet för att gynna global utveckling utifrån fattigdomsbekämpning och individens rättigheter i FN-konventionerna.

Avsikten att bistå utvecklingsländerna ska märkas inte bara i viljan att ge bistånd utan även i exempelvis handelsförbindelser, jordbruks- och industrifrågor. Tanken är också att samtliga insatser på skilda områden ska rapporteras årligen till riksdagen.

Frågor:

Vad måste ett land som vill ge bistånd till ett annat land tänka på?

Finns det några alternativ till bistånd?

Skiljer sig de politiska partiernas syn på biståndet, och hur i så fall? Har biståndet förändrats under den borgerliga regeringen i Sverige (sedan 2006), och hur i så fall?

Vad krävs för att biståndet ska fungera?

Allt mer av det globala biståndet samordnas inom FN, OECD och regionala organisationer som EU. Inom alla dessa organ råder stor enighet om vilka förutsättningar som bör vara uppfyllda för att biståndet ska ge bästa resultat:

- Biståndet bör utformas efter de lokala omständigheterna (ekonomiskt, socialt och kulturellt).
- Det måste finnas ett lokalt förankrat ägarskap.
- Eliterna i utvecklingslandet måste visa en genuin vilja att stödja de fattiga och fördela resurserna.
- Landets ledning måste vara beredd att minimera korruption och nepotism.
- Samarbetspartnern i den rika världen måste ha tålamod och kunna visa kontinuitet.
- Biståndet utgör endast en liten del av hela kakan. Utvecklingsländer behöver framför allt få en rättvis chans att sälja sina varor till den rika världen, ta del av kunskapsöverföring samt inte missgynnas i internationella handelsavtal.

Bistånd från enskilda organisationer

Enskilda organisationer, kallas ibland folkrörelser eller det civila samhället, spelar en stor roll i biståndssammanhang. Även en del av statliga insatser kanaliseras via dessa. Skälet är att man åtminstone tidigare från regeringens sida ansåg att organisationer och stiftelser som bedrivs ideellt utan vinstintresse ibland är effektivare och står för insatser som är svåra att bedriva i statlig regi.

Folkrörelseorganisationer uppfattas mer som en jämbördig part av mottagaren vilket inger förtroende. De är ofta kunniga om landet och regionen som insatserna riktas mot efter-

som de har direkta kontakter med människor som lever där. De kan också ha andra kanaler för att nå fram med biståndet än de myndigheterna har tillgång till.

Organisationerna kan fylla en rad funktioner som kompletterar andra biståndsinsatser. De kan agera även i länder där regimen är korrupt och odemokratisk och genomföra insatser från "folk till folk". En viktig uppgift kan vara att stärka civilsamhället underifrån genom att utbilda och skapa arenor för medborgerliga samtal.

Det civila samhället kan agera som så kallade "watch-dogs", alltså vara ögon och öron i ett land och rapportera om övergrepp och om hur landet agerar gentemot den egna befolkningen. Det kan också komplettera eller ersätta statliga insatser inom exempelvis vård, omsorg och annat stöd till medborgarna, många organisationer arbetar exempelvis med förebyggande insatser mot hiv och aids.

Fackföreningsrörelsen bedriver bistånd på olika nivåer, exempelvis genom internationella fackföreningsinternationaler eller branschförbund, men också genom att enskilda fackklubbar har egna projekt. Fackliga organisationer har en stor fördel i att ha direkta kanaler ut på arbetsplatserna och till de som arbetar där.

En del biståndsprojekt bedrivs också genom partistöd till svenska politiska partier som samarbetar med sina systerpartier i andra länder. Detta arbete ska inte ses som stöd för vissa partier utan ska framför allt syfta till att utveckla och stärka flerpartisystem och demokratin i mottagarländerna.

Kritik mot enskilda organisationers bistånd

Det har på senare år riktats kritik mot biståndsorganisationer som anklagats för att vara vänstervridna och penningfixerade. Stödet till organisationerna har också minskat. En stor skillnad är att det blivit allt svårare att få stöd för informationsinsatser kring bistånd.

De enskilda organisationerna har framhållit att information om biståndet i Sverige är viktig för att stärka biståndsviljan på sikt. Om det ska gå att upprätthålla en hög biståndsnivå måste medborgarna vara medvetna om bakgrunden till och resultat av stödet.

En del av kritiken mot de enskilda organisationerna har handlat om bristfälliga utvärderingar och oklara resultat, att för mycket av pengarna har försvunnit eller gått rakt ner i fickorna på korrupta mottagare. Organisationerna hävdar att mycket av kritiken varit obefogad och snarare sätter fingret på problem som finns med alla former av bistånd, oavsett om det är staten, företag eller organisationer som administrerar.

Problemet är snarare, menar organisationerna, att ett effektivt bistånd kräver ett visst mått av risktagande och att det inte går att garantera att inte vissa projekt landar snett. Det utesluter inte att det måste finnas en effektiv kontroll av hur biståndsmedlen används, inte minst för att kunna försvara biståndsnivån inför skattebetalarna.

Bertil Odén och Lennart Wolgemuth skriver i *Svensk biståndspolitik i ett internationellt perspektiv* (2006):

”Inget annat område är så noggrant utvärderat, studerat och analyserat som biståndet. Det måste hela tiden legitimeras och försvaras – mer än andra mer näraliggande politikområden. ”

Frågor:

Varför är det viktigt att enskilda organisationer också bedriver biståndsverksamhet? Varför finansieras den även av skattemedel?

Ligger de något i kritiken av de enskilda organisationernas bistånd?

Läs mer:

Hemsidor

Biståndsdebatten: www.bistandsdebatten.se

FN:s utvecklingsorgan UNDP: www.undp.se

Globalportalen: www.globalportalen.org

Olof Palmes Internationella Center: www.palmecenter.se

LO och TCO Biståndsnämnd: www.lotcobistand.org

Sida: www.sida.se

Särskild hemsida med fakta om biståndet: www.openaid.se

Böcker och rapporter:

Bertil Odén och Lennart Wolgemuth: *Svensk biståndspolitik i ett internationellt perspektiv*, Center for African studies, Göteborgs universitet, 2006.

Bistånd är politik – en antologi om biståndets utmaningar, Silc förlag, 2011.

Kapitel 3 Vad är demokrati?

Kapitel 3

Vad är demokrati?

Hur är det ställt med demokratin i världen? Och vad är egentligen demokrati? I det här kapitlet berättar vi om vilka länder som är demokratier och vilka som kan räknas som diktaturer.

Vi gör också en genomgång av några olika länder. Varför är Kina fortfarande en diktatur, medan Sydkorea har demokratiserats? Och hur kan det komma sig att ett fattigt land som Indien faktiskt är världens största demokrati?

Vad kännetecknar en demokrati?

Ordet demokrati härstammar från grekiskans demos (folk) och kratein (härskas, styra). Den ursprungliga betydelsen av ordet är följaktligen att folket styr.

Vilka beslutsmetoder uppfyller då kravet på att folket styr? För att folket ska styra krävs för det första att de beslut som

I Sri Lanka ställer fackligt aktiva krav på demokratiska reformer. Även i länder som Brasilien, Sydafrika och Sydkorea har framväxten av starka fackliga organisationer bidragit till att demokratisera länderna. Foto: Mats Wingborg

fattas överensstämmor med folkviljan, det vill säga majoritetens uppfattning.

Men det räcker inte. En diktator skulle kunna fatta beslut som ligger i linje med vad folkmajoriteten tycker. Vi skulle ändå inte kalla ett sådant styrelseskick för demokrati.

För att ett folkstyre ska kallas demokratiskt behövs ett system som gör att det just är folkviljan som orsakar att besluten blir som de blir.

Parlamentarismen är ett system som ska försöka fånga upp just folkviljan. Medborgarna väljer partier som representerar deras uppfattningar och kan därmed få in sina representanter i landets beslutande församlingar. Parlamentarism bygger på att en majoritet i parlamentet stöder eller åtminstone tolererar den sittande regeringen. Regeringen måste kunna få stöd för sina förslag i riksdagen för att kunna styra och leda landet. I annat fall måste den avgå och oppositionen tar över.

I ett system med en president spelar statsöverhuvudet i de flesta fall en stor roll. Presidenten är folkvald, har makt att verkställa beslut och bestämmer dessutom regeringens sammansättning. Parlamentarism tillämpas i till exempel England och Sverige medan presidentstyre sedan länge gäller i USA. (Det finns olika blandformer med inslag från både parlamentariska system och system med en president.)

Frågor:

Hur kan man bäst fånga upp vad människor vill?

Är vårt parlamentariska system det bästa sättet att ta reda på vad folkmajoriteten tycker?

Några nerslag i demokratins historia

Ordet demokrati härstammar som nämnts från det antika Grekland. Men man kan inte säga att grekerna skapade ett

system som var demokratiskt enligt dagens sätt att se det. Befolkningen var indelad i slavar och fria och det var bara fria vuxna män (inte kvinnor) som hade rösträtt. Dessutom var demokratin direkt och inte representativ, det fanns inte några politiska partier som vi har i dag.

Även i det antika Rom fanns ansatser till demokrati, men det gjordes ständiga begränsningar till förmån för den härskande adeln.

I det urgermanska bondesamhället fanns också inslag av demokrati, men inflytandet begränsades till bönder som själva ägde sin jord. Så småningom utvecklades bondesamhället till ett ståndssamhälle, några styrande grupper utövade inflytande tillsammans med en furste. I Sverige gjordes indelningen adel, präster, borgare och bönder. I England samlades prästerskapet och adeln i överhuset medan de övriga hänvisades till underhuset, som visserligen också dominerades av aristokratin, men som hade vissa demokratiska inslag.

I många europeiska länder dominerade fortfarande på 1700-talet det kungliga enväldet. Men genom upplysningen och framväxten av en starkare borgarklass började en demokratisk utveckling.

Dessa idéer påverkade Nordamerika som i sin självständighetsförklaring 1776 slår fast principen om allas lika värde och rättigheter. Ändå skulle det dröja ytterligare några år innan slaveriet förbjöds. I författningen 1789 betonas en uppdelning mellan å ena sidan den makt som stiftar lagar och å andra sidan den som dömer.

De franska revolutionerna innebar viktiga steg i utvecklingen av demokratin i Europa. Efter 1789 antogs en rättighetsförklaring som påminner mycket om den amerikanska och som strax därefter följdes av att kungen formellt avstod från sin oinskränkta makt.

Under 1900-talet, och i synnerhet efter det första världskriget, utvecklades demokratin i många länder genom att en allmän och lika rösträtt först infördes (som inte baserades på

inkomst, vilket varit vanligt tidigare) samt att därefter även kvinnorna fick rösträtt.

Därefter följde en rad bakslag, som fascismens genombrott i Italien, nazismens i Tyskland och kommunismens utveckling i Östeuropa. Avkoloniseringen följdes av försök till demokratisering men många före detta kolonier blev enpartistater och diktaturer.

1989 kom så ytterligare ett genombrott för demokratin utveckling när den ena efter den andra av kommunistregimerna i Östeuropa började falla.

Vad behövs för att demokratin ska fungera?

På statlig nivå är allmänna och fria val en möjlighet för folket att påverka sitt lands politik.

Parlamentarism är i dag den enda styrelseform som kan kallas demokratisk. Det betyder inte att parlamentarism är tillräckligt för att demokratin ska fungera. Flera ytterligare faktorer är avgörande:

- Yttrande-, press- och organisationsfrihet behövs för att alla medborgare ska kunna bli informerade om olika politiska alternativ.
- Valdeltagandet måste vara högt om politiska val ska spegla folkets vilja.
- De politiskt valda församlingarna måste ha rätt att besluta i politiska frågor. Om de politiska församlingarna enligt konstitutionen inte får besluta om att exempelvis inskränka privata företags makt, då är också demokratin inskränkt. Även om en majoritet skulle önska en sådan inskränkning så skulle ju ett sådant beslut ändå inte vara möjligt att fatta.
- Samhället bör vara någorlunda ekonomiskt jämlikt. Om en liten grupp personer har en stor del av natio-

nens tillgångar kan de också snedvrida den allmänna debatten och politiska beslut genom att betala för lobbying, bedriva omfattande opinionsbildning eller köpa upp medier.

I ett parlamentariskt system röstar medborgarna på politiska partier som har uppfattningar i en rad politiska frågor. Få medborgare hittar partier som har åsikter som helt överensstämmer med de egna. I stället blir människor hänvisade att rösta på de partier som bättre än andra har åsikter som överensstämmer med de egna. Det betyder att parlamenten och folket i vissa politiska frågor kan ha skilda uppfattningar. För den som har ambitionen att de politiska besluten ska avspegla folkviljan blir det därför önskvärt att komplettera allmänna politiska val med folkomröstningar om vissa särskilt betydelsefulla frågor.

Källa: *Demokratin och dess antagonister*,
Robert Dahl, Ordfront, pocketutgåva 2002.

Frågor:

Vad kännetecknar ett demokratiskt samhälle?

Var finns dagens politiska motstånd mot demokratin?

Kritik mot demokratin

Det finns förstås många som kallar sig demokrater men som inte har så mycket till övers för det klassiska idealet om demokrati. En vanlig invändning mot den klassiska demokratin är att folket inte är kapabelt att bestämma själv. I stället bör åtminstone vissa av besluten överlämnas till filosofer (hävdade Platon), ett politiskt avantgarde (tyckte Lenin) eller till teknokrater och experter (som somliga nationalekonomer vill).

Men den som vill överlåta mer makt åt en elit glömmer att

politiska beslut alltid kräver moraliska överväganden. Hur goda kunskaper en person än har i ekonomi, juridik eller filosofi ger det ändå inte ett tillräckligt underlag när olika politiska alternativ ska vägas mot varandra.

I dagens värld har politiskt beslutsfattande på nationell nivå blivit alltmer otillräckligt. En rad frågor kan bara lösas i samarbete mellan stater, exempelvis miljö-, hälso- och flyktingpolitik. Vi har också fått en värld av allt större och mäktigare företag med verksamhet i många länder.

Demokratiska beslutsformer behövs inte bara för stater, utan även för lokala och regionala enheter, som exempelvis kommuner och inom folkrörelser.

En stor debattfråga under senare år har gällt det demokratiska underskottet på global nivå. Bakgrunden är den snabba tillväxten av multinationella företag med verksamhet i många länder. I senare kapitel diskuteras hur dessa stora företag ständigt flyttar produktionen och ofta byter underleverantörer. Genom att spela ut olika stater mot varandra kan de pressa enskilda nationer att sänka skatter och underminera arbetsrätt och miljölagstiftning.

Inom den internationella fackföreningsrörelsen finns därför en stark önskan att förstärka det globala regelverket. Därför behövs också en demokratisering av internationella institutioner och kanske i synnerhet av Världshandelsorganisationen (WTO).

Frågor:

*Vad krävs för att en beslutsmetod ska vara demokratisk?
På vilket sätt påverkar globaliseringen demokratin? Är
det bara till det sämre eller finns det också fördelar ur
demokratisk synvinkel?*

Det demokratiska tillståndet i världen

Under de senaste 30 åren har världen genomgått en dramatisk demokratisering. I nästan alla delar av världen har stater förvandlats från diktaturer till parlamentariska styrelseskick med lagstadgade fri- och rättigheter.

Sedan 1990 har andelen demokratier i världen ökat med nästan en femtedel.

Länder där diktaturen har fallit

I Östeuropa och forna Sovjetunionen har de odemokratiska kommunistiska systemen fallit.

I Asien har stater som Sydkorea, Indonesien och Taiwan infört flerpartisystem och fria val.

Det politiska tillståndet i Latinamerika har förändrats dramatiskt under de senaste decennierna då diktaturerna har fallit i en rad länder. I land efter land har socialdemokratiska eller socialistiska ledare valts till makten. En central punkt för den vänsterinriktade politiken har varit att minska klyftorna mellan rika och fattiga. I flera länder, bland annat i Brasilien, Uruguay och Argentina har regeringarna initierat sociala reformprogram med syfte att förbättra villkoren för de sämst ställda. Det handlar bland annat om bostadsbyggande och satsningar på skolor i fattiga områden.

Fortfarande är situationen instabil och olika former av korruption är vanligt. Men trots allt finns i dag helt andra möjligheter för en demokratisk samhällsförändring.

Även på den afrikanska kontinenten har många stater demokratiserats och genomfört flerpartisystem, som Tanzania och Moçambique. Att stater infört parlamentarism är dock ingen garanti för att de fullt ut fungerar demokratiskt, ibland kvarstår starka inslag av nepotism, repression mot den politiska oppositionen och inskränkningar av yttrandefriheten.

Länder som rasar samman av inre strider

I många länder i världen befinner sig statsapparaterna i djup ekonomisk kris och inre sönderfall. I ett antal afrikanska länder kan staten inte kontrollera det egna territoriet. Länder som Demokratiska republiken Kongo och Somalia har slagits sönder av inre strider mellan olika klan- och rebellrörelser. I sådana länder riskerar formella demokratiska rättigheter att bli betydelselösa eftersom de ändå inte fungerar i praktiken.

Den afrikanska kontinenten är värst drabbad av inre konflikter, men problemet finns även i andra delar av världen. I exempelvis Indonesien finns starka separatistiska strömningar som undergräver det demokratiskt valda parlamentets legitimitet.

Men det finns också afrikanska länder, som Liberia och Sierra Leone, som tagit sina första trevande steg mot något slags demokratiskt styrelseskick efter år av inre konflikter och kaos.

Vissa diktaturer lever kvar

Samtidigt som världen har demokratiserats lever ett antal diktaturer kvar. I Kina tillåts inga politiska partier vid sidan av det kommunistiska. Det är till och med förbjudet att föreslå att parlamentarism och flerpartisystem ska införas. Andra länder med diktatoriskt styre är Saudiarabien, Syrien, Vietnam, Kuba, Etiopien, Guinea-Bissau, Niger, Laos med flera.

Källa: www.electionworld.org

Fråga:

Vilka rörelser och drivkrafter har störst betydelse för att påverka världen i demokratisk riktning?

Demokrati och utveckling hör ihop

Att världen har blivit mer demokratisk under de senaste årtiondena har inneburit en positiv utveckling på en rad områden. Ett demokratiskt styrelseskick har visserligen ett värde i sig. Men dessutom bidrar demokrati till fattigdomsminskning.

Den indiske nobelpristagaren i ekonomi Amartya Sen har visat att demokrati och allmänna politiska val förebygger svältkatastrofer. Han har inte hittat någon svältkatastrof som inträffat i ett land med demokratiskt styre.

Orsaken är, antar Amartya Sen, att makthavare i en demokrati blir tvungna att ta hänsyn till stora folkgruppers krav på mat och grundläggande välfärd. I annat fall riskerar makthavarna att bli avsatta i nästa val.

Det finns inga säkra belägg för att demokrati i sig skapar ekonomisk tillväxt. Däremot tycks demokrati ge en skyddande effekt mot ekonomisk kollaps. Studier som jämfört styrelseskick med olika ekonomisk tillväxt har visat att diktaturer återfinns bland extremerna, som antingen har väldigt hög tillväxt alternativt ekonomisk ruin.

Amartya Sen hävdar att demokrati inte är något en befolkning blir

”I själva verket är det ett märkligt faktum i den förfärande historien om stora svältkatastrofer att inget sådant omfattande fall har inträffat i ett land med en demokratiskt vald regering och med en relativt fri press /.../. Hungersnöd har aldrig drabbat något land som är oberoende, där befolkningen regelbundet går till val, där oppositionspartier kan uttrycka kritik och där tidningar tillåts att fritt rapportera.”

Amartya Sen, nobelpristagare i ekonomi 1988.

mogen för. Demokratien utvecklar länder.

Demokrati är att fördela makt så rättvist som möjligt. Ett politiskt system ska ta hänsyn till alla inom dess ansvarsområde, vilket bland annat kräver tolerans, kompromissvilja, konsensusbyggande och respekt för minoriteter.

Demokrati, jämlikhet och utbildning är viktiga förutsättningar för ett gott samhälle. Även ett fungerande rättssystem är avgörande, att makten fördelas mellan en lagstiftande, en dömande och en verkställande makt.

Källa: *Utveckling som frihet*, Amartya Sen, Daidalos, 2002.

Frågor:

Kan demokrati se olika ut i olika delar av världen?

Går det att skapa ett gott samhälle för alla utan att införa demokrati?

Hur viktig är rättssäkerheten i ett demokratiskt samhälle?

Därför är Kina fortfarande en diktatur

Ett misslyckande för den demokratiska idén är att Kina, världens folkrikaste land med drygt 1,3 miljarder invånare, har förblivit en diktatur. Kina styrs av landets kommunistiska parti. Fria politiska val, oberoende partier eller medier tillåts inte.

På det ekonomiska planet har dock Kina förändrats dramatiskt under de senaste 30 åren. Den tidigare ledaren Deng Xiaoping tog redan under slutet av 1970-talet de första stegen mot utökad marknadsekonomi.

Under 1980-talet öppnades landet för utländska investerare och under 1990-talet blev det möjligt för kineser att äga stora företag i sitt hemland. Den öppnare ekonomin har skapat en kraftig ekonomisk tillväxt. Kina är i dag det land i världen

Plakat med bild av Deng Xiaoping (1904-1997) i den ekonomiska frizonen Shenzhen. Deng Xiaoping lade om Kinas ekonomiska politik efter Mao Zedongs död 1976. Konsekvensen blev att Kina öppnade landet för utländska investerare. Foto: Mats Wingborg

där flest utländska investeringar sker. Tillväxten har också bidragit till minskad fattigdom, även om de ekonomiska klyftorna mellan olika befolkningsgrupper och mellan stad och land har ökat.

Marknadsekonomin framväxt i Kina har dock inte inneburit en demokratisering av landet. Visserligen tillåts i dag en friare debatt än under kulturrevolutionen (1966–1976). Men det finns inga tendenser till att kommunistpartiets ledning vill släppa kontrollen över politiken.

I november 2012 beslutades det att Xi Jinping blir ny generalsekreterare för partiet och därmed kommande president. Men det finns inga planer på att tillåta allmänna politiska val, inte heller oberoende fackföreningar.

Förmodligen har kommunistpartiets ledarskikt blivit avskräckt av demokratiseringen av Sovjetunionen, som inte bara desarmerade landets kommunistparti, utan även inne-

bar att landet bröts upp. Även i Kina finns nationalistiska rörelser som skulle kunna kräva självständighet i samband med en demokratisering av landet, framför allt i den tibetanska provinsen Tibet och i provinsen Xinjiang i nordvästra Kina som domineras av muslimska folkgrupper.

En lärdom av utvecklingen i Kina är att ökade marknadsinslag och handel med omvärlden inte med automatik leder till demokratisering. Marknadsekonomi och diktatur är två förenliga storheter. Partiet har visserligen anpassat sig något efter förändringarna i samhället, framstående affärsmän tillåts exempelvis bli medlemmar i partiet.

Ökad användning av Internet ger större möjlighet för människor att uttrycka sina åsikter. Men också större möjligheter för staten att kontrollera medborgarna. Den kinesiska staten har ett av världens mest omfattande system för censur och blockerar till exempel ett stort antal utländska webbadresser.

Källor: www.lotcobistand.org/kina, www.china-labour.org.hk
– En oberoende facklig grupp i Hongkong som bevakar fackliga rättigheter i Kina.

Frågor:

Vad skulle kunna förmå Kina att utvecklas mot ökad demokrati?

Varför ställer inte omvärlden större krav på Kina att landet ska demokratiseras?

Därför har Sydkorea demokratiserats

När Kim Young Sam vann presidentvalet i Sydkorea 1992 fick Sydkorea sin första civila president. Därmed bröts en lång era av militärstyre, i långa perioder en ren militärdiktatur, som hade pågått sedan Koreakrigets slut 1953.

Militären agerade repressivt och slog ner flera folkliga uppror. I Kwangju mördades 1980 tusentals personer som protesterade mot regimen. Under slutet av 1980-talet växte nya oberoende fackliga organisationer och en omfattande strejkvåg drog över landet.

Även denna gång använde regimen hårda metoder för att slå ner de oppositionella krafterna. Tusentals arbetare fängslades och flera dödades i sammandrabbningar mellan anställda och säkerhetspolis på de stora arbetsplatserna.

Det finns många skäl till att militärstyret i Sydkorea kunde ersättas av demokrati. Den viktigaste orsaken är att en växande inhemsk opposition krävde demokratisering, oberoende fackföreningar och fria medier. Demokratirörelsen har haft sin bas inom flera sektorer av samhällslivet som på arbetsplatser, inom den katolska kyrkan och bland studenter.

En annan orsak till demokratiseringen var kalla krigets slut. Perioden efter Koreakrigets slut utövade USA ett starkt inflytande i landet. Sydkorea bedömdes som mycket strategiskt viktigt. För det första ville USA förhindra att Nordkorea lyckades infiltrera i Sydkorea. För det andra försökte USA stötta landets regim för att åstadkomma en ekonomisk utveckling snabbare än i Nordkorea. Det gällde att visa omvärlden att den sydkoreanska marknadsekonomin var mer effektiv än kommunismen i Nordkorea.

Spänningarna på Koreahalvön lever visserligen kvar även efter Sovjetunionens sammanbrott. Men den kommunistiska modellen har definitivt blivit mindre attraktiv. Samtidigt har den ekonomiska utvecklingen i Sydkorea varit överlägsen den i Nordkorea. Dessa faktorer har fått USA att något släppa kontrollen över Sydkorea, även om amerikansk militär finns kvar i landet. Ledarna i USA har också intagit en mer öppen inställning till att sydkoreanerna själva skulle välja sina företrädare, i stället för att den sydkoreanska militären skulle garantera en USA-vänlig regim.

I takt med Sydkoreas ekonomiska utveckling har landet

tagit plats i allt fler internationella institutioner, däribland OECD, en organisation för rika industriländer. Detta har i sin tur ökat den internationella pressen på Sydkorea. För att bli accepterat på den internationella arenan har Sydkorea tvingats att förbättra sin demokratiska framtoning.

I slutet av februari 2008 tillträdde presidenten Lee Myung-Bak. Han inledde omedelbart en radikal omprövning av politiken och föreslog mindre inflytande för facket, sänkta skatter för de rikaste, privatiseringar och bolagiseringar av offentlig verksamhet, högre avgifter i skolsystemet och en förskjutning från fasta anställningar till fler tillfälliga och osäkra anställningar. Nästa presidentval ägde rum i slutet av 2012. Denna gång valdes Park Geun-Hye, dotter till den tidigare diktatorn Park Chung-Hee. Hon har uttryckligt planerat att fortsätta den antifackliga politiken.

För att försvara sina intressen har fackföreningsrörelsen mobiliserat sina medlemmar och genomfört stora demonstrationer. Det har i sin tur resulterat i en ökad repression mot fackföreningsrörelsen. Ett nytt instrument för regeringen är uppluckringen av arbetsmarknadslagarna som gjort det enklare för arbetsgivare att anställda personal på korttidskontrakt, vilket i sin tur skapat rädsla för att ta konflikt med arbetsgivaren. Den som protesterar riskerar att snabbt bli av med jobbet.

För att utmana den politiska makten har medlemmar inom den fackliga organisationen KCTU (motsvarar vårt LO) tagit initiativ till bildandet av två nya politiskt partier, varav Demokratiska arbetarpartiet, DLP, är det mest välkända.

Källor: *Stoppa förföljelsen av Sydkoreas fackliga rörelse*, IF Metall, 2010.
LO-TCO Biståndsnämnd, 2013, www.lotcobistand.org/sydkorea,
www.kctu.org – Sydkoreas motsvarighet till LO.

Frågor:

Vad kan vi lära av Sydkoreas utveckling?

*Varför har utvecklingen vänt på senare år med ökat
förtryck av exempelvis fackligt aktiva?*

Indien – världens största demokrati

Indien med över en miljard invånare är världens största demokrati. I Indien garanteras också grundläggande fri- och rättigheter i lagen, som yttrande-, organisations- och pressfrihet.

I realiteten kan man ändå inte säga att det är någon perfekt fungerande demokrati. Korruptionen är utbredd och det förekommer att politiska ledare hotar eller betalar medborgare för att få dem att rösta enligt deras vilja. Trots dessa brister är det ändå rimligt att beskriva Indien som en demokrati. Både på nationell nivå och i delstaterna genomförs fria politiska val och makten har växlat mellan olika politiska partier.

Den demokratiska idén var central redan i den nationella befrielseströrelsen, ledd av pacifisten Mahatma Gandhi. När Indien blev självständigt den 15 augusti 1947 var det självklart att landet skulle slå in på den demokratiska vägen.

Under en lång period efter självständigheten var Kongresspartiet ledande i Indien. Men under 1990-talet bröts Kongresspartiets dominans till förmån för det hindunationalistiska partiet BJP (Bharatiya Janata Party). Vid parlamentsvalet 2004 återtog dock Kongresspartiet makten och vid valet 2009 fick Kongresspartiets valallians egen majoritet.

Den indiska konstitutionen garanterar också rätten att bilda oberoende fackföreningar. En rad olika fackliga rörelser existerar, ofta med nära kopplingar till olika politiska partier. Särskilt i södra Indien är den fackliga organisationsgraden mycket hög. Det enskilt största fackförbundet är det indiska lärarförbundet AIPTF.

De brister som finns i den indiska demokratin kan till en del förklaras av fattigdom. Omkring en tredjedel av den vuxna befolkningen kan inte läsa och skriva, vilket ökar risken för politisk manipulation. Den som inte själv kan läsa sig till vad politiska företrädare tycker blir ofta beroende av arbetsgivare och lokala ledare. Under 1990-talet har dock andelen som kan läsa och skriva snabbt ökat, trots en fortsatt befolkningstillväxt. Detta har främjat en fördjupning av demokratin.

Sedan mitten av 1990-talet har också en omfattande decentralisering ägt rum i Indien. Därmed har de lokala politiska valen på bynivå blivit allt viktigare. Ledarna på bynivå disponerar över betydligt mer pengar än tidigare och ansvarar för den lokala välfärden.

I flera delstater, som Kerala i sydväst, har också folkrörelser mobiliserats i det lokala byarbetet. För att genomföra det som en majoritet av de lokala byborna önskar används både offentliga medel och frivilliga insatser. Konkreta projekt kan gälla att bygga skolor, kanaler, sjukstugor eller att bedriva information om hälsa och smittsamma sjukdomar.

Källor: www.lotcobistand.org, www.intuc.net –
Indiens motsvarighet till LO.

Frågor:

Skulle Indien kunna fungera som en demokratisk förebild för exempelvis Kina?

Vad skulle behövas för att den demokratiska utvecklingen i Indien skulle kunna ta ytterligare ett steg?

Demokrati och jämställdhet

I alla samhällen råder en ojämlikhet mellan män och kvinnor. Ett uttryck för obalansen är att män dominerar den

ekonomiska makten. En förkrossande majoritet av världens företagsägare och direktörer är män. Även inom organisationsvärlden råder stor ojämlikhet. De flesta ledare är män.

När allmän och lika rösträtt genomförs i ett land gynnas därför särskilt kvinnor av detta. Plötsligt uppstår en ny arena, vid sidan av den ekonomiska, där alla människors röst väger lika mycket oavsett kön. Det är därför rimligt att påstå att demokrati, även på lokal nivå, gynnar jämställdhet mellan kvinnor och män.

Däremot är inte demokrati tillräckligt för att uppnå jämställdhet, för det krävs flera andra stora förändringar inom näringslivet, organisationerna och inte minst inom de politiska partierna.

För att demokratin ska stärka kvinnors position i realiteten är det också avgörande att kvinnor har starka positioner inom de politiska partierna. Om kvinnor har rätt att rösta, men bara kan rösta på partier som domineras av män, och som inte tar kvinnors villkor på allvar, återstår mycket att göra. Men även i en sådan situation har kvinnor åtminstone sin rösträtt som politiskt vapen. Kvinnor kan exempelvis organisera nya partier eller kvinnolistor och hota att överge de traditionella partierna om de inte lyfter fram kvinnor och tar jämställdheten på allvar.

Kampen för demokratiska rättigheter för kvinnor har varit en särskild del av den demokratiska kampen. I de flesta länder infördes först den allmänna rösträtten för män. Kvinnorna fick slåss för att också omfattas av denna demokratiska rättighet. Det visar att demokratin i sig rymmer frågan om jämställdhet.

Många länder väntade länge med att införa kvinnlig rösträtt. Hit hörde bland annat de så kallade Gulf-staterna som Brunei, Kuwait, Omar, Qatar och Förenade arabemiraten. Saudiarabien var det sista landet i världen som införde kvinnlig rösträtt, det skedde 2011. Men även om ett land inför rösträtt för kvinnor förekommer ofta olika former av begräns-

ningar. Ett exempel på det är Saudiarabien där kvinnor inte har rätt att köra bil, något som underminerar möjligheten att delta i det civila samhället.

Fråga:

Finns det ett samband mellan demokrati och jämställdhet, och hur ser det ut?

Lokal demokrati

En levande lokal demokrati är avgörande för att få människor engagerade. På nationell nivå har den etablerade demokratiska formen blivit flerpartisystem och parlamentarism. På lokal nivå finns större variationer. I Sverige har vi partival även på kommunal- och landstingsnivå.

Många kommuner är dessutom uppdelade i stadsdelsnämnder, för att minska avståndet mellan medborgare och valda politiker. I andra länder finns andra system. Schweiz är berömt för att i flera byar och mindre städer ofta använda lokala omröstningar och direkt demokrati.

I Kina, som på nationell nivå är en diktatur, finns vissa demokratiska ansatser på bynivå, där invånarna själva får välja sina byledare. I vissa byar manipulerar kommunistpartiet dessa val, men i andra byar har företrädare för kommunistpartiet avsatts och ersatts av de kandidater som människorna själva valt.

I Indien genomförs ett storskaligt experiment med lokal demokrati. Stora ekonomiska resurser har flyttats från delstatsnivå till bynivå. I flera delstater har en folkrörelse mobiliserats i det lokala arbetet, däribland fackföreningsrörelsen.

En svår avvägning är maktfördelningen mellan nationell och lokal nivå. Om skol- och hälsovård ska kunna hålla någorlunda likvärdig standard över hela landet krävs centrala

regler. Likaså finns ofta ekonomiska fördelar med storskaliga socialförsäkringssystem.

Det finns vidare starka skäl för att inte tillåta lokala beslut som skadar andra lokala områden, det skulle bli fallet om det exempelvis existerade olika lokala regler för giftutsläpp. Samtidigt finns goda argument för att flytta beslut till lokal nivå. Då kan människor mer direkt påverka sin vardag och det blir större kontaktytor mellan medborgare och politiskt valda företrädare.

Frågor:

Vad finns det för demokratiska vinster om man förstärker inflytandet på en lokal nivå?

Är decentralisering av besluten alltid en fördel för demokratin?

Läs mer:

Hemsidor

Electionworld: electionworld.org

Riksdagen: riksdagen.se – sök på demokrati

Forskning.se – sök på "tema demokrati"

Böcker och rapporter

Dahl, Robert: *Demokratin och dess antagonister*, Ordfront, pocketutgåva 2002.

Olof Palmes Internationella Center: *Alla vinner på jämställdhet – Palmecentrets metodstöd i jämställdhet och HBT-rättigheter*, 2009.

Wilkinson, Richard & Pickett, Kate: *Jämlikhetsanden – därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*, Karneval förlag, 2011.

Kapitel 4
Var finns makten i världen?

Kapitel 4

Var finns makten i världen?

Makten ligger bara till en liten del i politiska partier och organ. Det finns en rad andra starka maktcentra i världen. De transnationella företagen har tagit över allt mer makt från nationella regeringar och demokratiskt valda representanter. Men en stor makt utövas också av en rad starka påtryckarorganisationer varav många representerar olika delar av näringslivet.

I det här kapitlet kan du lära dig mer om vilket inflytande som utövas av världshandelsorganisationen WTO, Världsbanken och olika lobbyorganisationer. Men också om hur ägandet ser ut i medievärlden och framväxten av nya sociala medier och deras betydelse.

Dita Sari i Indonesien är en välkänd facklig aktivist. Gång på gång har hon hamnat i strid med transnationella företag som inte betalat ut den lagstadgade minimilönen. Foto: Mats Wingborg

Makten hos transnationella företag

De transnationella företagen har stor makt över den globala utvecklingen. De behöver aldrig känna sig lojala med något visst land eller region, i stället utnyttjar de skickligt hela världen som marknad för sin verksamhet. De kan lägga produktionen där det passar dem bäst. De har möjlighet att flytta vinster och förluster mellan sina dotterbolag, och kan därför också betala skatt där det är som mest gynnsamt.

De transnationella företagen är inte heller begränsade av dygnets gång, produktionen hålls i gång natt som dag även på tjänstemannasidan. När en konstruktör loggat ut för dagen i USA, tar en annan i Europa vid, som i sin tur blir avlöst av en tredje i Sydostasien. Allt för att företagen ska kunna maximera sina vinster.

Coca-Cola, Nike, Shell, IBM, Nestlé, Unilever och Merck med flera är exempel på så kallade transnationella företag som har världen som arbetsfält. De har makt i egenskap av sin storlek och sin roll som arbetsgivare. Men de har också makt genom sina lobbyister i internationell handelspolitik, och som investerare i utvecklingsländer.

Utvecklingsländerna vill gärna locka till sig utländska investerare och konkurrerar om att få de transnationella företagen att sätta upp produktion i sina länder. Arbetstillfällena som dessa bolag ger skapar förutsättningar att bygga upp en inhemsk ekonomi. Men företagen kan också sätta press på regeringarna så att det skapas speciella regler som inte är till fördel för de anställda.

Kritiken mot transnationella företag

Att få in utländska företag och investeringar är inte riskfritt, det finns en rad negativa effekter som många kritiker har pekat på. Risken är stor att den lokala produktionen konkurreras ut i takt med att utvecklingsländerna mer eller mindre

tvingas öppna sina marknader för utländska varor. Detta gäller även lokal produktion av mat.

Ett exempel är hur länder i Västafrika numera importerar tomatkoncentrat från Italien i stället för att odla tomater själva. På samma sätt har fruktkonserver och köttproduktion i Sydafrika svårt att klara trycket från produkter framställda av multinationella företag.

Att transnationella företag slår ut lokal produktion innebär förlorade arbetstillfällen. Men att produkter fraktas långa vägar i stället för att framställas i närområdet är också dåligt för miljön.

Ett känt och omdiskuterat exempel på vilka effekter aggressiv marknadsföring kan få är hur företaget Nestlé lanserade modersmjölksersättning till utvecklingsländerna. Genom reklam och propaganda övertygades mödrar om att ge sina spädbarn bröstmjölksersättning i stället för bröstet. Mödrar slutade amma sina spädbarn för att i stället använda mjölkpulver. Resultatet blev magsjuka och undernäring.

Eftersom rent vatten är en bristvara i många länder utsattes barnen för onödiga hälsorisker. Dessutom fick företaget fattiga mödrar att betala för något som är gratis när man ammar själv.

Efter kritik från FN:s världshälsoorganisation, WHO, har Nestlé börjat propagera för amning som ett första alternativ under barnets första sex månader, och tillhandahåller information om detta. Nestlé säger sig numera stå bakom WHO:s rekommendationer.

Frågor:

Hur arbetar transnationella företag för att ta sig in på marknaden i fattiga länder?

Vad erbjuder de som kan verka lockande för människor och få dem att välja bort inhemska produkter?

Vad blir resultatet av att transnationella företag slår ut lokal produktion?

Fakta om transnationella företag

- Företagens ekonomiska inflytande i världen är stort, men kanske inte fullt så stort som ibland hävdats. Av världens 100 största ekonomier, länder och företag, är 63 länder och 37 företag. På listan över de 50 största ekonomierna finns bara två företag: Exxon och Walmart (2010). Det betyder ändå att det finns ett antal företag i världen som har större omsättning än vissa fattiga länder.
- Ett fåtal stora företag dominerar exportmarknaden i hela världen, en procent av världens företag står för mer än hälften av exporthandeln. I Afrika står de för nästan 80 procent.
- Företagen och deras intresse- och lobbyorganisationer har ett mycket stort inflytande över hur de politiska regelverken för handeln utformas.

Källa: Världsbanken, 2012.

Utvecklingen hindras av korruption

Ett stort hinder för att minska fattigdomen är korruptionen. Korruption kan innebära många saker och förekommer både inom näringslivet och politiken, både inom privat och offentlig sektor. Det är vanligt att företag som ska sluta kontrakt måste betala pengar under bordet och att människor och företag som vill få ärenden utförda av staten måste muta offentliga tjänstemän.

Korruptionen leder till att alla former av transaktioner blir kostsamma och invecklade. Det gör att administrationen i samhället blir dyrare och att det blir svårare att bryta fattigdomen. Korruptionen får också till effekt att människors tillit till samhällsliga institutioner undergrävs.

En effekt är av det är att människors skattemoral blir sämre. Den som inte litar på staten är knappast heller villig att betala skatt till staten. Det får i sin tur allvarliga effekter på möjligheten att bygga upp välfärden.

I allt utvecklingssamarbete i dag är en viktig fråga att motverka korruption. Om korruption förekommer drabbas de fattiga. Korruptionen saboterar inte bara biståndsprojekten utan bidrar också till att drastiskt försämra biståndsviljan i givarländerna.

Frågor:

Varför är det så viktigt att motverka korruption?

Ser det likadant ut i olika delar av världen?

Är det svårare att motverka korruption i fattiga länder?

De globala lobbyorganisationerna

En rad viktiga beslut tas i slutna styrelserum, och det finns många som har intresse av att påverka dessa beslut. Det finns starka intressegrupper som löpande och inför världstoppmöten och världshandelsförhandlingar pratar för sin sak.

Lobbyister finns både på det globala och på det lokala planet. I USA har till exempel oljeindustrin ett stort inflytande. I Sverige finns flera starka lobbygrupper, bland annat för vapen- och läkemedelsindustrin, men också för den framväxande privata välfärdssektorn.

På ett globalt plan verkar dels permanenta lobbyorgan, dels ställs olika lobbykonstellationer samman beroende på vilken fråga som för tillfället är politiskt aktuell i den internationella handelspolitiken.

Några lobbyorganisationer

Industrilobbyn

TABD (The TransAtlantic Business Dialogue) är en av världens mäktigaste industrilobbygrupper. Organisationen bildades 1995 och anses som en av de viktigaste i dagens globala politik. Initiativet till TABD kom från Europas och USA:s handelspolitiker och byråkrater: EU-kommissionen och US Department of Commerce. Det är med andra ord en lobbyorganisation som skapats av politikerna själva. Det gör TABD speciell.

Organisationen har ingen formell status inom EU eller USA. Ändå finns den där som en betydelsefull del. TABD fungerar dels som en lobbyorganisation, dels som en del av det politiska maskineriet.

TABD:s medlemmar är representanter för de största företagen i USA och EU och har med tiden förändrats till en mycket stark lobbygrupp för frihandel mellan EU och USA.

Varje höst arrangerar TABD en stor vd-konferens. Till konferensen inbjuds, förutom toppchefer från stora företag, också höga byråkrater och politiker från EU-kommissionen och USA:s administration. Vid andra toppmöten mellan EU och USA har representanter från TABD nära kontakt med politikens toppnamn. Och till vardags har organisationen i stort sett dagliga kontakter med centrala byråkrater inom den offentliga förvaltningen i EU och USA.

Det finns andra organisationer som agerar påtryckare för företagens räkning. "European Services Forum" (ESF) är en sammanslutning av betydande europeiska tjänsteföretag medan "European Round Table of Industrials" (ERT) spelar en viktig roll inom billobbyn.

Medielobbyn

På mediasidan är den starkaste lobbygruppen i Europa "The European Publishers Council" (EPC). Den är en klubb för särskilt invalda toppchefer från Europas stora medieföretag vilket numera även inkluderar TV, kabel- och satellitföretag, radio och alla slags företag som publicerar sig på

webben, 2012 var de totalt 27 företag.

Den bildades 1991 av mediemagnaten Rupert Murdoch. En av medlemmarna är Jonas Bonnier från svenska Bonnier AB.

EPC motarbetar försök att begränsa medieföretagens rättigheter i Europa. Det kan exempelvis gälla lagar mot massmediekoncentration, lagar mot alkohol- och tobaksreklam eller lagar mot tv-reklam riktad till småbarn.

Världspolitiken

G77 är en samarbetsgrupp inom FN-organet UNCTAD som består av representanter för 130 utvecklingsländer. Gruppen arbetar i dag främst med frågor som rör balansen mellan nord och syd.

G7 består av representanter från USA, Kanada, Japan, England, Frankrike, Italien och Tyskland. Gruppen kallas G8 när Ryssland deltar i gruppens möten. G7 dominerar andra stora och viktiga organisationer som Internationella Valutafonden, IMF, Världsbanken och WTO. Gruppen har ingen fast anställd personal, inget fast kansli och saknar en permanent budget. Ändå anses denna sammanslutning av höga ledare ha ett stort inflytande på världsutvecklingen vilket medför intensiv mediebevakning av gruppens årliga möte.

OECD, Organization for Economic Co-operation and Development, är en organisation för ekonomiskt samarbete bestående av världens 34 rikaste länder.

CAIRN-gruppen är en grupp inom världshandelsorganisationen WTO som består av representanter för 19 medlemsländer, många från syd, som pläderar för en helt tull- och stödfri handel med jordbruksprodukter.

Frågor:

Har utvecklingsländerna några möjligheter att bedriva lobbying för sina intressen? Hur kan de gå till väga?

Hur påverkar industrilobbyn samhällsutvecklingen?

Vilka krafter kan utgöra en motvikt till industrilobbyn?

Världsbankens roll

Världsbanken upprättades 1944, i slutet på andra världskriget. Världsbankens ursprungliga namn är "Världsbanken för rekonstruktion och utveckling". Syftet var att kanalisera offentliga medel i stora utvecklingsprojekt, att ge lån till teknik och infrastruktursprojekt men också till jordbruk inriktat på försäljning (och inte för självhushåll).

Under 1950- och 1960-talen gick Världsbankens pengar framför allt till infrastruktur, som elektricitet, vägar och dammar. Det var först från 1970 och framåt som Världsbanken kom att spela en framträdande roll inom den internationella penningregleringen.

Under 1980-talet införde Världsbanken så kallade strukturanpassningsprogram. Världsbanken gick med på att betala ut lån mot att det utfärdades löften om en liberalisering av utvecklingsländernas ekonomier. Strukturanpassningsprogrammen var ett försök från Världsbanken att vända utvecklingsländernas skuldkris.

Under 1970-talet, efter oljekriserna, hade utvecklingsländerna tagit stora lån på affärsmässiga villkor. Utvecklingsländerna behövde pengar för oljeimport och affärsbankerna lånade alltför gärna ut. Detta eftersom penningmarknaden var dränkt av så kallade "petrodollar", nyrika oljeländers inkomster från oljan. När råvarupriserna föll, och därmed exportinkomsterna, blev det allt svårare för utvecklingsländerna att betala tillbaka lånen och de hamnade i en skuldkris.

Programmen för strukturanpassning gav skiftande resultat. Det fanns i princip en modell som skulle gälla för alla men som endast fungerade för ett fåtal. Receptet var internationellt anpassade valutakurser, en satsning på exportvaror och att marknaderna öppnades för import och utländska investeringar.

Många utvecklingsländer, framför allt de fattigaste, ham-

nade i en ännu svårare situation. Befolkningar, framför allt i Afrika söder om Sahara, har tvingats betala ett högt pris i form av privatiseringar och försämrade offentlig service, vård och skola.

I början av 1990-talet började banken uppmärksamma hälsans roll för ekonomisk och social utveckling och sedan slutet av 1990-talet märks en tydligare fokusering på fattigdomsbekämpning. Men det finns kritiker som menar att diskussionerna som förs kring fattigdomens orsaker är alltför ytliga, och sällan syftar till politiska åtgärder som skulle kunna innebära varaktiga och betydande förändringar.

USA är bankens största ägare med flest röster, cirka 15 procent. USA har även rätt att nominera ordförande till Världsbanken, vilket varit föremål för kritik. USA har dessutom rätt att lägga veto på alla beslut som fattas. Europa har i stället rätt att välja ordförande till bankens systerorganisation Internationella Valutafonden, IMF, som vi strax återkommer till.

Världsbanken ägs genom ett kooperativ av medlemsstaterna och verksamheten är vinstinriktad, men vinsten ska gå till att bekämpa fattigdomen. Sverige deltar i flera biståndsprojekt som finansieras av banken.

Frågor:

Varför fungerade inte Världsbankens recept för att lösa utvecklingsländernas skuldskris?

Hur kan man se på Världsbanken som aktör i världen, vad är positivt och vad är negativt?

Internationella valutafondens roll

Internationella Valutafonden (IMF) bildades liksom Världsbanken 1944. IMF:s roll är att justera obalanser i länders betalningsförmåga. Syftet med IMF var att ge kortfristiga lån

till länder som fick tillfälliga störningar i sin ekonomi, för att de skulle kunna upprätthålla stabila valutakurser.

När de fasta växelkurserna övergavs under 1970-talet innebar detta att IMF:s ursprungliga syfte inte längre var aktuellt. Fonden fortsatte då att ge kortfristiga lån till länder med akuta ekonomiska problem.

IMF har lockat utvecklingsländer att försöka nå utveckling med västvärlden som modell. Men medan industrialiseringen i Europa, USA och Japan tog flera hundra år, så hoppades IMF och utvecklingsländerna att kunna genomföra samma process i utvecklingsländer på mycket kortare tid. IMF ställer hårda krav på hur ländernas ekonomier ska skötas för att lån ska beviljas. Dessa krav för lån har kommit att bilda mönster även för andra långgivare.

Tvillingsystrar för världshandelns utveckling

Världsbanken och Internationella valutafonden är resultatet av en konferens i Bretton Woods i USA 1944 där 44 finansministrar hade samlats för att upprätta ett internationellt banksystem. I bakgrunden fanns en allmän önskan om fred och detta skedde under samma period som Förenta Nationerna, FN, bildades.

Världsbanken och Internationella valutafonden byggdes upp på länders medlemskap. Världsbanken lånade pengar på den internationella kapitalmarknaden för att på så sätt finansiera utvecklingsprojekt. Internationella valutafondens roll var att distribuera lån där så behövdes för att stabilisera valutakurser.

Bretton Woods "tvillingsystrars" roller var:

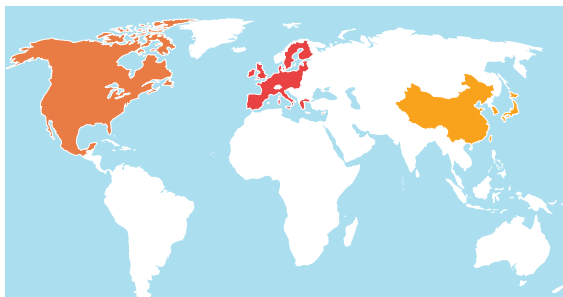
- Att stabilisera nationella finanser och uppmuntra (efter kriget vitalisera) internationell handel.
- Att understödja nationell tillväxt genom att ge utvecklingsländer möjlighet att stärka infrastrukturen genom import av teknologi från den rika världen.

- Att expandera utvecklingsländernas råvaruexport för att de på så sätt skulle få in utländsk valuta för att köpa de utvecklade ländernas export – som teknik och konsumtionsvaror.

Av de 44 nationerna representerade i Bretton Woods var 27 utvecklingsländer. Ändå kom projektet att få en tung slagsida åt de utvecklade ländernas intressen. Kritiker anser att denna obalans i makten över Världsbanken lever kvar ännu i dag, och att länder i syd har svårt att få något reellt inflytande.

Handeln bedrivs i regioner

Den globala ekonomin är uppdelad i tre huvudregioner:

Nordamerika (som efter handelsunionen Naftas tillkomst innefattar Kanada och Mexiko).

Europeiska unionen.

Den asiatiska Stillahavsregionen med centrum i Japan (med ökad betydelse för Sydkorea, Taiwan, Singapore och exilkineser) och Kina. Regionens ekonomiska potential finns i Kina.

En mycket stor andel av utrikeshandeln sker med geografiska grannländer. USA handlar med Kanada, Sverige handlar med Tyskland och Japan med Sydkorea, för att ta några exempel. Detta gäller dock inte för länder i Afrika. Afrikanska länder

är fortfarande bundna till forna kolonialmakter, bland annat genom avtal med EU.

Den geografiska koncentrationen syns också starkt i de allt mer betydelsefulla samarbetsregionerna:

- EU – Europa.
 - Nafta – Nordamerika.
 - Mercosur – organisationen består av Argentina, Brasilien, Paraguay och Uruguay och Venezuela.
 - Asean – organisationen består av tio sydostasiatiska länder, till exempel Indonesien och Filippinerna. (De största ekonomierna i Asien – Japan, Kina och Indien – är inte medlemmar. Men Kina, Japan och Sydkorea är medlemmar i ASEAN Plus Three som koordinerar samarbete mellan ASEAN och Östasien.)
-

Världshandelsorganisationen WTO

Världshandelsorganisationen WTO (World Trade Organization) är en global internationell organisation som bestämmer regler för handel mellan nationer. WTO har en verksamhet som omfattar varor, tjänster, jordbruksprodukter, intellektuell egendom, tvistlösning, med mera.

WTO är en efterföljare till GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), en organisation som hade reglerat världshandeln sedan strax efter andra världskriget. De första decennierna ägnade GATT huvudsakligen åt att sänka gränstullar. De ömsesidiga tullsänkningarna kom till genom multilaterala förhandlingar.

Regelverket i GATT omfattade från början främst tullar för industrivaror och andra traditionella handelshinder, medan de nuvarande avtalen även täcker andra handelshinder. Huvudavtalen utgörs av varuhandelsavtalet (tidigare GATT), tjänstehandelsavtalet (GATS) och avtalet om vissa immateriella rättsliga frågor som till exempel patent (TRIPS). WTO har

även särskilda regler för hur handelstvister ska lösas.

WTO skapades 1995 för att administrera avtalen och vara ett forum för förhandlingar. 2012 hade organisationen 157 medlemsländer och antalet ökar för varje år. WTO representerar mer än 95 procent av den totala världshandeln.

Förhandlingar delas upp i så kallade rundor. Under Tokyo-rundan (1973–1979) blev de ideologiska inslagen allt tydligare. Man började förespråka direkta ingrepp i medlemsstaternas politik utifrån principer om privatisering, frihandel och avreglering. Under den så kallade Uruguayrundan (1986–1994) vidgades ämnesområdet genom att tjänstesektorn för första gången inkluderades.

2012 pågick fortfarande den så kallade Doha-rundan som inleddes redan 2001. Förhandlingarna, som rör en rad områden som jordbruk, tjänstehandel och patenträtt, har brutit samman flera gånger och därför inte kunnat avslutas.

Förhandlingsorganisationen WTO har fler befogenheter och en större spännvidd än företrädaren GATT. Dels har fler områden inkluderats i världshandelsavtalen, dels är sanktionsmöjligheterna starkare.

Kärnan i WTO:s arbete är ett antal överenskommelser. Dessa skrivs under av flertalet av världens länder som bedriver handel, för att senare godtas i respektive lands riksdag och parlament. WTO vill hjälpa producenter av varor och service, liksom exportörer och importörer, i sitt arbete.

Frågor:

Historiskt har små länder blivit rika genom export (till exempel Sverige, som exporterat malm och timmer). Är det möjligt för dagens utvecklingsländer att lyckas med samma sak?

Är det realistiskt att tro att EU och USA ska öppna upp sina marknader, och vad skulle kunna förmå dem att göra det?

Kritiken mot WTO

Enligt svenska UD är målet för WTO att ”stödja en hållbar global utveckling, en effektiv global marknad, och en rättvis fördelning av det välstånd som skapas. Grundtanken är att återkommande förhandlingar ska leda till öppnare världshandel med stabilare och rättvisare spelregler.”

Kritikerna, från enskilda organisationer och från länder i syd, med Brasilien, Indien och Sydafrika i spetsen, hävdar dock att WTO går de rika ländernas och de multinationella företagens intressen. De pekar på att överläggningarna i förhandlingarna inte går demokratiskt till väga. Förhandlingarna sker bakom stängda dörrar, och föregås av ett intrikat politiskt spel.

Doharundan skulle lyfta fram utvecklingsländernas intressen mer än tidigare. Även detta har gått i stå på grund av att förhandlingarna inte avslutats.

Fråga:

Skulle WTO kunna förändras till en mer demokratisk organisation?

Gats och Trips

GATS är ett av drygt 20 handelsavtal som ingår i WTO. Det är en förkortning för ”General Agreement on Trade in Services”. På svenska blir det Allmänna tjänstehandelsavtalet.

GATS syftar till att öppna de sociala sektorerna i världens alla länder för marknadskrafterna och den fria konkurrensen. Tjänstesektorn är världshandelns snabbast växande. Den innefattar bland annat vatten, hälsovård och utbildning, sådant som alla behöver.

Genom det så kallade GATS-avtalet förbinder sig alla

medlemsländer i WTO att ställa om de flesta tjänstesektorer till globala varumarknader, det vill säga att lova att släppa in utländska företag och låta dessa konkurrera på lika villkor. Detta gäller både privata och offentligt tillhandahållna tjänster – utbildning, hälsovård, telekommunikationer och banker.

Avtalet väckte stor kritik. Kritikerna menade att risken med GATS är att vinstintressen och människors behov ställs mot varandra. Så blir till exempel ofta fallet med att privatisera vatten och avlopp.

Enligt svenska utrikesdepartementet innehåller GATS inte några krav på nya utförsäljningar: ”I praktiken innehåller GATS med dess bindningslistor och bilagor inte några utfästelser om nya liberaliseringsåtaganden. Genom att underteckna avtalet har de deltagande länderna dock förbundit sig att inte införa några nya begränsningar för marknadstillträde.”

Frågor:

Vad finns det för risker med att privatisera sådant som människor uppfattar som livsnödvändigt, exempelvis vatten, avlopp, ambulanssjukvård och akutmottagningar vid sjukhus?

TRIPS och patentavtalen

TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) är ett avtal inom WTO om immateriella rättigheter, bland annat patent- och genetikfrågor. Genom TRIPS-avtalet infördes ett nytt område i WTO:s regelverk. Avtalet behandlar rättigheter till uppfinningar på olika områden: upphovsrätt, varumärken, patent, mönster, kretsmönster och geografiska ursprungsbeteckningar.

Avtalet har kanske främst gjort sig känt när det gäller läke-

medel. Det har väckt häftig kritik mot att avtalet försvårar för fattiga länder att ge sin befolkning tillgång till bromsmedicin mot hiv och aids. Men avtalet har också minskat tillgången till medicin mot vanliga sjukdomar som exempelvis malaria och tuberkulos.

TRIPS-avtalet är till för att skydda upphovsrätten för till exempel elektroniska spel och läkemedel. Läkemedelsbolagen framhåller betydelsen av att ha cirka 20 års patenträttigheter för att kunna finansiera forskning och utveckling. De menar att patenten är en garanti för att det ska vara ekonomiskt försvarbart att satsa på forskning som tar fram nya effektiva läkemedel.

Motsvarande skydd finns däremot inte för ursprungsbefolkningarnas rätt till ”traditionell kunskap”, som till exempel rätten till medicinalväxter. WTO:s regler slår mot utvecklingsländer som inte haft samma förslagenhet när det gäller att snabbt patentera sådant som betraktas som allmänmänsklig kunskap. Omdiskuterade exempel är roiboosbuskar i Sydafrika och neemträd i Indien, liksom olika frösorser som används inom folkmedicinen men som det också finns kommersiella intressen kring.

För industriländerna trädde avtalet i kraft 1996. Utvecklingsländerna började implementera TRIPS-avtalet år 2000. För de minst utvecklade länderna trädde dock avtalet i kraft först från 2006. Fattiga länder är i stort behov av nya mediciner som de i dag har svårt att få tillgång till. Det har föreslagits inom Doha-rundan att systemet borde vara mer flexibelt och att det borde utfärdas tillfälliga licenser. Men länderna i WTO har inte varit särskilt öppna för detta. Bara några få länder har beviljats undantag på grund av särskilt svåra utbrott av smittspridning.

Brasilien har en egen industri som klarar av tillverkningen och lyckades innan avtalet trädde i kraft förse 40 procent av de smittade i landet med bromsmediciner. Men Brasilien utsattes, trots att hanteringen ligger väl inom ramen för den

flexibilitet som WTO påbjuder, för hårda påtryckningar från USA som försökte påverka WTO att agera. Brasilien lyckades framgångsrikt att stå emot påtryckningarna, andra mindre länder har inte klarat det.

Källa: *Utvecklingens drivkrafter*, Stefan de Vylder, Forum Syd, 2007.

Frågor:

*Är det rätt att företag kan ta patent på naturen?
Vilket ansvar har läkemedelsföretagen till att miljonstals
sjuka människor i Afrika inte kan köpa hiv och aids-
medicin?*

Högt pris på vatten – en livsfara

Mer än två miljarder människor saknar tillgång till rent vatten och toaletter. Det finns en global vattenkris som handlar om såväl brist på vatten som föroreningar av vatten som ger upphov till sjukdomar och ohälsa. Men ett annat stort och viktigt hot i dag är den pågående privatiseringen av vattnet.

I många länder säljs tillgången till vatten ut till privata företag, ibland under förevändning att öka tillgängligheten. Men privatiseringar har inte ökat tillgången till rent vatten, vare sig i västvärlden eller i fattiga länder. De har inte heller inneburit ökade investeringar i vattenresurser. Istället är det den offentliga sektorn som stått för den största andelen av utveckling under de senaste tjugo åren, skriver de offentliganställdas international PSI (Public Service International) som i många år drivit en kamp mot att vattnet säljs ut.

Brist på vatten kan få dramatiska följder. I januari 2002 inträffade den värsta koleraepidemin i Sydafrikas historia som infekterade mer än 250 000 människor och dödade nära 300. Orsaken till att epidemin fick så katastrofala följder var

att människor inte hade råd att köpa rent dricksvatten när de privatiserade vattenbolagen höjde priset.

Genom tillkomsten av tjänstehandelsavtalet GATS får de transnationella företagen möjligheter att i framtiden köpa in sig på de enskilda WTO-ländernas vattenmarknader. EU har redan begärt förhandlingar med 72 WTO-länder om tillträde på marknaden för stora europeiska vattenföretag.

Källor: Vatten en mänsklig rättighet, Kommunal, 2012. Attac, 2010.

Fråga:

Varför slår privatiseringen av vattnet så hårt just mot utvecklingsländerna?

Den globala mediekoncentrationen

Våra medier ägs allt oftare av globala imperier. Men dessa imperier ligger huvudsakligen inom den egna kulturella sfären: Nordiska medieföretag köper upp nordiska tidningar, italienska ägare köper upp italienska.

Arbetet över gränserna bygger framför allt på allianser. Mediejättarna gör klokt i att vara diskreta när de vill tränga in på marknader som Indien eller Nigeria. Konsumenterna vill känna igen sina tidningar och TV-kanaler. Ägandet kan vara globalt, men innehållet bör helst kännas lokalt.

Under slutet av 1980- och början av 1990-talen köpte de världsledande medieföretagen upp varandra. Bolagen är transnationella, men de dominerande är också störst i USA som Time Warner, Disney, Viacom, News Corporation (se exemplet Indien nedan) och CBS Corporation. En annan stor aktör är tyska Bertelsmann.

Samtliga dessa företag är konglomerat, det vill säga de består av en mängd mindre bolag som stödjer varandra. De

nya medieföretagen har kontroll över hela kedjan. Bolagen producerar, distribuerar och säljer varor till kunderna. I dag säljs inte bara biljetter till filmerna. I dag är en film ett varumärke som kan säljas i en rad olika former, från godis till leksaker och böcker.

Förr i tiden nöjde sig företag med att dominera en viss sorts tillverkning för att kunna höja priset och öka vinsterna. De nya mediebolagen vill ha kontroll även i efterföljande led.

Mediekonglomeratet Viacom äger till exempel filmbolaget Paramount Pictures, ett bokförlag, MTV och ytterligare ett tjugotal TV-kanaler, flera kabelbolag, videouthyrningsföretag, nöjesfält, en varuhuskedja och mängder av biografer. När Paramount Pictures gör en film kan ägaren Viacom tjäna pengar på alla nivåer.

Så arbetar de globala mediejättarna

Flera företag som News Corporation och Viacom har lockats till Europa. Men i vilken utsträckning till exempel svenska Bonniers samarbetar med de globala mediejättarna är oklart och samarbetet syns inte utåt. Bolagen träffar överenskomelser med de dominerande nationella medieföretagen kring till exempel mediepolitik. Det kan gälla försök att få svenska politiker att tillåta reklam för tobak och alkohol eller reklam för barn.

Ännu tydligare blir det politiska spelet i de dominerande utvecklingsländerna. I Indien har antalet tv-kanaler exploderat sedan 1991, när man började tillåta investeringar av utländskt kapital. I huvudstaden New Delhi kan man i dag se minst 60 kanaler, merparten på hindi och många med god teknisk kvalitet. Innehållet är dock påfallande våldsamt och erotiserat vilket också gäller reklamen.

2009 hade antalet TV-stationer ökat till 1400 vilket gör att Indien ligger fyra på listan över länder med flest kanaler.

I Indien finns även några politiska partier som driver egna medieföretag, som Kalaigunar TV som ägs av Tamil Nadus tidigare partiledare M.Karynanidhi.

Frågor:

Vilka risker finns det med mediekoncentrationen ur en demokratisk synvinkel?

Ser riskerna annorlunda ut i utvecklingsländerna än i den rika världen?

Mediekoncentrationen i Sverige

I Sverige har vi genom public service fortfarande ett relativt varierat medieutbud, trots det lilla språkområdet. På den privata mediasidan domineras Sverige av tre mediekonglomerat (familjer av företag):

1. Bonniers är störst

Bonnier AB äger bland annat dagstidningar som Dagens Nyheter, Expressen, Sydsvenska Dagbladet, Kvällsposten, Göteborgs-Tidningen, Dagens Industri, Svensk Filmindustri, SF-biograferna, TV4, TV11, Sjuan, MTV Media som agerar inom radioområdet och Radio Nova, mängder av förlag som Albert Bonniers Förlag, förlaget Wahlström & Widstrand och Semic, ett stort antal tidskrifter, butikskedjan Pocketshop, nätbutiken Adlibris med flera.

2. Stenbecksfären

Den avlidne finansmannen Jan Stenbecks företagskoncern består bland annat av tidningsbolaget Metro som finns i många länder och Modern Times Group, MTG, som är en del av Stenbecksfamiljen grundade Kinnevik. MTG äger exempelvis TV3, TV6, TV8, Viasat (sänder mer än 60 egna kanaler

i 36 länder) tidningen Metro, Tele2. MTG Studios producerar TV, bland annat genom Strix Produktion. MTG är störst inom kommersiell radio i Norden och Baltikum, till exempel Radio Rix och Radio 1.

3. Schibsted

Det norska företaget Schibsted Media Group, Schibsted ASA, har anställda i 46 länder. Ägandet i Sverige finns främst på tidningssidan: Aftonbladet och Svenska Dagbladet. Schibsted ligger även bakom många nättjänster som Blocket, Prisjakt.se, Mötesplatsen och Hitta.se.

Källor: *Största mediekoncentrationen i Sverige och Ungern*, Journalisten, 26/11, 2012. *Global Media and Communication*, SAGE, 2012.

Frågor:

Har det någon betydelse för läsaren vem som äger tidningen?

Betyder det något för demokratin att vi får allt färre ägare på medieområdet?

Vilken betydelse har det att det finns ett starkt public service-företag i ett land?

Sociala medier

Framväxten av nya sociala medier har i hög grad påverkat möjligheten för vanliga medborgare att ta del av information och sprida egna uppgifter och tankar kring vad som händer både i privatlivet och i samhället som helhet.

Sociala medier har gjort att människor inte längre behöver vara professionella utövare för att publicera sig på Internet. Tekniken har förenklats och numera finns gratis verktyg att

ladda ner som de flesta klarar av att använda med lite träning.

Texter, bilder och inte minst filmer förmedlas snabbt när något händer. Sociala medier kompletterar de traditionella, men granskar också deras bild av verkligheten. Dessutom är de sociala medierna i allt högre grad förmedlare av egna nyheter, där de traditionella medierna i stället tvingas haka på efteråt.

Ur en demokratisk synvinkel har de nya medierna spelat störst roll för länder med ett stort demokratiskt underskott. Medierna har bidragit till att information i vissa lägen kunnat spridas trots stark repression från de styrande. Det har i vissa fall även bidragit till att göra människor i rika länder mer medvetna om utvecklingen i diktaturer. Men många diktatoriska regimer försöker också att kontrollera de sociala medierna exempelvis genom att blockera vissa sidor.

Olika slags sociala medier

Huvudsakligen textbaserade sociala medier

- Twitter – korta meddelanden som alla kan ta del av.
- Facebook, LinkedIn, BranchOut med flera – redskap för att knyta och upprätthålla kontakter i egna nätverk, statusuppdateringar liknande twitter, används även för lobbying, eventinbjudningar, bildpresentationer och kampanjer.
- Bloggar – möjlighet till något längre dagboksanteckningar eller andra texter, finns även bildbloggar, med möjlighet för läsarna att ge kommentarer.

Bild och ljudbaserade

- Foto: Flickr, Instagram etc
- Filmer: Till exempel YouTube

Källa: www.alltomsocialamedier.se

Iransk bloggare mördades

I november 2012 mördades en 35-årig man som bloggat kritiskt om den iranska regimen, en av världens hårdaste diktaturer. Uppgifterna kring vad som verkligen hänt är knapphändiga. Men bloggaren Sattar Beheshti hotades ofta och berättade strax före sin död att myndigheterna hört av sig: ”De sade att min mamma kommer att bära svart för att jag inte kunde hålla tyst”. Bara några dagar senare var han död.

Mycket pekar på att bloggaren avled av tortyr under ett polisförhör. Sattar Beheshti var välkänd av polisen och greps även under studentprotester i Iran 2002. Några dagar efter gripandet 2012 ringde polisen till den gripnes syster och meddelade att hon skulle se till att köpa en grav för den döda kroppen. Senare fick familjen inte ens besöka hans grav.

Beheshtis enda brott var att han försvarat de mänskliga rättigheterna på internet.

”Om någonting händer mig, vet att vad regimen är mest rädd för är inte fångarna utan snarare alla ni som inte glömmer dessa fångar.”

Razan Ghazzawi, en bloggare i Syrien som fängslades i 15 dagar i december 2011.

Källa: Amnesty International, 2012

Källa: BBC News och SVT, 2012.

Sociala medier i Kina

Sociala medier har blivit allt populärare i Kina. Sina Weibo, en social nätverkstjänst för så kallade mikroblogger (en blandning av Facebook och Twitter), har utvecklats till en av världens mest besökta webbplatser. Företaget startade 2009 och

hade i februari 2012 över 300 miljoner registrerade användare. Varje dag postas 100 miljoner meddelanden på Sina Weibo.

Men de kinesiska myndigheterna försöker kontrollera utvecklingen och har infört regler som ska förhindra ”ryktesspridning” och ”kontroversiella inlägg”. Inlägg och kommentarer får inte störa den sociala ordningen eller den sociala stabiliteten. Användarna får inte heller avslöja nationella hemligheter, hota nationens ära eller främja olagliga beteenden som spel.

I april 2012 stängde myndigheterna tillfälligt ner kommentarmöjligheterna på Sina Weibo och starkaste konkurrenten Tencent QQ. Ungefär samtidigt stängdes 16 hemsidor ner och sex personer fängslades eftersom de påstods ha ”spridit rykten om militärfordon i Beijing”.

Trots myndigheternas ingripanden är tjänster som Sina Weibo och Tencent QQ allt viktigare nyhetsförmedlare. Allt fler ser dessa som sina viktigaste informationskällor.

Källa: DN, CNN, 2012.

Sociala medier i Saudiarabien

Det land i världen som har flest Twitter-användare är Saudiarabien, det finns hela 4 miljoner konton. Även Facebook används flitigt i Saudiarabien som ligger på andra plats i världen, efter Egypten.

De sociala medierna används inte minst av de som vill kritisera makten. Waleed Abu al-Khair, advokat och en av 2012 års Palmepristagare, har drygt 53 000 följare på Twitter.

Waleed Abu al-Khair är människorättsförsvarare och leder organisationen Monitor of Human Rights in Saudiarabien (MHRSA) som bland annat kämpar för politiska fångar och jämställdhet mellan könen. Men kampen möter mycket motstånd från makthavarna. 2009 stängdes hans Facebook-konto ner och organisationen har fått sin hemsida blockerad

i hemlandet, i stället registrerades den i Kanada. Senare har även hans Twitterkonto blockerats.

Waleed Abu al-Khair anklagas för att ha skadat Saudi-arabiens rykte och spridit rykten om kungariket utomlands. Han påstås också ha förolämpat rättsväsendet genom sina kontakter med organisationer för mänskliga rättigheter i andra länder.

Waleed Abu al-Khair har drabbats av utreseförbud och kunde inte själv komma till prisutdelningen av Palmepriset i januari 2013. Priset hämtades av hans hustru Samar Badawi som åtföljdes av två nättaktivister som bloggade flitigt om allt som hände kring ceremonin och besöket i Sverige.

Källa: Times, SvD, Financial Times, 2012.

Frågor:

Vilken betydelse har de sociala medierna för demokratin?

Hur kan man använda sociala medier för att påverka samhället?

Kan sociala medier också användas för att kontrollera människor?

Vilken roll kan de spela för den globala solidariteten?

Läs mer:

Hemsidor

Journalistförbundet: www.journalisten.se

Reportrar utan gränser: www.reportrarutangranser.se

Tidningsutgivarna: www.tu.se – sök på pressfrihet

Världsbanken: www.worldbank.org

Internationella Valutafonden: www.imf.org

Världshandelsorganisationen: www.wto.org (även information om GATS och TRIPS)

Amnesty International: www.amnesty.se

För fler varumärken på det svenska medieområdet:

Bonniers: www.bonnier.com

MTG: www.mtg.se

Schibsted: www.schibsted.no

Om sociala medier: www.socialamedier.com

Böcker och rapporter

Olof Palmes Internationella Center: *Korruption – ett hinder för utveckling. Palmecentrets metodstöd i antikorruption*, 2011.

de Vylder, Stefan: *Utvecklingens drivkrafter*, Forum Syd, 2007.

Hermele, Kenneth: *Världens oordning – 60 år med Världsbanken och IMF*, Agora / Forum Syd, 2004.

Kapitel 5
FN och de mänskliga rättigheterna

Kapitel 5

FN och de mänskliga rättigheterna

Andra världskrigets övergrepp gjorde att världens länder kunde enas om en gemensam deklaration som skulle skydda människor från framtida förföljelser.

FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna handlar om barn och kvinnors rättigheter, om rätt till sjukvård, utbildning, yttrandefrihet, likhet inför lagen, frihet från slaveri, diskriminering på grund etniskt ursprung samt mycket mer.

Detta kapitel och nästa om mänskliga rättigheter handlar även om de rättigheter som är kopplade till vårt arbete och om ILO, FN:s fackorgan för frågor som rör arbetslivet.

De mänskliga rättigheternas historia

Idén om individuella rättigheter har enbart funnits en kort tid i mänsklighetens historia. Det vanliga har varit att härs-

Xin Lin bär på sin lillebror i en bergsby i den kinesiska provinsen Yunnan. Hon tillhör minoritetsgruppen miaofolket, en etnisk grupp som under lång tid utsatts för förföljelse. Miaofolket består av drygt sju miljoner personer främst i södra Kina. Foto: Mats Wingborg

karna haft oinskränkt makt. Att individerna skulle kunna ha rättigheter gentemot stat och överhet har inte ens funnits i föreställningsvärlden.

Det har också varit vanligt att ge olika människor olika värde. Ett exempel från Sverige är den medeltida "Äldre Västgötalagen". Enligt den dömdes man till böter om man slog ihjäl en annan människa. Men alla var inte lika mycket värda. Att döda en nordbo ledde till böter på nio mark, medan tyskar, engelsmän och trälar inte var värda mer än fyra mark.

Den första ansatsen till ett juridiskt system av mänskliga rättigheter togs inom Nationernas Förbund, en internationell samarbetsorganisation bildad av segrarmakterna vid första världskrigets slut. Det verkliga genombrottet för idén om mänskliga rättigheter kom genom bildandet av Förenta Nationerna (FN) efter andra världskrigets slut.

Under de två världskrigen, i synnerhet det andra världskriget, skedde en rad fruktansvärda övergrepp på människor. Reaktionerna på detta fick världens länder att börja diskutera behovet av en deklaration om mänskliga rättigheter som skulle ge ett slags skydd.

1946 bildades FN:s kommission för mänskliga rättigheter som fick till uppgift att utforma en allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna. Trots att länderna diskuterade formuleringar och paragrafer in i minsta detalj kunde förklaringen slutligen antas av FN:s medlemsstater. Denna allmänna deklaration har sedan utgjort en grund för att de mänskliga rättigheterna gradvis har kunnat utvecklas.

Redan 1948 antog FN sin allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, vilken blev den gemensamma viljeyttringen för 48 av de 58 stater som bildade den nya världsorganisationen (48 stater röstade ja, åtta lade ner sina röster och två var inte närvarande).

Därefter har FN successivt antagit en rad konventioner som fått statusen av mänskliga rättigheter. 1966 antog FN:s

generalförsamling både ”Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter” och ”Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter”.

Det senaste beslut angående mänskliga rättigheter som FN:s generalförsamling tagit var antagandet av ”Konventionen om barnets rättigheter” 1989. Hela 193 regeringar i världen står bakom den, endast USA och Somalia kvarstår. Det är den största uppslutningen som finns bakom någon FN-konvention. Sverige undertecknade den redan 1990.

Förutom konventionen finns också två särskilda protokoll som handlar om barn i väpnade konflikter respektive om handeln med barn, barnprostitution och barnpornografi.

Frågor:

Vad betyder det att länderna har enats om de mänskliga rättigheterna?

Skulle världen se annorlunda om inte detta skett?

Vad är mänskliga rättigheter?

De mänskliga rättigheterna består av ett antal texter och konventioner som antagits av FN eller andra regionala organ. När en konvention antagits av FN ansluter sig ett enskilt land till konventionen i två steg.

Först undertecknar landets regering konventionen som ett viljeuttryck. Därefter ska landets parlament besluta att regeringen kan ratificera konventionen, det vill säga vidta åtgärder som gör att den är giltig i det aktuella landet, till exempel instifta lagar. Först därefter är konventionen rättsligt bindande för landet. Efterlevnaden av varje konvention följs upp av en särskild kommitté inom FN.

Det kännetecknande för konventioner som har status av mänskliga rättigheter är att de är universella och odelbara,

det vill säga de gäller överallt och i alla sammanhang och kan inte kompromissas bort i syfte att uppnå andra mål.

De mänskliga rättigheternas grundstomme består av de sex kärnkonventionerna:

1. Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.
2. Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.
3. Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.
4. Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering.
5. Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor.
6. Konventionen om barnets rättigheter.

Utöver de sex kärnkonventionerna finns FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Förklaringen antogs 1948 i samband med att FN bildades. Förklaringen ger medlemsländerna moraliska skyldigheter, men den är inte moraliskt bindande.

I det globala systemet av mänskliga rättigheter ingår även konventioner och regleringar som bara har en regional räckvidd. I Europa finns inom Europarådets ram den så kallade Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter. Inom Organisationen för amerikanska stater (OAS) finns en amerikansk konvention om mänskliga rättigheter. Vidare har den afrikanska enhetsorganisationen (AU) antagit en stadga om mänskliga rättigheter och folkens rättigheter.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter

Konventionen slår bland annat fast:

- var och ens rätt att förtjäna sitt uppehälle genom arbete
- rätten för var och en att ha en tillfredsställande levnadsstandard, det vill säga tillräckligt med mat och kläder och en lämplig bostad
- regeringarnas ansvar att förbättra samhällets hälsovård och att förhindra uppkomsten av epidemier, folk- och yrkessjukdomar samt andra sjukdomar
- rätten till utbildning och grundskoleutbildning ska vara obligatorisk, kostnadsfri och tillgänglig för alla

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1966 och trädde i kraft 1976.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

Konventionen slår bland annat fast:

- att slaveri, slavhandel och tvångsarbete ska förbjudas
- att ingen ska utsättas för godtycklig arrestering
- att den som anklagas för ett brott ska ha rätt till rättegång
- att den som berövats sin frihet ska behandlas humant
- att var och en som lagligen befinner sig i ett land ska ha rätt att där röra sig fritt och fritt välja bosättningsort
- att var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet
- att all propaganda till förmån för krig ska vara förbjuden i lag

- att allt främjande av nationalhat, rashat eller religiöst hat, som innebär uppvigling till diskriminering, fiendskap eller våld, ska vara förbjudet i lag.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1966 och trädde i kraft 1976.

Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning

Konventionen slår bland annat fast:

- att tortyr ska ses som ett brott och att tortyr som sker inom ramen för myndigheters verksamhet ska upphöra.
- att inga som helst särskilda omständigheter, vare sig krigstillstånd eller allmän nödsituation, får anföras för att rättfärdiga tortyr.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1984 och trädde i kraft 1987.

Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering

Konventionen slår bland annat fast:

- att regeringarna ska avskaffa rasdiskriminering, förbjuda diskriminerande praxis och, där så är berättigat, tillse att vissa rasgrupper får utvecklas och åtnjuta skydd
- att det ska vara straffbart att sprida idéer som är grundade på teorier om rasöverlägsenhet eller hat och att regeringarna ska olagligförklara varje organisation som verkar för rasism

Med diskriminering menas: varje åtskillnad, uteslutning, inskränkning eller förmån baserad på ras, hudfärg, börd eller nationell eller etnisk härkomst, vilka har till syfte eller verkan att upphäva eller försämra erkännandet, åtnjutandet eller utövandet på likställd fot av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på samhällslivets politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller andra områden.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1965 och trädde i kraft 1969.

Frågor:

Det står i konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering att länderna ska förbjuda organisationer som verkar för rasism. Vad kan det finnas för skäl till att vi inte gjort så i Sverige? Är det bra eller dåligt?

Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor

Konventionen slår bland annat fast:

- att diskriminering av kvinnor ska avskaffas
- att principen om jämställdhet mellan män och kvinnor ska införas i de nationella grundlagarna eller andra författningar och regeringarna ska säkerställa att denna princip genomförs i praktiken
- att regeringarna ska garantera rättsligt skydd för kvinnor
- att sedvänjor som innebär diskriminering av kvinnor ska avskaffas genom förordningar eller lagstiftning

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1979 och trädde i kraft 1981.

Konventionen om barnets rättigheter

Konventionen slår bland annat fast:

- att alla barn har lika värde och ska tillförsäkras de rättigheter som anges i konventionen utan åtskillnad på grund av ras, hudfärg språk, religion, etniskt ursprung, handikapp eller något annat
- att vid alla åtgärder som rör barn ska barnets bästa komma i första rummet
- att barn har rätt att säga sin mening i allt som rör dem själva och att bli respekterade
- att regeringarna ska stödja barnets rättigheter, som bland annat omfattar barnets rätt till liv (rätten till mat, vatten, hälsovård och tak över huvudet)
- att barnet har rätt att utveckla sina anlag genom bland annat utbildning
- att barn ska skyddas mot våld och missbruk.

Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 1989 och trädde i kraft 1990.

Källor: www.manskligarattigheter.se – regeringens webbplats om mänskliga rättigheter. www.fn.se – Svenska FN-förbundet, globalportalen.org, www.unicef.org, www.palmecenter.se

Frågor:

Allt fler kräver att det som står i barnkonventionen borde upphöjas till en egen lag, något som införts i Norge. Vore det en bra idé, och varför i så fall?

Så kränks mänskliga rättigheter i världen

Konventionerna om mänskliga rättigheter innehåller både vad som ibland kallas negativa rättigheter (vissa saker får inte inträffa) och positiva rättigheter (vissa saker ska inträffa).

Till de negativa rättigheterna hör bland annat att stater förbjuds att använda tortyr, slavarbete, diskriminering och att döma människor utan rättegång etcetera. Positiva rättigheter innebär bland annat att en medborgare har rätt att kräva av staten att han eller hon får utbildning, hälsovård och kan förtjäna sitt uppehälle genom arbete.

Något förenklat kan man säga att brott mot negativa rättigheter har politiska orsaker (stater bedriver en repressiv politik), medan brott mot positiva rättigheter ofta beror på fattigdom (staten har inte resurser att ge alla medborgare försörjning, skola och hälsovård).

Att väga samman dessa brott mot mänskliga rättigheter till en enhetlig skala är dock inte möjligt. Därför existerar inget enhetligt index som visar var i världen det oftast sker kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Däremot är det möjligt att göra jämförelser mellan länder när det gäller vissa specifika brott mot de mänskliga rättigheterna. En organisation som bevakar de så kallade medborgerliga och politiska rättigheterna är Amnesty International.

Amnesty International ger ut regelbundna översikter om brott mot mänskliga rättigheter. Länder som pekas ut för brott mot politiska rättigheter (som kränkningar av yttrandefriheten och organisationsrätten) är i första hand politiska diktaturer som Kina, Kuba, Saudiarabien, Etiopien och Centralafrikanska republiken.

I Amnesty-rapporten från 2012 anklagas Mexikos regering för att blunda för omfattande rapporter om tortyr, försvinnanden, mord och bruk av onödigt mycket våld från arméns sida i kampen mot landets narkotikakarteller. Mer än 12 000 personer har dödats i våld som hör samman med jakten på

kriminella nätverk, en jakt som initierades av landets tidigare president Felipe Calderón. Bara vid ett enda tillfälle har någon ur militären hamnat inför en domstol på grund av anklagelser i samband med kriget mot narkotikan, det skedde under 2011.

Liknande rapporter om militärens överbruk av våld, om än i mindre skala, förekommer även från andra länder i regionen som Dominikanska Republiken, El Salvador, Guatemala, Honduras och Venezuela. Brasilien, som på andra områden ibland lyfts fram som ett föredöme i demokratisk utveckling, anklagas i Amnestyrapporten för en hög nivå av våld i kampen mot kriminalitet och ett korrupt rättssystem där människor diskrimineras och utsätts för olika slags kränkningar. I andra delar av världen riktas kritik till exempel mot Kina, Pakistan, Afghanistan och Armenien.

Tortyr förekommer även i stater som inte är diktaturer. I Amnestys rapport om kränkningar av mänskliga rättigheter under 2000-talet har USA anklagats för att ha utövat tortyr som ett vapen i det ”globala kriget mot terrorismen”. De konkreta anklagelserna mot USA gäller bland annat tortyr i fängelserna Abu Ghraib och Guantánamo. Även i 2012 års rapport riktades kritik mot att, med få undantag, inte de övergrepp som skett inom ramen för CIA:s hemliga operationer utreds.

Till de mänskliga rättigheterna hör förbudet mot att diskriminera kvinnor. Amnesty International bevakar särskilt några speciella former av grova kränkningar mot kvinnor som hedersmord, könsstympning och våld mot kvinnor. Diskriminering mot kvinnor förekommer i alla länder i världen, även om formerna för kränkningarna varierar.

Att tortyr, diskriminering eller andra kränkningar av mänskliga rättigheter förekommit i en stat behöver dock inte betyda att staten sanktionerat brotten. En stat är dock skyldig att aktivt förhindra att kränkningar av de mänskliga rättigheterna förekommer, även när kränkningarna utförs av andra än staten.

Det finns inga översikter som tar som direkt utgångspunkt hur stater uppfyller de ekonomiska, sociala och kulturella mänskliga rättigheterna. Närliggande är emellertid den statistik som redovisas av FN-organet UNDP (United Nations Development Programme). I UNDP:s årsrapporter finns bland annat genomgångar av utbildningsnivå och hälsosituation i världens stater.

Källor: Globalportalen.org, Enade för mänskliga rättigheter, se.humanrights.com

Frågor:

Täcker de mänskliga rättigheterna de mest grundläggande frågorna för ett värdigt mänskligt liv, eller finns det något som saknas?

Hur kan vi förmå stater att ta mänskliga rättigheter på större allvar och se till att de efterlevs?

ILO och rättigheter i arbetslivet

Inom FN-familjen finns också en rad fackorgan som i vissa fall har utarbetat egna konventioner. Ett av dessa är ILO (International Labour Organization) som är FN:s fackorgan för arbetslivsfrågor.

Många av de allvarligaste kränkningarna av mänskliga rättigheter sker i arbetslivet. Det innebär att ILO samarbetar med andra FN-organ. Däremot är ILO inte underställt FN, utan en helt självständig organisation som bildades redan 1919.

ILO är ett trepartsorgan, vilket innebär att varje medlemsland finns representerat av såväl företrädare för regeringen, som för arbetsgivare och anställda. ILO antar konventioner som gäller för det globala arbetslivet.

Sju av ILO:s konventioner ses som särskilt viktiga. I en

deklaration som antogs av ILO 1998 ges dessa konventioner status av mänskliga rättigheter.

Rätten att organisera sig fackligt (konvention 87)

Enligt konventionen har både anställda och arbetsgivare rätt att bilda organisationer, utan att de behöver söka tillstånd hos motparten. Därefter ska det vara fritt för alla att ansluta sig till bildad organisation. Tvång får inte förekomma. Antogs 1948.

Rätten att sluta kollektivavtal (konvention 98)

Kärnan i konventionen är att regeringar inte får hindra arbetsmarknadens parter från att sluta avtal. Tvärtom ska regeringar medvetet främja att kollektivavtal sluts på arbetsmarknaden. Antogs 1949.

Förbud mot diskriminering (konventionerna 100 och 111)

Konvention 100 förbjuder diskriminering i arbetslivet på grund av kön, etnisk tillhörighet eller trosuppfattning. Antogs 1951.

Även konvention 111 (antogs 1958) förbjuder diskriminering, men i den konventionen är utgångspunkten att alla ska ha lika lön för lika eller likvärdigt arbete.

Förbud mot barnarbete (konvention 138 och 182)

Enligt minimiålderskonventionen, nr 138 (antogs 1973), får inga barn arbeta som inte slutfört den obligatoriska skolgången. I konventionen finns en generell minimiålder för arbete på 15 år. Dessutom finns en åldersgräns på 18 år för arbeten som är särskilt hårda och farliga.

Utvecklingsländer kan under en begränsad tidsperiod få använda åldersgränsen 14 år som generell minimiålder och 16 år för hårda och farliga arbeten. Barnarbete där barnen inte tar skada och samtidigt kan gå i skolan, och då barnets hälsa inte påverkas negativt, definieras i konventionen som lätt arbete.

Den generella regeln är att ett barn måste vara minst 13 år för att få utföra lätt arbete. I utvecklingsländer finns möjlighet att sänka gränsen till tolv år.

Konvention 138 kompletterades 1999 med konvention 182 som påbjuder omedelbara åtgärder för att få bort farliga barnarbeten. Hit räknas arbete med farliga kemikalier, arbete i gruvor och tunga industrier, handel med sexuella tjänster med mera.

Förbud mot tvångs- och slavarbete (konventionerna 29 och 105)

Konvention 29 (antogs 1930) förbjuder tvångs- och slavarbete. År 1957 utvecklades dessa förbud ytterligare i och med att ILO antog konvention 105. Även den konventionen innebär ett förbud mot att stater eller företag rekryterar och håller kvar arbetskraft med tvångsmetoder. Konventionen förbjuder också att interner utnyttjas som gratis arbetskraft.

Källor: www.ilo.org, www.lotcobistand.org, *Mänskliga rättigheter i arbetslivet*, LO-TCO Biståndsnämnd, 2012.

Fråga:

Vilken betydelse har det att rättigheterna i arbetslivet är en del av FN-deklarationen om de mänskliga rättigheterna?

Så arbetar ILO

Samtliga medlemmar i FN kan genom ett eget beslut ansluta sig till ILO. Men ett medlemskap i FN innebär inte automatiskt medlemskap i ILO, några av FN:s medlemmar har valt att stå utanför.

Antalet medlemmar i ILO har stadigt ökat. Vid bildandet hade ILO 42 medlemsstater. Nu är antalet 183.

ILO antar konventioner och rekommendationer inom en rad områden som reglerar villkoren i arbetslivet. Årligen arrangerar ILO en internationell arbetskonferens som fattar beslut om nya regler för arbetslivet. ILO:s uppgifter har successivt växt i och med att organisationen antagit allt fler konventioner och rekommendationer.

Vid ILO:s årliga internationella arbetskonferens har varje medlemsstat fyra delegater; två representerar regeringen, en arbetsgivarna och en löntagarna. Varje delegat har yttrande- och rösträtt vid konferensen.

Beslut på den internationella arbetskonferensen om konventioner och rekommendationer fattas med två tredjedelars majoritet. Alla stater har lika många röster. En viktig princip är att representanter för arbetsgivare och arbetstagare inte är bundna att rösta i enlighet med regeringsföreträdarna.

Det finns många olika konstellationer inom ILO, beroende på vilka frågor som behandlas. Den överskuggande motsättningen finns emellertid mellan arbetstagarna, som ofta vill driva igenom nya konventioner, och arbetsgivarna som i allmänhet försöker bromsa. Ofta föregås beslut av hårda diskussioner. Beslut om vissa konventioner har varit särskilt kontroversiella, dit hör de som handlar om krav på minimilöner och sociala förmåner för anställda.

ILO har två organ som arbetar med övervakning av att konventionerna efterlevs. Det ena är en oberoende expertkommitté för tillämpning av konventioner och rekommendationer, bestående av jurister med uppgift att obundet redovisa iakttagelser. Det andra är ett trepartssammansatt utskott som under arbetskonferensen offentligt behandlar de anmärkningar som man finner mest angelägna.

ILO:s huvudkontor finns i Genève och dessutom finns ett fyrtiotal kontor runtom i världen. På det svenska näringslivsdepartementet finns ett sekretariat för den svenska ILO-kommittén.

Källor: www.ilo.org, www.lotcobistand.org

Arbetsgivarna bröt förhandlingarna

Varje sommar har ILO en session där man prövar klagomål mot länder som brutit mot ILO:s konventioner. Vid sessionen deltar representanter för regeringar, arbetsgivare och arbetstagare.

Sommaren 2012 bröt arbetet samman eftersom arbetsgivarrepresentanterna vägrade att delta. Orsaken var att arbetsgivargruppens talesperson, den brittiska juristen Chris Syder, försökt omtolka innebörden av ILO:s kärnkonventioner om fackliga rättigheter.

Chris Syder hävdade, i motsats till den tolkning som gjorts hittills, att rätten att bilda fackliga organisationer och sluta kollektivavtal inte innefattade rätten att strejka. Chris Syders uttalande möttes av stora protester, vilket fick till följd att hela arbetsgivargruppen lämnade förhandlingarna.

Inom gruppen av arbetstagare, det vill säga den fackliga gruppen, tolkar man utspelet som att arbetsgivarna vill flytta fram sina positioner.

Källor: Facket: Arbetsgivarna blockerar kampen för arbetares rättigheter, Arbetet, 8/6, 2012. Employer block ILO action against abuse of workers rights, 6/6, 2012, stongerunions.org

Frågor:

Vilka fördelar finns med att ILO är konstruerat som ett trepartsorgan?

Hur skulle ILO:s roll i världen kunna stärkas ytterligare?

Kränkningar av fackliga rättigheter

Ett stort hinder för framväxten av en ännu starkare global fackföreningsrörelse är de återkommande kränkningarna av den fackliga organisationsrätten. Kränkningar förekommer

över hela världen. I många länder kan det vara förenat med livsfara att organisera sig fackligt.

Under 2011 dödades minst 76 personer som en direkt konsekvens av att de engagerat sig fackligt. Nästan ingen har dömts för dessa brott. Vissa dödsfall har inträffat i samband med polisens agerande vid fackliga aktioner.

Internationella fackliga samorganisationen, IFS (på engelska International Trade Union Congress, ITUC) sammanställer varje år en rapport över kränkningar i världen. Uppgifterna sammanställs av de 305 medlemsorganisationerna.

Rapporten över de kränkningar som förekom under 2011 präglas mycket av den arabiska våren som både skapade möjligheter och problem i regionen. De fackliga organisationerna spelade en ledande roll i kampen för ökad demokrati. Men förändringen har också inneburit att de som engagerar sig fackligt i Mellanöstern och Nordafrika nu riskerar ännu mer än tidigare. Detta gäller i synnerhet i Tunisien och Egypten. Där har nya fackliga rörelser vuxit fram, men fortfarande är det farligt att vara fackligt aktiv.

Det fackliga arbetet påverkas även av finanskrisen som gör att många regeringar försöker strama åt ekonomin och sätter hårdare åt de som kämpar för bättre villkor för de anställda.

Rapporter om försök att förhindra strejker med hjälp av massavskedanden, gripanden och häktningar kommer från många håll, inklusive länder som Georgien, Kenya, Sydafrika och Botswana. I flera stater sitter personer fängslade för att de har bildat fackliga organisationer eller organiserat fackliga aktioner. Sådana övergrepp genomförs regelbundet i diktaturer. Men även i flera demokratier sker grava kränkningar av den fackliga organisationsrätten.

Den konservativa regeringen i Kanada har försvagat föreningsfriheten och rätten till kollektiva förhandlingar och en arbetsmarknadslag (Employment Relations Act) i Nya Zeeland minskade arbetstagarnas rättigheter.

I vissa länder saknas föreningsfriheten överhuvudtaget. Det gäller exempelvis Saudiarabien, Förenade Arabemiraten, Eritrea, Sudan och Laos. Jordanien har ett strikt reglerat system som bara tillåter en enda facklig organisation, det samma gäller även i Kina och Syrien.

Från Burma kom det dock goda nyheter. En ny lag som tillåter fackföreningar undertecknades 2012.

Så kränks fackliga rättigheter i världen

Fackliga rättigheter kränks varje dag i olika delar av världen. Här är några exempel:

- Krångliga krav för organisering – Även om det finns en föreningsfrihet i teorin kan reglerna för att få bilda en facklig organisation i vissa länder vara så svåra att knappt några organisationer i praktiken blir godkända. Ibland krävs hög andel av de anställdas godkännande för att få ha en fackförening. I Indonesien krävs att över hälften av de anställda på en arbetsplats går med.
- Strejker slås ner – Ofta är det tillåtet att strejka, men i realiteten förklaras även de mest fredliga strejker för olagliga och följs av repressalier.
- Samhället skyddar inte arbetstagarna – Det vanliga är att det är arbetsgivarna som attackerar anställda som strejkar och protesterar. Men i många länder sker detta med myndigheternas och polisens goda minne. Det händer även att polisen ger sig på demonstranter och fängslar fackligt aktiva. De som attackerar facketts medlemmar riskerar sällan att dömas för detta.
- Brottssanktelser – I en del länder anklagas facketts medlemmar för andra brott när de protesterar, exempelvis terrorism. De döms därefter till höga straff. Detta har hänt i bland annat Filippinerna och Pakistan.
- Fula metoder – I en del länder finns konkurrerande organisationer som med myndigheternas goda minne tecknar kollektivavtal eller på andra sätt försöker locka de anställda för att underminera fackföreningarna.

Ibland hyrs anställda in för att bråka och ställa till det vid demonstrationer på ett sätt som ska misskreditera facket. Exempel på detta kommer från bland annat Bangladesh, Kina, Pakistan och Sri Lanka.

Hur kränks fackligt aktiva i olika regioner?

Afrika

Sudan, Eritrea och Ekvatorialguinea är tre exempel på afrikanska länder där vare sig den fackliga rörelsen eller den politiska oppositionen är tillåten. Även i Djibouti och Swaziland har fackligt aktiva och anställda som vill påverka sina arbetsplatser en hård kamp att föra med landets myndigheter.

I Swaziland har fackliga företrädare, bland annat inom den offentliga sektorn, utsatts för godtyckliga gripanden, hot och misshandel. Både fackliga och politiska företrädare har gripits av polis och utsatts för olika former av våld och tortyr under tiden i arrest. Regimen försöker systematiskt att slå sönder de fackliga organisationerna.

Demonstrationer är förbjudna och det är mycket svårt för både fackliga och politiska organisationer att verka i landet. Begränsningarna av arbetstagarnas rättigheter är omfattande, och det lönar sig sällan att försöka få rätt eftersom kungen utser domarna och domstolarna inte kan betraktas som oberoende.

I Zimbabwe utsätts medlemmar av centralorganisationen Zimbabwe Congress of Trade Unions (ZCTU) för polisvåld, något som uppmuntras av landets centrala ledning. Häktningar, våld, tortyr, hotelser och trakasserier är vanliga för att hindra facklig verksamhet och skrämma arbetstagarna från att gå med i facket. Etiopien är ett annat land med

en konsekvent antifacklig linje som i synnerhet riktas mot lärarna och deras organisationer.

Strejker är tillåtna i nästan alla afrikanska länder, men respekteras sällan. Det är inte ovanligt att anställda utsätts för massavskedanden när de protesterar.

Amerika

Antalet kränkningar av fackligt aktiva är vanligare i Central- och Sydamerika än någon annanstans i världen. 56 personer dödades i Latinamerika under 2011 på grund av att de engagerat sig fackligt, 29 i Colombia och tio i Guatemala.

Svårigheterna för facket handlar både om att de anställdas rättigheter inte respekteras av deras arbetsgivare och att myndigheter och polis inte skyddar de anställda. De som trakasserar fackliga företrädare riskerar sällan att dömas.

Solidaristarörelsen i Costa Rica och El Salvador är exempel på ickefackliga organisationer som vill teckna kollektivavtal med mera och som skapats särskilt för att konkurrera ut fackliga organisationer.

Nicaragua och Costa Rica framstår som två av de värsta länderna när det gäller att sätta åt strejkande arbetare. I Colombia, El Salvador och Panama klassas fredliga protester som brottsliga, och behandlas därefter.

Även i USA finns arbetsgivare som försöker stoppa bildandet av fackliga organisationer vid det egna företaget, och som får stöd av myndigheterna.

Asien och Stilla havet

Ett land som länge kritiserats för bristande fackliga rättigheter är Burma, men här märks för första gången vissa positiva förändringar. 2012 undertecknades bland annat en ny lag som tillåter anställda att både bilda fackföreningar och strejka. En rad politiska fångar har släppts, men många

fackligt aktiva och ledare sitter fortfarande i fängelse.

Den som inte följt det krångliga regelverket för att inleda en strejk riskerar höga straff i många asiatiska länder. Anställda i exempelvis Kambodja, Sydkorea, Indonesien och Japan riskerar att bli av med sina jobb och till och med hamna i fängelse om de strejkar.

Strejker är förbjudna i Kina, men blir ändå allt vanligare. De slås ofta ner med kraftigt våld av polis. En liknande utveckling märks i Vietnam. I Thailand finns ett förbud mot att förtala kungen som använts för att kasta fackligt aktiva i fängelse.

Övergrepp mot fackligt aktiva är också vanliga i de västra delarna av Asien som ligger i det gamla Östblocket.

Europa

Den ekonomiska krisen har slagit hårt mot alla länder i regionen, men i synnerhet mot Grekland där anställda fått sämre löner, villkor och rättigheter. I Portugal, Ungern och Rumänien har nya arbetsmarknadslagar införts som försvagat de fackliga rättigheterna.

I länder där facket tidigare gjort vissa framsteg har utvecklingen gått tillbaka. De fackliga rättigheterna har kraftigt begränsats i Turkiet liksom i Belarus där regimen fortsätter att trakassera och hota fria fackliga organisationer.

Georgien är ett land där facket haft svårt att verka, och läget där har inte förbättrats, snarare tvärtom. Fackligt aktiva diskrimineras och skyddas inte om de protesterar mot usla villkor. Arbetsmarknadslagen som antogs år 2006 ledde till att facket tappade cirka 100 000 medlemmar.

Strejkrätten är begränsad i Turkiet och det är krångligt att få till stånd en laglig facklig organisation. Facket tycker sig se en tillbakagång vad gäller fackliga rättigheter.

Att människor blir av med jobbet för att de arbetar fackligt är vanligt i många länder i Central- och Östeuropa, inklusive

Bosnien och Hercegovina, Bulgarien, Tjeckien, Makedonien, Polen och Serbien. Detta förekommer även i vissa länder i Väst-europa, avskedanden rapporterades från bland annat Belgien.

Mellanöstern

Förhandlingsrätten och strejkrätten har begränsats i flera länder i regionen. I Libanon måste till exempel alla kollektivavtal godkännas av två tredjedelar av fackföreningsmedlemmarna. I Syrien har myndigheterna stora möjligheter att anmärka på och vägra registrera slutförda kollektivavtal.

Många kränkningar drabbar offentliganställda. De som arbetar i offentlig sektor i Kuwait, Libanon och Oman har inte rätt att organisera sig, och i Irak måste deras fackföreningar godkännas och kontrolleras av staten. Fackföreningar är förbjudna i Saudiarabien, Qatar och Förenade Arabemiraten.

Källor: Fackliga rättigheter nu!, LO-TCO-Biståndsnämnd, 2012, *Skrämmande rapport om kränkningar av mänskliga rättigheter i arbetslivet*, 6/6 2012, www.lo.se

Frågor:

Vad är orsakerna till att fackligt aktiva ofta förföljs?

Vad kan göras för att stärka de fackliga rättigheterna globalt?

Hur kan vi ge stöd till fackligt aktiva i andra delar av världen som utsätts för kränkningar?

Hushållsanställda, en utsatt grupp

Hushållsarbetare är de som är anställda i hem för att utföra hushållssysslor. Det kan handla om exempelvis barnpassning, städning, tvätt, matlagning, inhandling av varor, träd-

gårdsarbete och vaktarbete. På engelska används uttrycket "domestic workers".

Miljontals kvinnor flyttar varje år från länder som Filippinerna, Bangladesh, Indien och Indonesien för att jobba som hushållsarbetare i Saudiarabien, Hongkong, Singapore, USA eller Europa. I andra länder, som Indien, kommer de flesta hushållsarbetare från landsbygden. Många tillhör etniska minoritetsgrupper. Över 80 procent av världens hushållsarbetare är kvinnor.

Det förekommer även barnarbete i hemmen. Bara i Bangladesh arbetar en miljon barn i andras hem. Det handlar ofta om flickor som inte är mer än 7–8 år gamla.

Hushållsarbetare är en extremt sårbar grupp eftersom det handlar om att arbeta i någon annans privata hem. Det betyder ofta att den lagstiftning som finns för andra arbetstagare inte gäller. De som arbetar i hemmen har hittills också haft ett svagt stöd i internationella konventioner. Få är fackligt organiserade.

Hushållsarbetare kan råka ut för sexuella trakasserier, och det finns ofta förväntningar på att alltid ställa upp och arbeta alla tider på dygnet. Undanhållanden av lön och orimliga arbetsvillkor är vanligt förekommande.

Många regeringar anser att det vore integritetskränkande med hårdare regler för arbete i hemmen. Men resultatet blir att många hushållsanställda utsätts för arbetsvillkor och en behandling som vore omöjlig i de flesta andra branscher. Även i Sverige har arbetsgivarsidan, representerade av Svenskt Näringsliv, motsatt sig en reglering av hushållsanställda och hävdade att det inte behövs några rekommendationer.

I juni 2011 antogs ILO:s konvention 189 om hushållsarbetare som är ett försök att skapa bättre villkor och möjlighet att organisera sig för världens alla hushållsanställda. Utmaningen nu är att se till att konventionen ratificeras av regeringarna. Den internationella fackföreningsrörelsen har drivit på om att konventionen ska tas fram, och försö-

ker nu se till att så många länder som möjligt ska under-
teckna den.

Källa: ILO antar konvention om hushållsarbetare, IUL/IUF, 2011.

Hushållsarbete

Enligt en rapport från FN-organet ILO finns nästan 53 miljoner människor som arbetar med att utföra tjänster i andra människors hem och hushåll. De vanliga kategorierna är de som arbetar med hushållsarbete, barnvakter, trädgårdsmästare, kockar och chaufförer. Därutöver finns ytterligare 7,4 miljoner barn under 15 år som är hushållsarbetande.

ILO konstaterar att hushållsarbetare är en växande grupp på den globala arbetsmarknaden. Sedan mitten av 1990-talet har antalet hushållsanställda fördubblats. Över 80 procent är kvinnor och många är migrantarbetare. Globalt sett är 3,5 procent av alla yrkesverksamma kvinnor hushållsarbetare. I Mellanöstern arbetar var femte avlönad kvinna med hushållsarbete och i Latinamerika är motsvarande siffra var sjätte kvinna. Särskilt många hushållsarbetare finns i Saudiarabien, Kuwait, Förenade arabemiraten, Libanon, Brasilien, Colombia och Peru.

Enligt ILO är hushållsarbetarna ofta rättslösa. Många tvingas till långa arbetsdagar, får inte ut sin berättigade lön och utsätts för fysiska övergrepp. ILO konstaterar att 90 procent av världens hushållsarbetare saknar det arbetsrättsliga skydd som andra yrkesgrupper har på arbetsmarknaden och en tredjedel lever helt utanför de nationella arbetsmarknadslagarna. Vidare saknar varannan hushållsarbetare i världen en begränsning av arbetstiden, deras arbetsgivare kan med andra ord alltid kräva att de ska arbeta.

Källa: SvD 2013-01-15.

Frågor:

Varför är det så svårt att reglera villkoren för de som arbetar i andra människors hem?

På vilket sätt kan en ILO-konvention om hushållsanställda vara till hjälp?

Hur löser vi i Sverige problemet med att reglera villkoren för de som arbetar i andras hem?

Många barn tvingas arbeta

Alla medlemsländer i FN utom USA och Somalia har ratificerat 1989 års konvention om barns rättigheter. Ingen annan konvention har fått ett lika brett stöd. Men barns rättigheter kränks trots detta i många länder. En del av kränkningarna handlar om att barn måste arbeta tidigt i livet och med arbetsuppgifter som inte är lämpade för icke fullvuxna.

Antalet barnarbetare i världen har minskat under de senaste decennierna. Enligt ILO fanns det 150 miljoner barnarbetare i världen år 2012. Det är drygt 50 miljoner färre barnarbetare än 2008.

FN-organet ILO uttrycker en oro för att finanskriserna i världen ska leda till att trenden mot minskat barnarbete bryts. Den risken finns inte bara i utvecklingsländerna utan även i ett ekonomiskt allt svagare Europa, varnar ILO som tryckt på EU om att skärpa kontrollerna och börja föra noggrannare statistik för att få kontroll över utvecklingen.

Barnarbete innefattar många olika sysslor. Drygt hälften tvingas utföra farliga och mycket krävande arbeten, ofta under slavliknande förhållanden.

Det vanligaste barnarbetet i världen är jordbruksarbete, många hjälper till i föräldrarnas familj jordbruk. Många barn tvingas också utföra hälsovådliga arbeten i fabriker,

gruvor och andra miljöer där de äventyrar sin framtida hälsa.

En särskilt utsatt grupp är de som råkar ut för människohandel, hamnar i sexindustrin eller värvas som soldater i olika krigssituationer.

Flickorna har en dubbel börda eftersom de som vi nämnt också förväntas utföra mycket av det obetalda hemarbetet i stället för att gå i skolan.

Barnarbete förekommer även i Europa och USA. I USA arbetar barn och ungdomar från främst Latinamerika i jordbruket.

Särskilt svårt har det varit att komma till rätta med barnarbete i södra Afrika där hiv och aids-epidemin gör att många vuxna dör och efterlämnar barn som måste hjälpa till med familjens försörjning.

Källa: ILO, 2012.

Hur minskar vi barnarbetet?

Det finns ett samband mellan ekonomisk utveckling och minskat barnarbete. Om färre barn tvingas arbeta och om fler barn får gå i skolan påverkar det framtiden för ett land.

ILO pekar på den positiva betydelsen av att allt fler länder ratificerat de konventioner som förbjuder barnarbete. Samtidigt anser ILO att det behövs ökade insatser för att få bort barnarbetet, särskilt inom jordbruket och inom den privata servicesektorn, där det finns många barn som arbetar som hembiträden.

Stundtals hävdas, även i den svenska debatten, att barnarbete kan vara av godo. Argumenten är att arbete ger barnen ett visst självförtroende och att barnen skulle få det ännu sämre om barnarbetet försvann, exempelvis tvingas in i prostitution.

Försvaret av barnarbete påminner om hur slavarbetet en gång i tiden försvarades i sydstaterna i USA. Slavägarna påstod att det var nyttigt för slavernas karaktär att arbeta.

Dessutom skulle slaverna gå under om systemet upphörde, de skulle aldrig klara att försörja sig.

Ibland försvaras barnarbete i stället med att fattiga familjer behöver de inkomster som barnen drar in och därför inte helt kan förkastas. Men samtidigt hjälper barnarbetet till att hålla lönerna nere. Om inte företagen hade möjlighet att anställa barn hade de kanske varit tvungna att använda sig av vuxna och tvingats betala mer, vilket gett familjerna bättre inkomster, som gjort det möjligt att skicka barnen till skolan i stället. Om barn får utbildning skapar det dessutom bättre villkor för familjernas inkomster på sikt.

Den som studerar de värsta formerna av barnarbete inser snabbt att det enbart handlar om grov exploatering. Barn som tillverkar fotbollar, mattor, fyrverkeripjäser eller kryper i gruvgångar är ofta döda innan de fyllt 20 år.

Källa: ILO, 2012.

Frågor:

Vilka är de viktigaste orsakerna till att det förekommer barnarbete?

Finns det något försvar för barnarbete?

Vilka möjligheter har vi att motverka barnarbetet i världen?

Så minskades barnarbetet i Kerala

Starka fackföreningar, tydliga lagar och kontroll av att lagarna följs är olika vägar för att få bort barnarbete. Men det effektiva sättet att minska barnarbetet är att bygga upp fungerande skolor, med hög kvalitet i undervisning och utan avgifter.

Erfarenheter från många länder visar att även mycket fatiga föräldrar föredrar att skicka barnen till bra skolor, även om föräldrarna på kort sikt skulle behöva inkomsterna från barnens arbete. Föräldrarna inser att familjen på längre sikt vinner på att barnen utbildar sig, det öppnar möjligheten för betydligt högre inkomster.

Av Indiens 28 delstater är utbildningssystemet i särklass bäst utbyggt i Kerala, längst ned i sydvästra Indien. I stort sett finns ingen analfabetism i Kerala. I hela Indien är däremot analfabetismen 50 procent.

Framgångarna i Kerala har flera orsaker: det finns en lång tradition av utbildning (katolska missionärer startade tidigt skolor i området), starka folkrörelser som arbetar med vuxenutbildning och en politisk vilja att bygga upp ett bra skolsystem.

Resultaten i Kerala är imponerande. Särskilt med tanke på att BNP per capita i Kerala ligger under det indiska genomsnittet. Erfarenheten från delstaten visar att det inte bara är total ekonomisk volym som styr välfärden, utan också hur fördelningen sker.

I Kerala arbetar några få procent av barnen, att jämföra med resten av Indien där andelen barnarbetare ligger betydligt högre.

Så minskades barnarbetet i Bangladesh

I textilindustrierna i Bangladesh huvudstad Dhaka har i stort sett allt barnarbete försvunnit inom den exportinriktade sektorn. Annat var det i slutet av 1980-talet då Bangladesh i stor skala började tillverka kläder för marknaderna i den rika världen.

Vid den tiden fanns det, enligt ILO:s uppskattningar, omkring 40 000 arbetande barn i fabriker. Men efter konsumentbojkotter i bland annat USA och fackliga aktioner i

Bangladesh insåg de flesta arbetsgivarna att barnarbete stod i direkt konflikt med kommersiella framgångar.

Ett problem var dock att det tog flera år att ordna utbildning åt de tidigare barnarbetarna, vilket visar att kampanjen för att få bort barnarbetet var dåligt förberedd. Ändå tycks kampanjen på sikt ha haft en positiv effekt.

Källa: Indien – Fackliga strategier i ett land som växer, LO-TCO Biståndsnämnd, 2010.

Fråga:

Vad kan vi lära av hur man arbetat i Kerala och Bangladesh med att få bort barnarbetet?

Hur kan vi motverka diskriminering av kvinnor?

FN antog 1979 ”Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor”. Därmed har det globala samfundet förbundit sig att försöka åstadkomma en värld med mer jämställdhet.

En kraftsamling för att få bort diskrimineringen var FN:s Kvinnokonferens i Beijing 1995. Vid konferensen enades delegaterna kring ett program för FN:s medlemsländer. Det FN-staterna enades om vid kvinnokonferensen var en deklaration och en handlingsplan. Handlingsplanen tar upp en rad områden:

Fattigdom: Regeringarna ska utveckla program för att främja ekonomisk jämställdhet inom familjerna. Sociala trygghetssystem ska införas där de inte redan existerar.

Utbildning: Målet är att lika många flickor som pojkar ska gå i grundskola. Även vuxna kvinnor ska ha tillgång till utbildning.

Hälsa: Kvinnor ska ha rätt att bestämma över antalet barn de vill skaffa och över sin sexualitet, kvinnor som gjort illegala aborter ska inte straffas och barn och tonåringar ska få tillgång till sexualupplysning.

Våld: Lagar ska skapas mot könsstämpning och mot möjligheten att välja bort barn på grund av kön.

Väpnade konflikter: Militära utgifter ska minskas. Våldtäkt ska betraktas som ett vapen i krig.

Ekonomi: Nya lagar ska införas som garanterar kvinnor och män lika lön för likvärdigt arbete och mot könsdiskriminering i arbetslivet.

Flickor: Flickors rättigheter ska skyddas och lagar ska stiftas om minimiålder för äktenskap. Flickor ska också ”ha tillgång till lika arvsrätt”.

Inom IFS, internationella fackföreningsrörelsen, finns en särskild kvinnokommitté som i ett program formulerat vad som

Många kvinnor arbetar utanför den vanliga reglerade arbetsmarknaden. Marknad i Mae Sot, Thailand.

Foto: Anna-Lena Lodenius

är viktigt för kvinnor i arbetslivet. Hit hör lika lön för likvärdigt arbete, rätt till heltidsarbete, inflytande, arbetsmiljö och tillgång till kompetensutveckling. Andra krav gäller åtgärder och lagar för att få slut på sexuella trakasserier och våld mot kvinnor.

Källa: *Kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter*, Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, 2012, www.manskligarattigheter.se. ILO, 2012, *Fakta om diskriminering av flickor*, UNICEF, 2012, unicef.se

Frågor:

Vad är orsaken till att kvinnor ofta diskrimineras och förtrycks?

Vad kan göras för att stärka kvinnors rättigheter?

Läs mer:

Hemsidor

Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter: www.manskligarattigheter.se

Svenska FN-förbundet: www.fn.se

Globalportalen: Globalportalen.org

FN:s organ för barnens i världen: www.unicef.org

Olof Palmes Internationella Center: www.palmecenter.se

Amnesty International: www.amnesty.se

LO och TCO:s biståndsnämnd: lotcobistand.org

Böcker och rapporter

Strzelewicz, Willy: *De mänskliga rättigheternas historia*, Ordfront/Minerva, 2001.

Hammarberg, Thomas: *Retoriken och verkligheten – mänskliga rättigheter i Europa*, Atlas, 2011.

Hansén, Jesper, red.: *Människorätt – grundbok om mänskliga rättigheter*, Sensus, 2010.

Kapitel 6
Kränkningar av
mänskliga rättigheter

Kapitel 6

Kränkningar av mänskliga rättigheter

Finns det fortfarande människor som lever som slavar, och vad beror det på? Vad kan facket göra för att stoppa tvångsarbete av olika slag?

Detta är några av de ämnen som tas upp i detta kapitel om mänskliga rättigheter. Andra frågor som diskuteras är minoritetsfolkens ställning, kränkningar av sexuella minoriteter och situationen för flyktingar.

Diskriminering bakom fattigdom

Alla människor löper inte samma risk att hamna i fattigdom. Det går att urskilja ett antal grupper vars rättigheter är mycket sämre tillvaratagna, och som på grund av bland annat diskriminering har ett sämre utgångsläge än majoritetsbefolkningen. Om vi tror på allas lika värde måste vi identi-

Kvinnlig migrantarbetare från Indonesien demonstrerar för att de mänskliga rättigheterna ska efterlevas. Hon har själv blivit utsatt för övergrepp under de fyra år hon arbetade i Saudiarabien. Foto: Mats Wingborg

fiera vilka dessa grupper är och förstå att det krävs insatser för att deras rättigheter ska tillvaratas.

Här är några exempel på grupper som är extra mycket utsatta:

- de som anses ha lägre status i samhället på grund av exempelvis etnicitet, ras, religion, sexuell läggning eller kast.
- anställda som befinner sig i en beroendeställning till sina arbetsgivare vilket gör att de lever mer osäkert och får det sämre materiellt, exempelvis migrantarbetare och tvångs- och slavarbetare.
- personer som är dåligt integrerade i samhället och som därför kanske inte känner till sina rättigheter eller förmår att hävda dessa, som asylsökande och papperslösa.
- personer med olika funktionshinder, fysiska eller psykiska.
- kvinnors ställning är generellt sämre än mäns.
- det finns ett åldersförtryck, barn, ungdomar och äldre lever ofta med sämre villkor.
- de som lever med en sjukdom som är stigmatiserande, i synnerhet hiv och aids.
- personer där sammansättningen på hushållet inte överensstämmer med normen som unga familjer, ensamförsörjare och änkor.
- geografiska hinder, som att leva på en avlägsen plats, i marginaliserade områden, krigszoner och miljömässigt osäkra zoner.

Vi kommer att beskriva villkoren för en del av dessa grupper i detta kapitel. Det finns också ett helt kapitel om migrantarbetare i världen längre fram i boken.

Frågor:

Vilka grupper hamnar oftast i fattigdom?

Vad kan göras för att skydda dessa grupper, till exempel politiskt och inom ramen för biståndet?

Minoriteternas ställning i världen

På de flesta håll i världen är minoriteter och ursprungsfolk marginaliserade. En orsak är att de blir diskriminerade av majoritetsbefolkningen. Ibland är diskrimineringen inskriven i ländernas lagar.

För närvarande finns det 196 stater i världen men hela 600 levande språk och 5 000 etniska grupper. Exakt hur man räknar de etniska grupperna är omstritt, det finns inga entydiga kriterier för hur etniska grupper ska delas upp. Men det är uppenbart att det i de flesta länder finns minoritetsgrupper av olika slag.

Källa: Will Kymlicka, 2012.

Etniska, språkliga och religiösa minoriteter har nästan alltid lägre inkomst än vad majoriteten i ett land har. De har också sämre hälsa, sämre tillgång till utbildning och jobb och dessutom betydligt svårare att göra sig hörda i politiska processer. De är på många sätt uteslutna ur den övriga samhällsgemenskapen – socialt, politiskt och ekonomiskt.

Minoriteter och ursprungsfolk är fattigare än den övriga befolkningen i såväl utvecklingsländer som i medelinkomstländer som Brasilien och i rika länder som USA. I synnerhet etniska minoriteter lever oftare under fattigdomsgränsen. Trots att många minoriteter hör till de fattigaste grupperna i ett samhälle leder ofta marginaliseringen till att de "glöms bort" i samband med fattigdomsbekämpning.

Det finns undantag. En del minoriteter har ekonomisk och

ibland också politisk makt. Men i såväl rika som fattiga länder är det mycket vanligt att minoriteter och ursprungsfolk inte tillerkänns sina grundläggande mänskliga rättigheter. För en del, som till exempel sexuella minoriteter, kan det till och med innebära livsfara att bli avslöjad av myndigheterna.

Många minoriteter erkänns inte heller som sådana av myndigheterna. Detta skapar problem inte bara för gruppen själv, som till exempel inte kan kräva undervisning på sitt eget språk, utan också för biståndsorganisationer vars resurser inte når fram till dessa grupper. Vägran att erkänna en minoritet kan också i sig vara en form av diskriminering.

Minoriteter och ursprungsfolk upplever ofta social otrygghet och är dåligt representerade i politiken. Det betyder att deras frågor sällan kommer upp på den politiska agendan.

Frågor:

Vilka minoriteter finns i ditt land och hur ser situationen ut för dem?

Känner du till minoritetsgrupper i andra länder och hur deras livsvillkor ser ut?

Skiljer sig situationen i vårt land för minoriteter jämfört med hur de har det i andra länder?

Varför är just minoriteter extra mycket utsatta?

Minoriteter diskrimineras

Sämre utbildning

Över hela världen har minoriteter och ursprungsfolk sämre tillgång till utbildning än vad majoritetsbefolkningen har. Den låga utbildningsnivån bland minoriteterna kan ha flera orsaker. Det kan till exempel vara så att en grupp bor långt borta från skolorna, att vägarna är dåliga liksom transportmöjligheterna. Det kan också saknas undervisning på det egna språket. Det händer att läroböcker utelämnar informa-

tion om minoriteter och ursprungsfolk eller nedvärderar betydelsen av deras kultur och egenart.

Andelen analfabeter bland minoritetsfolk är ofta betydligt högre än hos majoritetsbefolkningen, och det händer att barnen över huvud taget inte börjar skolan. Kvinnor i minoritetsgrupper drabbas av dubbel diskriminering. I gruppen romska kvinnor i Rumänien är andelen analfabeter betydligt högre än bland romska män.

Sämre hälsa

Barnadödligheten bland vita amerikaner är mycket lägre än bland svarta och andra minoritetsgrupper. I Kanada är barnadödligheten bland ursprungsfolken dubbelt så hög som bland befolkningen i stort.

Den sämre hälsan följer dem sedan genom livet. För en manlig inuit i Kanada är den förväntade medellivslängden väsentligt lägre än bland alla kanadensiska män. I Nepal är den förväntade medellivslängden bland daliter ("oberörbara") 15 år kortare än bland brahminer.

Sjukdomar som hiv och aids och tuberkulos drabbar oftare fattiga och lågutbildade som inte har samma kunskaper och möjligheter att undvika smitta. Det är också mer sannolikt att minoriteter lever i områden där det inte finns någon sjukvård, eller att de helt enkelt inte har råd att betala för vården.

I utvecklade länder är självmord, kriminalitet och fängelsestraff vanligare bland vissa grupper av minoriteter och ursprungsfolk än bland majoritetsbefolkningen.

Oftare arbetslösa och lågavlönade

Ofta hittar man personer som tillhör en minoritet eller ett ursprungsfolk på de riktigt lågavlönade arbetsplatserna. Många är också arbetslösa.

Löneläget är ofta betydligt lägre för minoritetsfolk. Vita i Brasilien tjänar exempelvis flera gånger så mycket som svarta, särskilt stort blir glappet till svarta kvinnor.

Den stora arbetslösheten bland minoriteter behöver inte vara ett tecken på direkt diskriminering. I till exempel Kanada beror siffrorna åtminstone delvis på att det saknas arbetstillfällen i de regioner där inuiterna oftast bor.

Straffas hårdare

I länder som har kvar dödsstraffet är fattiga människor ur olika etniska eller religiösa minoriteter överrepresenterade bland dem som döms till döden. Detta gäller även i rika länder som USA och Japan. Hur hårt ett straff blir har mer att göra med personens sociala och ekonomiska ställning än med hur grovt brottet är, konstaterar Amnesty International.

I USA är det betydligt sannolikare att svarta döms till dödsstraff än vita. 95 procent av de som döms till dödsstraff har inte råd att betala en egen advokat. De advokater som domstolen utser är oftast oerfarna, underbetalda och har en för hög arbetsbörda. I Saudiarabien är det många migrantarbetare som döms till döden. Deras möjlighet att försvara sig påverkas även av att de inte förstår det språk som talas i rätten och de har ofta inte råd att anställa en jurist som biträder dem.

Källor: Amnesty International, 2012, *Är vi inte alla minoriteter*, antologi, Forum för levande historia, 2008. *Rättigheter för nationella minoriteter*, Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, 2012, www.manskligarattigheter.se, Minority Rights Group International, 2012.

Frågor:

Trots att minoriteter och ursprungsbefolkningar ofta hör till de fattigaste grupperna i ett samhälle tar fattigdomsstrategierna sällan någon hänsyn till deras specifika behov – varför inte?

Romer – en extra utsatt minoritet

Vissa minoriteter är extra utsatta, exempelvis romerna och då i synnerhet de som lever i östra Europa. Romer är oftare arbetslösa och har inte samma tillgång till välfärd som majoritetsbefolkningen. Majoriteten av romerna i Bulgarien är arbetslösa, och siffrorna för arbetslösa romer ligger väldigt högt även i Tjeckien.

Det finns också ett politiskt motstånd mot romer, i Ungern framförs antiromsk propaganda bland annat av det framgångsrika högerextremistiska partiet Jobbik. I Bulgarien utgör romerna cirka sju procent av befolkningen, men över 80 procent är fattiga, jämför med drygt 10 procent för resten av befolkningen.

Fråga:

Hur kan det komma sig att just romerna har en så utsatt ställning?

Vad kan vi göra för att förbättras deras villkor?

Saknar ofta bostad och land

Det är mindre vanligt att personer som tillhör en minoritet äger sin bostad. Bostäderna är också ofta i sämre skick än majoritetens bostäder och den grundläggande infrastrukturen kring bostadsområdet, som till exempel vatten, avlopp och sophämtning, kan saknas helt och hållet.

Ett annat sätt att diskriminera minoriteter och ursprungsfolk är att förvägra dem rätten till traditionella landområden. Mark är inte bara en ekonomisk tillgång utan spelar för många grupper, framför allt för dem där markägandet alltid varit kollektivt, en kulturellt och historiskt viktig roll. Det gäller till exempel i Brasilien, Peru, Vietnam och Malaysia.

Ofta för grupperna en hopplös kamp gentemot myndigheterna när det gäller att få rätten till marken erkänd. Eftersom de nästan alltid saknar dokument som bevisar äganderätten kan myndigheterna när som helst ta marken ifrån dem, och därigenom lägga beslag på traditionella jordbruks- och betesmarker, fiskevatten eller liknande.

Det skedde till exempel i Vietnam, när det internationella priset på kaffe sköt i höjden och myndigheterna mer eller

Rätten till land är en viktig fråga för många minoritetsgrupper. Protester vid World Social Forum i Nairobi 2007. Foto: Anna-Lena Lodenius

mindre ockuperade de lukrativa odlingsmarker som fram till dess bebotts av minoriteter.

Det är också vanligt att minoritetsgrupper tvångsförflyttas till följd av så kallade utvecklingsprojekt, till exempel dammbyggen eller andra stora infrastrukturprojekt.

I Brasilien har de stora kommersiella jordbruken beslagtagit stora delar av ursprungsfolkens land. Detta har lett till en självmordsvåg bland framför allt unga människor som ser sig berövade sin identitet.

Eftersom många – officiellt – saknar tillgångar har de också sämre möjligheter att få kredit. Detta är ett faktum såväl i rika som i fattiga länder.

Källa: Minority Rights Group International, 2012.

Fråga:

Rätten till land är grundläggande för minoritetsfolk. Hur kan det komma sig att den frågan fortfarande är ett av de stora olösta problemen för världens minoriteter, trots att den diskuterats så länge och i så många sammanhang?

Vilka rättigheter har minoriteterna?

Minoriteternas rättigheter finns inskrivna i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.

- Artikel 27, FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter: I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter skall de som tillhör sådana minoriteter ej förvägras rätten att i gemenskap med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk.
- 1992 antog FN en deklaration om minoriteters rättigheter.
- ILO:s konvention nr 169 innehåller ett antal bestämmelser och åtaganden till skydd för ursprungsfolken. Enligt konventionen ska regeringarna se till att ursprungsfolkens rättigheter skyddas och att deras integritet respekteras. Regeringarna ska samråda med folken om åtgärder som angår dem och skapa förutsättningar för att de så långt som möjligt själva ska kunna bestämma över sin utveckling. I konventionen betonas särskilt markens betydelse för ursprungsfolken. Därför finns i konventionen bestämmelser som ska säkra deras rätt till sådan mark som de under lång tid har innehaft eller brukat. (Sverige har inte ratificerat konventionen)

Källor: *Rättigheter för nationella minoriteter*, Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, 2012, www.manskligarattigheter.se

Fråga:

Vid folkmordet i Rwanda 1994 dödades cirka 800 000 människor inom loppet av tre månader. Den gången var det majoriteten, hutuerna, som gick till angrepp mot minoriteten, tutsierna, trots att de båda grupperna levt sida vid sida i århundraden. Diskutera vad som kan ha förorsakat folkmordet, varför majoriteten kände sig så hotad av minoriteten.

Sexuella minoriteter

Det har hänt mycket i världen på de senaste decennierna vad gäller rättigheter för olika sexuella minoriteter. I fokus står inte längre frågan om det finns sådana rättigheter och om dessa är likställda med andra rättigheter utan snarare mer praktiska överväganden. Vem ska ha dessa rättigheter och finns det gränser för hur man bör få uttrycka sin sexualitet?

Trots förbättringar finns det fortfarande många människor i världen som förföljs, trakasseras och diskrimineras på grund av sin sexuella läggning eller sin könsidentitet. Diskrimineringen, som ofta är statligt sanktionerad, leder till att homosexuella, bisexuella, transsexuella och queerpersoner (HBTQ-personer) riskerar att fängslas, torteras och mördas.

I den mån det pågår ett positivt arbete kring frågor om sexualitet och rättigheter tenderar det ofta att fokuseras på homosexuella, i regel män, medan andra sexuella minoriteter glöms bort.

Ofta försvaras förtrycket med att kulturen, religionen eller moralen inte tillåter det sexuella beteendet. De tabun som omger HBTQ-personer, såväl i västvärlden som i utvecklingsländer, innebär att attacker och övergrepp sällan rapporteras och att förövarna därmed inte ställs till svars.

Ett särskilt problem som uppmärksammas relativt sent är

de personer som flyr förföljelser på grund av sexuell läggning och söker asyl i andra länder. Brist på kunskap om den här typen av kränkningar gör att de ofta inte får sina skäl godkända när de söker uppehållstillstånd i andra länder.

Hiv och aids-epidemins spridning bland homosexuella män är en fråga som inte bara berör fattiga länder. Även i Sverige utsätts drabbade av diskriminering. En del kan tveka att söka vård av rädsla för att deras sexuella läggning ska bli exponerad.

Fakta om rättigheter för homo-, bi-, transsexuella och queer-personer i världen

De skandinaviska länderna har kommit långt när det gäller att erkänna HBTQ-personers rättigheter. En liknande situation råder i Kanada, Spanien, Sydafrika, Australien och i vissa delstater i USA samt i delar av Sydamerika som Brasilien och Argentina.

Mest diskriminering och utsatthet upplever HBTQ-personer i Saudiarabien, Iran, Förenade arabemiraten och Jemen samt ett antal afrikanska stater som Sudan och Liberia.

Vissa afrikanska stater förbjuder sex mellan män, medan lesbiska och transpersoner kontrolleras på andra sätt. Så är det i Ghana, Sierra Leone och i de kristna delarna av Nigeria. I Rwanda och Sydafrika är såväl homo- som bisexualitet lagligt, även könsbyten tillåts. Trots detta är förhållandena för många HBTQ-personer svåra och det förekommer våld som riktas mot enskilda.

Kina avkriminaliserade samkönat sex först 1997, men mycket pekar på att det fortfarande förekommer diskriminering. I Japan har HBTQ-personer haft rättigheter ända sedan 1880-talet, medan Vietnam saknar lagstiftning på området, homosexualitet ses som en icke-existerande fråga. HBTQ-personer har rättigheter i Israel sedan 1963, men saknar civilrättsliga rättigheter i Palestina.

Intoleransen mot homosexuella har uppmärksamrats i så väl de baltiska länderna som i Ryssland i samband med Prideparader. Men situationen för HBTQ-personer i Baltikum har förbättrats, det gäller även Polen. Däremot går utvecklingen i negativ riktning i Ungern och Grekland.

Källa: Hultman, Kristina: *Kampen mot homofobi – om HBT-rättigheter i världen*, Världspolitikens dagsfrågor, 2012:6

Finns det slavarbete även i dag?

Många år har gått sedan det sista slavskeppet lättade ankar vid Afrikas kust med kurs på slavmarknaderna i Nord- och Sydamerika. Men det innebär inte att tvångsarbetet har försvunnit – tvärtom finns det i dag fler slavar i världen än någonsin tidigare. Uppskattningarna kring antalet slavar i världen varierar dock, delvis beroende på hur man definierar gruppen.

ILO uppskattar att det finns cirka 11,7 miljoner slavarbete bara i Asien och Stilla-havsområdet. De flesta är så kallade skuldslavar, ett begrepp som vi strax återkommer till. Totalt är cirka 20 miljoner människor i världen slavarbete.

Numera kallas denna exploatering av människoliv för ekonomisk vinning sällan slaveri, men både slaveri och andra former av tvångsarbete är förbjudna enligt internationell lag och i de allra flesta länder där det praktiseras.

Annars är förutsättningarna och villkoren ungefär desamma som de som rådde mellan 1500- och 1800-talen: De drab-

”Ingen må hållas i slaveri eller trældom; slaveri och slavhandel i alla dess former äro förbjudna.”

Artikel 4, FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, 1948

bade säljs som varor, tvingas arbeta för liten eller ingen lön och är helt i sin ”arbetsgivares” händer.

Offren kommer nästan uteslutande från de fattigaste och mest utsatta grupperna i ett samhälle. Ofta har de låg eller ingen utbildning, de saknar valmöjligheter liksom kunskap om sina rättigheter.

Hur definieras slavarbete i dag?

Det finns vissa kännetecken som särskiljer slaveri från andra brott mot mänskliga rättigheter.

En slav är:

- Tvingad att arbeta, genom fysiska eller psykiska hot.
- Ägd eller kontrollerad av en ”arbetsgivare, oftast genom psykiskt eller fysiskt våld eller hot om våld”.
- Avhumaniserad, behandlad som en handelsvara eller köpt och såld som en ägodel.
- Inspärrad eller med starka restriktioner vad gäller rörelsefriheten.

Vad kostar det att köpa en slav?

I 1850-talets Mississippi kostade en slav 60 000 US dollar, omräknat till dagens penningvärde. Slaven var en tillgång, en investering som det gällde att sköta om och hålla vid liv.

Så är det inte längre. Att köpa ett västafrikanskt barn som hushållsslav kan kosta så lite som motsvarande cirka tio US-dollar. En ung moldavisk kvinna som säljs till en bordell i något europeiskt grannland är dyrare, men hennes kropp kan å andra sidan säljas om och om igen.

Den extrema fattigdomen i världen tvingar många människor att låna pengar till grundläggande behov som mat och

medicin eller för att kunna bekosta ett bröllop eller en begravning. För den som befinner sig i förhandlingsunderläge, och som inte är läs- och skrivkunnig, kan ett litet lån få förödande konsekvenser. En summa motsvarande några tusen kronor kan ta ett helt liv att betala tillbaka, ibland flera generationer.

Trots att de flesta länder har lagstiftat mot slaveri och tvångsarbete finns det stora brister när det gäller tillämpningen. Inte minst i länder med utbredd korruption inom polisen och andra statliga myndigheter kan det i princip råda straffrihet för brott som faller under rubriken slaveri. En människa kan förvandlas till en vara: köpas, säljas, ärvas, till och med dödas, utan att någon straffas.

Källa: Antislavery.org, 2012.

Tvångsarbete

Tvångsarbete drabbar människor som rekryteras illegalt och under hot om våld eller andra repressalier tvingas att arbeta. Det drabbar miljontals män, kvinnor och barn i världen.

Tvångsarbete förekommer i traditionellt arbete som jordbruk, fiske och hushållsarbete i hemmen. Men det kan också förekomma i byggnadsprojekt, gruvor eller hamnar. Även inom industriell produktion, till exempel textilfabriker och paketering, förekommer slavarbetare.

18,7 miljoner människor (motsvarar 90 procent av alla slavarbetare) arbetar i den privata sektorn och utnyttjas av antingen individer eller företag.

4,5 miljoner (nästan en fjärdedel) är utsatta för sexuell exploatering. I ungefär vart tionde fall är det staten eller militären som tvingar människor att arbeta, ofta i försvaret eller på vägbyggen. Den typen av tvångsarbete förekommer bland annat i Burma, Nordkorea och Kina.

Tvångsarbete är som vi nämnt vanligare bland minoritetsgrupper och andra utsatta grupper. Våld och övergrepp av olika slag är vanligt förekommande och det är sällan som

staterna försvarar de individer som är utsatta.

Tvångsarbete förekommer också i västvärlden. Enligt ILO är det framför allt immigranter som riskerar att fastna i skuldslaveri inom jordbruk, bygg- och livsmedelssektorn. Karaktäristiskt för detta moderna slaveri är att de drabbade förbjuds att lämna platsen och att deras id-handlingar tas ifrån dem.

Kvinnor och flickor är överrepresenterade bland de som utsätts för slavarbete, cirka 55 procent av världens slavar är av kvinnokön.

Skuldslaveri och andra former av slaveri

Cirka 18 miljoner människor i världen befinner sig i skuldslaveri sedan de tagit eller lurats att ta ett lån för att betala något så grundläggande som till exempel mediciner åt ett sjukt barn. För att återbetala lånet tvingas de arbeta upp till 18 timmar om dygnet, sju dagar i veckan, året om. Den ringa lönen och de orättfärdiga räntorna gör att lånet aldrig kan betalas tillbaka utan förs vidare till barn och barnbarn.

Fattigdom, bristande tillgång på utbildning, hälsovård och arbetsmöjligheter tvingar miljoner människor världen över att sälja sin arbetskraft i utbyte mot ett lån. Skuldslaveriet (på engelska "debt bondage" eller "bonded labour") är mycket vanligt i Sydasien där hela familjer kan vara bundna till sina arbetsgivare, ibland sedan generationer, till följd av dessa orättfärdiga lån. Särskilt vanligt är detta bland tegelarbetare, mattvävare, stenarbetare och jordbruksarbetare.

I länder som Pakistan, Indien och Nepal är det framför allt daliterna, de "oberörbara", och etniska och religiösa minoriteter som befinner sig i skuldslaveri. Men också togolesiska flickor som säljs som hembiträden i Gabon kan vara skuldsslavar, liksom brasilianska plantagearbetare och östeuropeiska kvinnor som lurats in i prostitution i Väst-europa. Alla har de en sak gemensam: en skuld som de

tvingas återbetala genom sitt arbete.

Skuldslaveri är slaveri på så sätt att offret inte kan lämna sitt arbete förrän skulden är återbetald. Trots att en skuld i teorin är möjlig att betala tillbaka inom en viss tid uppstår slaveriet när låntagaren, trots alla ansträngningar, inte kan bli av med den.

De flesta saknar papper på den ursprungliga överenskomsten med långgivaren/arbetsgivaren. I de fall ett kontrakt existerar är det ytterst få som kan läsa vad det står. Därför har de svårt att kontrollera hur mycket de har betalat tillbaka – och hur mycket som återstår.

Fattigdom, många timmars hårt arbete, undernäring och bristande tillgång på hälso- och sjukvård innebär att skuldsatta ofta blir sjuka och inte kan jobba, vilket i sin tur leder till att skulden ökar. Dessutom är räntorna orimligt höga, vilket innebär att ett lån på 40 US dollar kan ta ett helt liv att betala tillbaka. Ju mer skuldsatt en familj är, desto större blir trycket att även barnen bidrar till att arbeta av skulden.

Så var det att leva som skuldslav

Så här berättar Leelu Bais:

”Jag blev en skuldslav efter att jag gifte mig med min man för 20 år sedan. Hans familj hade varit skuldslavar i tre generationer hos samma godsägare. Arbetarna tog lån i samband med bröllop, för att betala skolavgifter och för att betala läkarvård. Jag brukade börja arbeta klockan sex på morgonen i godsägarens hus. Jag städade och hämtade vatten. Sedan fortsatte jag att arbeta i jordbruket, med att skörda och tröska. Ofta jobbade jag till sju på kvällen.

Ibland blev jag till och med tvungen att fortsätta att arbeta på kvällen i godsägarens hus. Först därefter kunde jag gå hem och ta hand om min egen familj. Godsägaren tillät aldrig att vi arbetade för någon annan. Han hotade med att misshandla oss om vi utförde jobb åt någon annan. Som kvinna var jag

tvungen att arbeta ännu mer än de män som var skuldlavar.”

Leelu Bais är numera en befriad skuldlav. Hon lever fortfarande i Thane Distrikt i den indiska delstaten Maharashtra.

Källa: Antislavery.org, 2012.

Frågor:

Vad är orsakerna till att slavarbetet lever kvar?

Vilka varor som du köper kan vara tillverkade av slavarbetare?

Vad kan man göra för att undvika detta?

Är bojkott en bra idé?

Skuldlaveri i Pakistan

Skuldlaveriet i Pakistan är känt sedan många hundra år och fast förankrat i det feodala jordbrukssystemet. Vanligast är det på landsbygden, där majoriteten av Pakistans befolkning lever och där skuldlavarna tvingas arbeta på de enorma lantbruk som ägs av landets elit. Detta trots att användandet av tvångsarbete förbjöds i Pakistan redan 1992.

Förutom inom jordbruket förekommer skuldlaveri ofta på tegelbruk och stenbrott, inom mattindustrin, fiskerinäringen, skotillverkningen, inom vävning och avfallssortering. När Anti-Slavery International undersökte situationen i provinsen Sindh fann man att 95 procent av familjerna som arbetade inom mattindustrin var skuldsatta.

Om låntagaren blir sjuk eller dör övergår skulden till familjen. Det innebär att barnen, som ofta redan sedan tidigare arbetar sida vid sida med föräldrarna, ärver skulden. En del familjer har på detta sätt varit slavar i flera sekel.

Mattimportörer i USA och Europa hävdar ofta att eftersom barnen är fattiga är det bättre att de arbetar inom matt-

industrin än att de hänvisas till att prostituera sig eller till att svälta (det vill säga samma argumentation som förekommer för barnarbete över huvud taget). Men barn som arbetar för att ge sin familj en inkomst och samtidigt får utbildning är i en helt annan situation än barn som tvingas sälja sin tid och sin framtid för ett liv i slaveri.

Källor: Anti-Slavery International, Fria fackföreningsinternationalen, Bonded Labour Liberation Front, 2012.

Frågor:

Hur kan den onda cirkeln med flera generationer skuldsavlar brytas?

Hur kan rättigheterna stärkas för barn som lever i skuldsaveri?

Barn som slavar

Barn exploateras på många olika sätt, både i arbetslivet och i det privata. En form av slaveri är tidiga och ofrivilliga äktenskap som drabbar unga flickor som gifts bort mot sin vilja och som inte sällan utsätts för olika former av våld.

Cirka 5,5 miljoner barn arbetar under slavliknande förhållanden (de utgör cirka en fjärdedel av alla tvångsarbetare i världen).

Heltidsarbete berövar barn den utbildning och fritid som de behöver för sin personliga och sociala utveckling.

Flickor så unga som fem år säljs i västra och centrala Afrika för att tjäna i privata hushåll. Många hamnar också i Europa. Flickorna förs långt hemifrån och tvingas arbeta långa dagar utan möjlighet till utbildning eller fritid. Kontakten med familjen och den egna kulturen är avskuren och de blir helt isolerade. Många utsätts för sexuellt och annat våld.

Tvångsrekrytering av barn till arméer och gerillagrupper har rapporterats från många håll i världen, ofta med förödande

de konsekvenser. Många dödas eller stympas i väpnade sammandrabbningar, andra tas till fånga, torteras, misshandlas och hålls som krigsfångar.

På många håll i världen säljs barn till bordeller eller tvingas på andra sätt in i organiserad prostitution. De tvingas arbeta som prostituerade för att betala av den summa som bordellägaren köpte dem för. De våldtas, misshandlas och många av dem smittas av hiv.

Källa: Unicef, 2012.

Frågor:

Vilken betydelse för krig kan det ha att det är barn som är soldater?

Hur skiljer de sig från vuxna soldater, och hur kan deras liv se ut om de överlever?

Trafficking

Barns kommersiella värde exploateras genom prostitution, trafficking och pornografi. Ofta kidnappas de, köps eller tvingas in på den sexuella marknaden. FN:s speciella rapportör om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi har gjort följande definition av trafficking:

”I begreppet trafficking innefattas alla handlingar som har att göra med värvning, eller transport, av personer inom ett lands gränser, eller över nationsgränser, där man använder sig av manipulation, påtryckning eller tvång, skuldberoende eller förfalskning, i syfte att utsätta människor för övergrepp eller utnyttjande, som påtvingad prostitution, slavliknande behandling, misshandel eller extrem grymhet, samt exploatering på arbetsplatser med svärtlöner och dålig miljö; i fabriker eller privata hushåll.”

Trafficking sker inte bara från fattiga länder till rikare.

Unga kvinnor från Rumänien och Moldavien lockas till Kambodja, barn fraktas över gränsen från Paraguay till Brasilien eller vice versa. Barn skickas från Kina för att arbeta i sexindustrin i Thailand, medan barn från Korea och Vietnam blir handelsvaror i Kina.

I västra och centrala Afrika pågår trafficking av barn och unga män till de stora kakaoplantagerna.

Källa: Ecpat, Human Rights Watch, 2012.

Frågor:

Är en internationell bojkott av Thailand, till exempel genom importförbud och genom att inte åka dit som turist, en bra metod för att få regimen att upphöra med tvångsarbete?

Vad kan vi göra åt den sexturism som delvis exploaterar offer för trafficking?

Finns det traffickingoffer även i vårt land, och vad kan vi i så fall göra åt detta?

Arbete mot tvångs- och slavarbete

Slaveri var den första människorätsfråga som väckte ett omfattande internationellt engagemang. Det finns många internationella avtal, deklarationer och konventioner från 1800- och 1900-talen som behandlar avskaffandet av tvångs- och slavarbete. Dessutom finns en rad enskilda organisationer som arbetar mot slaveri i alla dess former.

Slaverikonventionen från 1926 var den första av de tre moderna konventioner som direkt handlar om slaveri. Den upprättades av FN:s föregångare Nationernas Förbund och innehållet är fortfarande aktuellt. Stater som har ratificerat konventionen förbinder sig att förebygga och motarbeta slavhandel och att avskaffa slaveriet i alla dess former.

Konventionen om avskaffande av handel med människor

och exploatering av andra för prostitution från 1949 var bland de första FN-avtal som fördömer handel med människor. Enligt detta traktat är länderna skyldiga att straffa människohandlare, illegala bordellägare och medskyldiga. En tilläggskonvention om slaveriets avskaffande antogs 1956, och samtidigt breddades den gamla definitionen av slaveri från 1926. Sedan dess ingår också skuldslaveri, slavliknande äktenskap och exploatering av barn och ungdomar i definitionen av slaveri.

FN har också tillsatt en arbetsgrupp – The Working Group on Contemporary Forms of Slavery – vars uppgift är att hålla sig informerad om vilka framsteg som staterna gör när det gäller att genomföra slaverikonventionerna.

Överenskommelser mot slaveri

Arbetet mot tvångs- och slavarbete finns också med i en rad andra internationella överenskommelser:

FN:s kommission för mänskliga rättigheter antog 1994 en resolution om att handeln med kvinnor till prostitution ska avskaffas.

FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, Artikel 18:

- Ingen må hållas i slaveri; slaveri och slavhandel i varje form skall vara förbjudna.
- Ingen må hållas i trälldom.
- a) Ingen må nödgas att utföra tvångsarbete eller annat honom påtvingat arbete.

FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Enligt artikel 8 i denna konvention må ingen hållas i slaveri; slaveri och slavhandel i alla dess former ska förbjudas, ingen får hållas i trälldom och ingen ska tvingas till att utföra tvångs- eller annat pliktarbete.

Internationella Arbetsorganisationen, ILO, har antagit två konventioner som ålägger staterna att motverka och att själva inte använda sig av tvångs- eller obligatoriskt arbete.

Konvention nr 29 från 1930 förbjuder tvångsarbete i de allra flesta fall (det finns undantag, till exempel i fängelser och allmän militärtjänstgöring).

Konvention nr 105 från 1957 förbjuder användandet av tvångsarbete för att öka landets tillväxt. 1999 antogs som nämnts konventionen om de värsta formerna av barnarbete som kriminaliserar barnslaveri, sexuellt utnyttjande och riskfyllt arbete, däribland tvångsrekrytering av barn till väpnade konflikter.

Flera **enskilda organisationer** arbetar också mot tvångs- och slavarbete. Den största av dem är brittiska Anti-Slavery International, som grundades 1839 och därmed är världens äldsta internationella människorättsorganisation.

Organisationen arbetar på lokal, nationell och internationell nivå för att utrota slaveriet i världen. Bland annat bedriver man lobbying gentemot regeringar, stödjer forskning kring slaveri och samarbetar med lokala organisationer för att öka allmänhetens medvetenhet.

Internationella fackliga samorganisationen IFS (ITUC) kämpar också mot tvångs- och slavarbete.

Källor: Antislavery.org, 2012, www.ituc-csi.org, 2012.

Fråga:

Trots alla internationella konventioner och frivilligorganisationer som arbetar mot tvångs- och slavarbete finns det fler slavar i världen än någonsin tidigare.

Varför?

Fackets syn på slavarbete

Det finns ett antal grundläggande ILO-konventioner som kan fungera som verktyg i kampen mot de värsta formerna av tvångs- och slavarbete. Dit hör bland annat den fria förenings- och förhandlingsrätten (nr 87 och 98), förbud mot slav- och tvångsarbete (nr 29 och 105), eliminering av barnarbete (nr 138) samt förbud mot diskriminering (nr 111).

Såväl FN:s Sociala toppmöte i Köpenhamn 1995 som ILO:s Deklaration om fundamentala principer och rättigheter i arbetslivet (1998) har fastslagit att alla länder är skyldiga att efterleva de fundamentala principerna och rättigheterna i dessa ILO-konventioner. Eftersom de innehåller miniminivåer för arbetslivet är det oväsentligt huruvida landet har ratificerat konventionerna eller inte. I dagsläget har dock ILO inga sanktionsmöjligheter mot stater som bryter mot konventionerna.

Kravet på en allomfattande efterlevnad av de grundläggande konventionerna uppstod som en reaktion på globaliseringen och det behov av sociala minimikrav i internationella handelsavtal som blev allt tydligare under 1990-talet.

Den internationella fackföreningsrörelsen driver sedan flera år kravet på så kallade sociala klausuler som ska koppla efterlevnaden av grundläggande rättigheter inom arbetslivet till handelsavtalen inom Världshandelsorganisationen WTO och till Världsbankens kreditgivning. På så sätt skulle man få möjligheter att utöva ekonomisk påtryckning på stater som kränker de grundläggande ILO-konventionerna. Samtidigt skulle man kunna belöna de länder ekonomiskt som bemödar sig om att respektera grundläggande mänskliga rättigheter i arbetslivet.

Medan Världsbanken numera har antagit sociala riktlinjer i samband med lån till den privata sektorn, har kravet på sociala klausuler inte vunnit gehör inom WTO. Även många utvecklingsländer är skeptiska till förslaget, som man menar

ställer orimliga krav på fattiga länder och skulle fungera som handelshinder för deras produkter i västvärlden.

Källa: www.ituc-csi.org, 2012.

Frågor:

Ligger det någonting i utvecklingsländernas kritik av sociala klausuler?

Skulle de internationella handelsavtalen kunna utformas olika för fattiga respektive rika länder?

Gör sanktioner någon nytta?

Flyktingar och asylsökande

Många människor i världen tvingas fly från sina tidigare hemländer på grund av exempelvis krig, politiskt förtryck eller för att de är hotade och utsatta på andra sätt. Uppgifterna kring hur många det rör sig om varierar, och beror också på hur man definierar termen flykting.

Tittar vi på vilka länder som flyktingarna kom ifrån 2011 (de behöver alltså inte ha flytt just detta år) var det framför allt från Afghanistan, Irak eller Somalia. Därefter följde Demokratiska republiken Kongo.

Frånsett vissa variationer mellan åren har antalet flyktingar legat på en konstant hög nivå i många år. Sannolikheten är också stor att många flyktingar måste uthärda i flyktingläger och under svåra omständigheter under långa perioder. De flesta av de som FN:s flyktingorgan UNHCR tar emot i sin verksamhet kan få vänta i flera år på en långsiktig lösning.

UNHCR hade som sitt ursprungliga uppdrag att hjälpa flyktingar, men internflyktingarna har tagit en allt större del av arbetet. Dessutom har skyddet för statslösa, alltså personer utan medborgarskap, blivit en allt viktigare fråga. Det fanns cirka 12 miljoner statslösa personer i världen 2012.

Bara en mycket liten del av dessa kommer till Sverige eller till vår del av världen. Fyra femtedelar av alla flyktingar stannar i grannländerna. Pakistan är det land i världen som tar emot allra flest flyktingar.

Källa: UNHCR, 2012.

”År 2011 präglades av lidande av episka proportioner. Konflikterna i världen har gjort att många människor betalar ett högt personligt pris, och det på kort tid. /.../ Vi kan bara vara tacksamma för att det internationella skyddssystemet fungerade i de flesta fall, och gränserna hålls öppna för flyktingar. De nuvarande kriserna utgör utan tvekan ett test.”

FN:s högkommissarie för flyktingar António Guterres.

Fakta om flyktingar och asylsökande

Enlig UNHCR flydde människor under 2011 framför allt från Elfenbenskusten, Libyen, Somalia och Syrien. Totalt var det mer än 800 000 människor som tvingades på flykt till andra länder, den högsta nivån sedan år 2000.

Totalt rörde det sig om 4,5 miljoner människor som tvingades fly under 2011, många av dessa stannade i sitt hemland. Totalt räknar UNHCR med att det fanns 15,2 miljoner flyktingar i världen varav 26,4 miljoner var så kallade internflyktingar, alltså på flykt i sitt eget land. Strax under 900 000 var asylsökande.

Antalet flyktingar har minskat sedan 2010. Det beror framför allt på att många internflyktingar kunnat återvända till sina hem. 2010 noterades det högsta antalet internflyktingar på många år.

Källa: Migrationsverket och UNHCR, 2012.

Vem är flykting?

I FN:s Genèvekonvention från 1951 ges följande definition:

”En flykting är en person som har flytt från sitt land och inte kan eller inte vill återvända på grund av ’välgrundad rädsla för att bli förföljd på grund av ras, religion, nationalitet, medlem av en särskild social grupp eller politisk åsikt’ (...)”

Sverige har skrivit på FN:s flyktingkonvention och därmed förpliktigt sig att ge de personer asyl som är flyktingar enligt konventionen. Enligt svensk lag kan även personer som inte är konventionsflyktingar få asyl om de är att betrakta som i behov av skydd.

Skyddsbehövande är den person som lämnat sitt hemland och:

- har starka skäl att vara rädd för till exempel dödsstraff eller tortyr,
- behöver skydd på grund av krig eller miljökatastrof i sitt hemland.

Enligt den nya utlänningslagen som trädde i kraft den 31 mars 2006 räknas numera även den som är rädd för att bli förföljd på grund av kön eller sexuell läggning som flykting.

Tidigare kunde personer med starka ”humanitära skäl” också få stanna i Sverige. I den nya lagen är begreppet borttaget och ersatt med ”synnerligen ömmande omständigheter”. Det kan exempelvis röra sig om personens hälsotillstånd, anpassning till Sverige eller situationen i hemlandet.

En person som vill överklaga ett avvisningsbeslut från Migrationsverket hänvisas numera till en av de tre migrationsdomstolar som inrättats i Stockholm, Göteborg och Malmö. Vid mycket speciella situationer kan migrationsdomstolens beslut i sin tur överklagas till Migrationsöverdomstolen.

Sverige har fällts 19 gånger av FN:s tortyrkommitté för att

man har avvisat personer till länder där de riskerar att utsättas för tortyr. Det gör Sverige till det land som fällts flest gånger av alla de länder som tillträtt FN-konventionen mot tortyr.

Källor: www.migrationsinfo.se, www.redcross.se, www.migrationsverket.se, 2012.

Frågor:

Vilka personer bör kunna få skydd som flyktingar?

Vilken annan form av invandring behövs (arbetskraftsinvandring, anhörighetsinvandring etc)?

Hur ser en bra invandringspolitik ut?

Sverige tar emot flest ensamkommande flyktingbarn

En särskilt sårbar grupp som flyr är unga som kommer utan föräldrar eller andra nära släktingar. De kanske har förlorat sina föräldrar, eller så är villkoren så dåliga att de själva och/eller familjen beslutat att det är bättre att barnet reser än stannar kvar.

Sverige är det land i Europa som tagit emot allra flest ur den här gruppen åren 2010–2011. Som barn räknas de som inte är myndiga, alltså inte fyllt 18 år.

Barn som flyr innan de fullgjort skolan har ofta svårt att hinna lära sig ett nytt språk och klara av studier, samtidigt som de ska anpassa sig i ett nytt land. De riskerar också lättare att hamna i kriminalitet, droger och råka ut för andra svårigheter eftersom de saknar nära anhöriga som kan vägleda och utöva en viss kontroll.

De flesta av barnen som sökte asyl kommer från Afghanistan, Somalia, Eritrea och Irak, alltså ungefär samma länder som vuxna asylsökande kommer ifrån.

Totalt beviljade Migrationsverket 2 036 ensamkommande

barn och ungdomar asyl i Sverige under 2011. 82 procent av de som sökte asyl fick stanna, vilket är betydligt högre än för vuxna asylsökande.

Efter Sverige på listan över vilka länder som tog emot flest ensamkommande flyktingbarn 2011 kommer Storbritannien (inte ens hälften så många som Sverige), Belgien, Norge och Tyskland.

Källa: Migrationsverket, 2012.

Fråga:

Hur ska vi se på ensamkommande flyktingbarn? Är det rimligt att vara mer generös med att ge den gruppen asyl? Har de särskilda behov och hur ser de ut?

Läs mer:

Hemsidor

Antislavery.org: www.Antislavery.org

Migrationsverket: www.migrationsverket.se

Amnesty International: *Från klassrummet ut i världen*, skolmaterial, 2012. Hemsida: www.amnesty.se

Minority Rights: minorityrights.org

Risikförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter: www.rfsl.se

Böcker och rapporter:

Elenius, Lars red.: *Är vi inte alla minoriteter i världen? – rättigheter för urfolk, nationella minoriteter och invandrare*, Ordfront, 2009.

Olof Palmes Internationella Center: *Alla vinner på jämställdhet – Palmecentrets metodstöd i jämställdhet och HBT-rättigheter*, 2009.

Hammarberg, Thomas: *Retoriken och verkligheten – mänskliga rättigheter i Europa*, Atlas, 2011.

Hultman, Kristina: *Kampen mot homofobi – om HBT-rättigheter i världen*, Världspolitikens dagsfrågor, 2012:6.

Minority Rights Group International: *State of the World's minorities and Indigenous People, Events of 2011*. (kan laddas ner på www.minorityrights.org)

Kapitel 7

En global arbetsmarknad

Kapitel 7

En global arbetsmarknad

En av de kanske mest synbara effekterna av globaliseringen är att vi i allt större omfattning både köper varor från andra länder och säljer varor till omvärlden. Våra företag flyttar också allt oftare produktionen mellan länder, beroende på var de kan hitta de förmånligaste villkoren.

Det här kapitlet handlar bland annat om handelsströmmar, handelns betydelse för ländernas utveckling samt de ekonomiska frizonerna.

Världshandel och globalisering

Världen snurrar allt snabbare; tekniken river ständigt nya barriärer, länders ekonomier blir alltmer beroende av varandra. Men i takt med att den internationella rörligheten ökar, hårdnar också den globala konkurrensen. För att fortsätta

Allt fler svenska företag har egen tillverkning eller använder leverantörer i utvecklingsländer. På bilden syns en arbetare vid en av Indiskas leverantörsfabriker i delstaten Rajasthan i Indien. Foto: Mats Wingborg

växa måste företagen ständigt söka nya sätt att sänka sina kostnader eller på annat sätt förbättra sitt läge på marknaden.

Det gäller att anpassa sig

Framväxten av globala produktionsnätverk gör det möjligt för företag att hämta varor och tjänster över hela världen, och att förändra produktionskedjorna relativt snabbt och enkelt. Det betyder att ett enskilt land eller en leverantör kan sparkas ut ur nätverket om förhållandena ändras, eller om de inte anpassar sig tillräckligt snabbt.

Moden styr produktionen

Livslängden för många varor blir allt kortare. Trender och moden påverkar hur länge en produkt är lönsam att producera. Det får till följd att produktionskedjorna förändras allt oftare. Klarar inte fabriken av att ställa om produktionen är leverantören inte längre intressant. Det går också allt snabbare att producera olika varor, vilket tvingar företag att ständigt söka nya sätt att snabba upp processerna.

Datoriserade pengaflöden

En datoriserad bevakning av försäljningssiffror betyder att företag snabbare än tidigare anpassar sina produkter, vilket tvingar leverantörer att svara snabbt och flexibelt. Den globala marknaden är en djungel där det inte längre handlar om att de stora äter de små, utan att de snabba äter de långsamma.

De finansiella systemen har integrerats med fri rörlighet för kapital över hela världen. Över 90 procent av alla ekonomiska transaktioner sker elektroniskt, pengar transporteras blixtnsnabbt mellan företag och länder, bortom insyn och kontroll.

Skillnaden mellan vinnare och förlorare växer

Den ökade globala konkurrensen gör de enskilda ländernas ekonomier känsligare. Skillnaderna mellan länder, regioner och storstäder ökar. De platser som lyckas locka till sig inves-

teringar kommer sannolikt att växa. Men de länder som står utanför, som inte lyckas marknadsföra sig på ett tillräckligt lockande sätt, riskerar att marginaliseras ännu mer.

Slutna länder öppnar upp

Många tidigare mer slutna länder har öppnat sina marknader mot omvärlden. Det gäller till exempel det forna Sovjetunionen liksom Kina, Indien och Brasilien. I hela västvärlden har de gamla tullgränserna rivits ner. Världshandelsorganisationen (WTO) har systematiskt främjat en öppnare handel. Dessutom har regionala frihandelsområden fått en starkare ställning, däribland EU, Mercosur (Mercado Común del Sur) och Asean (Association of Southeast Asian Nations).

Bättre transporter

Allt större fraktfartyg och en utbyggnad av flyget har dessutom möjliggjort billigare transporter av varor. Att frakta en vara långt spelar inte så stor roll för slutpriset till konsumenten och uppvägs av att arbetet utförts till ett lägre pris.

Frågor:

På vilket sätt har den ökade världshandeln påverkat samhällsutvecklingen?

Vad händer med länder som inte får del av världshandeln?

Bör länderna alltid anpassa politiken för att öka handeln?

Kort handelshistoria

I många europeiska länder stod striden hård mellan fabriksägare och jordbrukare under 1800-talet. De nyligen industrialiserade länderna ville ha en friare handel för att kunna sälja mer varor på den internationella marknaden och där-

med skapa fler industrijobb. Jordbrukarna ville i stället införa tullar för att skydda sin produktion från utländsk konkurrens. Tullar var en av de viktigaste politiska frågorna i Sverige i slutet av 1800-talet.

Under den ekonomiska krisen på 1930-talet försökte många länder rädda de egna jobben genom att införa olika slags handelshinder, vilket snarare förvärrade krisen. Efter andra världskriget kom 23 länder överens om att samarbeta för en friare handel, bland annat för att förebygga nya krig. Detta avtal, som kallades GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) blev så småningom en internationell organisation och föregångare till det som i dag är världshandelsorganisationen WTO.

Även det som i dag är EU bildades för att underlätta samarbete och förebygga krig. Tidigt införde medlemsländerna samma tullar och handelshinder mot andra länder – men en friare handel sinsemellan. Den gemensamma marknaden, med helt fri handel för varor och tjänster samt fri rörlighet för arbetskraft och kapital, uppnåddes 1993.

Frågor:

Vilka för- och nackdelar finns med att ha höga tullar och handelshinder?

Vilka krafter i samhället har krävt handelshinder under tidigare århundraden?

Kan dagens utvecklingsländer ha något att tjäna på olika former av handelshinder?

Förändringar av handeln

Den globala handeln har expanderat kraftigt under de senaste decennierna. Sedan 1960 har exportens andel av världsproduktionen nästan fördubblats. I dag består den globala handeln av ungefär en fjärdedel av allt som produceras.

Under 1960-talet och början av 1970-talet fanns en utbredd idé i många utvecklingsländer om att den bästa strategin för att uppnå utveckling var att länderna skulle ”stå på egna ben” och minimera handelsberoendet med omvärlden. Sådana tankar var centrala för det Stora språnget i Kina 1959–1960, för Julius Nyeere i Tanzania och för Thomas Sankara i Burkina Faso (som då hette Övre Volta).

I samtliga fall slutade de handelsfientliga experimenten med ekonomisk katastrof och svält. Med tiden har det blivit en allmänt accepterad uppfattning att en låg eller obefintlig handel med omvärlden är något negativt och ett tecken på stagnation.

För fattiga stater är en stor volymexport väsentlig också av ett annat skäl. Den inhemska marknaden är ofta liten. I de flesta länder i exempelvis Västafrika är den inhemska varumarknaden inte större än vad den är i en medelstor svensk stad. Ska produktionen kunna ”ta språng” krävs därför att länderna kan börja exportera en del av varorna som tillverkas.

Källa: Kommerskollegium, 2012.

Fattiga staters beroende av råvaror

Trots handelns positiva betydelse finns samtidigt inget entydigt samband mellan hur mycket ett land exporterar och landets ekonomiska utveckling. Många fattiga stater har tvärtom en väldigt hög export, men som vi tidigare berättat framför allt av obearbetade råvaror. Exempelvis motsvarar Finlands export av varor och tjänster 39 procent av landets samlade BNP, medan motsvarande siffra för Angola är 55 procent.

Det råder däremot ett mycket starkt samband mellan hur mycket av exporten som utgörs av högteknologiska produkter och landets BNP per capita. Bland OECD-länder utgör exporten av högteknologiska varor drygt en fjärdedel av den

totala exporten. Motsvarande siffra för länder i Afrika söder om Sahara är tre procent.

Den gamla sanningen har varit att en hög andel export av råvaror är ekonomiskt ogynnsamt. Men den bilden har blivit mindre entydig. I stället handlar det allt mer om vilken typ av råvaror ett land exporterar. Bland annat har priserna på metaller gått upp kraftigt, vilket gynnat så skilda länder som Sverige och Zambia. En likartad prisutveckling har funnits på olja. Samtidigt har råvarupriserna sjunkit på andra varor som exempelvis te och kakao.

Den svenska utvecklingen är trots allt ganska typisk för länder i vår del av världen. För 100 år sedan dominerade råvaror som trävaror, järn och stål vår export. I dag dominerar svensk handel med omvärlden nästan helt och hållet av verkstadsprodukter, läkemedel och andra varor som kräver en högt utvecklad teknologi.

Varför rostar inte kaffet i Guatemala?

Den globala handeln domineras av de rika länderna och deras företag. Handelsreglerna gynnar välbeställda länder som framför allt exporterar förädlade varor. På samma sätt diskrimineras fattiga länder som främst bedriver handel med råvaror.

I dag utgör råvaruexporten över 75 procent av den totala exporten för majoriteten av de fattiga länderna. Priserna på dessa varor, som sätts på råvarubörser i de utvecklade länderna, varierar ofta. Under de senaste årtiondena har världsmarknadspriserna på råvaror sjunkit jämfört med priserna på mer förädlade varor.

Varför förädlar inte de fattiga länderna sina varor? Kan inte kaffebönderna i Guatemala rosta sitt kaffe själva och få ut ett högre pris på världsmarknaden? Svaret är inte självklart ja. Med dagens handelsregler, där de rika länderna fortsätter att

skydda sin egen produktion, är det mycket svårt för fattiga länder att ta sig ur sitt beroende av råvaruexport.

Situationen är densamma för industrivaror. I genomsnitt är OECD-ländernas tullar på industrivaror från utvecklingsländer fyra gånger högre än tullar på industrivaror från andra rika länder.

Källa: UNCTAD, 2012.

Kaffe – ett exempel på råvaruberoendet

Kaffe är, efter olja, en av världens viktigaste handelsvaror. Kaffe odlas i drygt 60 tropiska länder och är en viktig försörjningskälla för minst 25 miljoner människor.

Mycket av världens kaffe kommer från stora plantager, framför allt från södra Brasilien, men runt hälften produceras av småbönder. Av det totala antalet odlare i världen är de flesta småbrukare. I exempelvis Mexiko och Honduras har mer än 95 procent av kaffebönderna egendomar på mindre än tio hektar.

För många småbönder är försäljningen av de egna kaffebönorna det enda som ger familjen kontanter. I exempelvis Uganda får runt 75 procent av befolkningen helt eller delvis sin inkomst från just kaffeskörden.

Under de senaste 20 åren har världsmarknadspriset på kaffe i stort sett halverats, vilket betyder att kaffebönderna fått allt sämre betalt. Men priset som vi betalar i butiken sjunker inte utan förvandlas i stället till vinst hos kaffebolagen.

Det sjunkande världsmarknadspriset beror på att det odlas mer kaffe än vad som köps; utbudet är större än efterfrågan. Det beror till viss del på att många fattiga länder har satsat på exportproduktion eftersom detta varit ett villkor för att få nya lån av bland annat Världsbanken.

Exporten av kaffe kan ensam svara för mer än 90 procent av vissa länders totala exportintäkter. Detta var länge fallet för Uganda, men i takt med att världsmarknadspriset på

kaffet sjunkit har också exportandelen minskat. Fortfarande är dock landet extremt beroende av att exporten av kaffe är framgångsrik.

Länder som är starkt beroende av handeln med en eller några få råvaror blir extremt känsliga för när priserna på dessa varor förändras. I värsta fall kan ett sjunkande världsmarknadspris leda till att ett utvecklingsland sjunker djupare ner i fattigdom.

Källa: Ravarumarknaden.se, 2012.

Sveriges handel med omvärlden

Sverige handlar mest med närområdet. 57 procent av den svenska handeln sker med andra EU-länder. 15 procent sker med länder i Europa utanför EU, 12 procent med Asien och 10 procent med Nordamerika. Handeln med länder i Afrika är blygsam. Handeln med Nordafrika utgör 1,3 procent, med Västafrika 0,5 procent och med Central-, Öst- och södra Afrika 1,5 procent.

Ett krav från arbetarrörelsen att handel och investeringar ska garantera drägliga levnadsvillkor. Men ett annat viktigt krav är att handeln med de fattigaste länderna ökar. Utan investeringar och ökad handel blir det svårt för utvecklingsländer att komma ur fattigdomsspiralen.

Källa: SCB, 2012.

Frågor

Varför är det negativt för utvecklingsländer att vara beroende av handeln med ett fåtal råvaror?

Vad kan länderna göra för att motverka beroendet av ett antal enskilda varor?

EU:s jordbrukssubventioner

Jordbruket har i alla länder i alla tider varit en viktig och för landet strategisk näringskälla. Fortfarande konsumeras det mesta som odlas lokalt eller regionalt. Den globala handeln med jordbruksvaror utgör endast tio procent av produktionen. Men med globaliseringen och ökade krav på storskalig produktion och större vinster finns risk för att länder i nord slår ut utvecklingsländers jordbruksmarknader.

Detta sker dels genom dumpade världsmarknadspriser och subventionerade västprodukter på världsmarknaden som kött och socker. Dels genom allt hårdförare försäljningsmetoder. Detta gör att länder som är väl lämpade för odling köper in produkter som subventionerats av EU, USA eller Kina.

EU i sin tur ställer, mot alla ekologiska principer, om sitt jordbruk. Tidigare producerade Europas bönder både djurfoder och kött, som i första hand såldes på hemmamarknaden. De nya handelsreglerna har fått bönderna att ställa om från foder- till köttproduktion. Det billiga importerade fodret har slagit ut det lokalt producerade. Följden är i dag att EU producerar ett stort överskott av kött som dumpas på den internationella marknaden.

Att utvecklingsländerna ges möjlighet att exportera är viktigare än bistånd. Här är EU en bov i dramat. Genom att försvåra för utvecklingsländerna att dra nytta av den ökade globaliseringen på handelsområdet, motverkar EU möjligheten till utveckling.

Många anser att systemet med ”tulleskalering” (att tullen ökar med förädlingsgraden) måste avskaffas. På jordbruks- och fiskeområdet har EU dels importrestriktioner, dels kraftiga bidrag till sina egna producenter. Det försvårar för utvecklingsländerna att sälja sina jordbruksprodukter på EU-marknaden till konkurrenskraftiga priser. Dessutom exporteras överskottet av de subventionerade europeiska jordbruksprodukterna i vissa fall till utvecklingsländerna,

där dessa varor slår ut den inhemska marknadens varor.

EU-ländernas gemensamma jordbrukspolitik står för nästan hälften av EU:s budget och lagstiftning. Under 1970- och 1980-talen var det dubbelt så mycket. Stödet har alltså minskat kraftigt. Men i mars 2009 gick EU-kommissionen in och återinförde exportstödet för smör, ost och mjölkpulver som ett sätt att rädda den fallande mjölkmarknaden. Sverige riktade skarp kritik mot detta och har även i övrigt krävt minskade jordbrukssubventioner.

Jordbruksfrågorna har spelat en stor roll även i WTO-förhandlingarna under den så kallade Doha-rundan, som nämnts tidigare. Att förhandlingarna strandat är också en besvikelse för alla länder som hoppats på att EU och USA äntligen skulle öppna upp sina marknader för deras jordbruksprodukter.

Frågor:

Subventionerna inom EU:s jordbrukspolitik gynnar även svenska bönder. Om handeln skulle vara helt rättvis, skulle delar av det svenska jordbruket troligen konkurreras ut av billigare produkter från andra länder. Är det skäl nog att försvara EU:s jordbrukspolitik?

Brist på investeringar i fattiga länder

Ekonomiska aktiviteter i världen handlar inte bara om handel med varor och tjänster utan också om utländska investeringar. Det uttryck som används på engelska för detta är Foreign Direct Investment (FDI). De flesta utländska investeringar sker genom att ett företag med huvudkontor i ett rikt land investerar i ett annat rikt land.

Utländska investeringar är mycket små i de minst utvecklade länderna, i länderna i södra Afrika är ofta det utländska

biståndet flera gånger större i pengar räknat. Men andelen utländska investeringar i utvecklingsländer har samtidigt ökat, främst beroende på att allt fler stora företag investerar i Kina. Även i Afrika har investeringarna ökat, från att tidigare ha legat på en mycket låg nivå. En orsak är de ökade priserna på metaller och mineraler. Det har gjort gruvnäringen i Afrika och i andra länder mer lönsam.

Ett problem som gäller i synnerhet i Afrika är att en betydande del av de utländska investerarna köper upp tidigare offentliga företag – framför allt inom branscher som vatten, energi och transporter – som har privatiserats. Detta fenomen har uppmärksammats av FN-organet UNCTAD. Det betyder att investeringarna inte nödvändigtvis ger fler arbetstillfällen. Det kan till och med vara tvärtom, när utländska uppköp följs av stora rationaliseringar.

Källa: UNCTAD, 2012.

Frågor:

*Hur påverkar utländska investeringar utvecklingsländer?
Vilka krav bör ställas på investeringarna för att effekten
ska gynna en positiv utveckling?*

Kan handel minska fattigdomen?

Det hävdas ofta att tillväxt är nyckeln till utveckling. Fattiga länder uppmanas att liberalisera sin handel, det vill säga minska den statliga kontrollen. Syftet är att länderna ska öka sin export och samtidigt dra till sig utländska investeringar för att få fart på sin handel. Men verkligheten är inte fullt så enkel. Sambanden mellan minskad fattigdom, ekonomisk tillväxt och handel är komplicerade.

Visserligen har knappast något land som rest sig ur fattigdomen klarat det utan ekonomisk tillväxt. Men en satsning

på ekonomisk tillväxt är knappast nog för att det ska ske en förändring.

Enligt näringslivets företrädare är en blomstrande export-industri nödvändig för att ett fattigt land ska kunna förbättra villkoren för sina medborgare. Många fattiga länder som tagit lån hos Världsbanken och Internationella valutafonden har mer eller mindre tvingats att öppna upp sin ekonomi för utländska företag, till exempel genom att ta bort tullar och andra skydd av den egna handeln.

Men receptet fungerar inte alltid så bra som det är tänkt. Många fattiga länder försöker locka utländska företag att investera eftersom man hoppas att det ska leda till ekonomisk och social utveckling för människorna i landet. Men det beror på hur och var investeringarna sker.

Vad är hönan och vad är ägget?

Harvardprofessorn Dani Rodrik hävdar att ökad handel med omvärlden ibland kan bidra till ekonomisk tillväxt, men att det i hög grad är ökad tillväxt som orsakar ökad handel. Frågan är klassisk: vad är hönan och vad är ägget?

Dani Rodrik har bland annat jämfört Vietnam och Haiti. Båda länderna har liberaliserat ekonomin men inte i samma grad. I Vietnam finns fortfarande en stark statlig kontroll över ekonomin, medan Haiti har gått mycket långt i liberaliseringar och införande av frizoner.

Ändå har tillväxten (och fattigdomsminskningen) varit mycket stor i Vietnam, medan Haiti har drabbats av ekonomisk stagnation. Rodriks slutsats är att ekonomisk tillväxt är en nödvändig faktor för att minska fattigdom. Men att det finns en övertro på att handelsliberaliseringar ska skapa ekonomisk tillväxt.

Rodrik är ingen motståndare till handelsliberaliseringar, men han anser att förhoppningarna på vad sådana ska åstadkomma är för stora. Ibland kan det vara en god ekonomisk

strategi för mycket fattiga länder (MUL-länder) att öppna vissa marknader för handel med omvärlden men att samtidigt skydda andra.

Fördelning leder till välstånd

Ett nyckelord om ett land ska kunna dra nytta av ökad handel är fördelning. Förbättringarna måste komma alla till del och inte bara en liten klick. Dessutom måste de resurser som skapas användas på ett långsiktigt sätt, de måste investeras i utbildning, sjukvård, bostäder, vägar och annat.

Om länder ska få utländska företag att investera är det en rad faktorer som spelar roll. Dessa är några som Världsbanken lyft fram i en rapport:

- tydliga spelregler i arbetslivet
- ekonomisk stabilitet
- låg korruption
- hög utbildningsnivå
- liten byråkrati vid handel och investeringar
- låg brottslighet
- fungerande transporter
- fungerande energiförsörjning.

Källa: Världsbankens rapport *World Development Report 2005 – A Better Investment Climate for Everyone.*

Tillväxt och utländska investeringar

För att kunna öka handeln krävs en produktion som förutsätter investeringar. Många fattiga länder vill därför locka utländska företag att etablera sig och satsa pengar i landet.

Men dessa utländska företag kanske är mest intresserade av att betala låga priser för att exploatera naturtillgångar som ska förädlas i fabriker i det egna landet. Eller så öppnar

de fabriker inom till exempel kläd- eller livsmedelsindustrin som sedan snabbt läggs ner om det visar sig att det går att få samma tjänst utförd till ett lägre pris någon annanstans. I båda fallen skapas knappast någon hållbar utveckling.

Även om utländska investeringar genererar inkomster för ett land är det inte säkert att dessa kommer medborgarna till del. I stället kanske landets ledare väljer att köpa vapen eller så hamnar pengarna i fickorna på enskilda personer.

Om ett land ska utvecklas räcker det inte med bara ökad handel och ökade investeringar.

Källa: UNCTAD, 2012.

Frågor:

Är utländska investeringar alltid bra för ett land?

Finns det anledning att till varje pris kämpa för att öka de utländska investeringarna?

Ställer utländska investerare tillräckliga krav på demokrati och mänskliga rättigheter i länder de gör affärer med?

Ökad tillväxt i Afrika – men varför?

Under de senaste tio åren har den ekonomiska tillväxten ökat i Afrika, men från ett mycket lågt utgångsläge.

Det finns flera orsaker till den afrikanska tillväxten. Somliga ekonomer pekar på det högre världsmarknadspriset på ett antal råvaror, andra på att tidigare marknadsreformer börjar få genomslag. Ett resultat av utvecklingen är fler utländska investeringar.

Sedan 2011 har dock de utländska investeringarna sjunkit en aning. Det beror uteslutande på att investeringarna har minskat i Libyen, Tunisien och Egypten, en konsekvens av de oroligheter som följt i kölvattnet av den arabiska våren. I

Afrika söder om Sahara har dock de utländska investeringarna fortsatt att öka.

Den positiva utvecklingen handlar inte minst om ett uppsving för ekonomin i Sydafrika, Afrikas i särklass största ekonomi. Sydafrikas BNP utgör en fjärdedel av Afrikas. Sydafrika står också för 45 procent av Afrikas industriproduktion och för nästan hälften av elproduktionen.

Överhuvudtaget har de utländska investeringarna ökat i utvecklingsländer. Det beror framför allt på att allt fler företag investerar i Kina. Fortfarande investerar dock transnationella företag störst summor i rika länder.

Andel av världens utländska investeringar 2011

Industrialiserade länder	57 %
Utvecklingsländer	43 %

Källa: UNCTAD, 2012. *Afrika leder världens tillväxt*, UD, 2011.

Transnationella företag dominerar handel

Transnationella företag dominerar den globala marknaden inom en rad branscher, som till exempel olje- och mineralutvinning, jordbruksprodukter och bilindustri. I takt med att ekonomin globaliseras, har företagen ofta blivit mer specialiserade.

Omkring en tredjedel av all global handel är internhandel, det vill säga handeln sker mellan olika delar (dotterbolag) i ett transnationellt företag. Denna handel sker utan konkurrens och priserna kan därför justeras så som det passar företaget bäst. Vinsterna kan på liknande sätt föras över till ett dotterbolag i det land där man betalar minst skatt. Transnationella företag har inte sällan större inkomster än de länder som de investerar i.

Källa: *Stater förlorar makt till förmån för multinationella företag*, Omvärlden, nätupplaga, 9/5, 2012, www.sida.se/OmVarlden

Fråga:

Vad händer med ländernas självständighet gentemot näringslivet då ett företag med dubbelt så stor inkomst väljer att investera där?

Världens största transnationella företag

Världens 10 största transnationella företag (mätt genom en sammanvägning av försäljningsvolym, marknadsvärde, ekonomiska tillgångar och vinst 2011)

Placering	Företag	Verksamhet	Ursprungsland
1	Exxon Mobil	Petroleum	USA
2	JPMorgan Chase	Finans	USA
3	General Electric	Transporter, energi	Nederländerna
4	Royal Dutch Shell	Petroleum	Nederländerna
5	ICBC	Finans och bank	Kina
6	HSBC Holdings	Finans och bank	Storbritannien
7	Petro China	Olja	Kina
8	Berkshire Hathaway	Finans och försäkring	USA
9	Wells Fargo	Finans och bank	USA
10	Petrobras-Petróleo Brasil	Olja	Brasilien

Källa: Fortune, 2011.

Översikten visar att det är företag verksamma inom oljebranschen och bank- och finanssektorn som numera är de mäktigaste i världen. Det företag som har flest anställda är den amerikanska dagligvarukedjan Walmart.

Ekonomiska frizoner

En ekonomisk frizon (på engelska Export Processing Zone, EPZ) är ett avgränsat område med lagar som skiljer sig från landet i övrigt. Den ursprungliga idén med frizoner var att företag skulle slippa betala tullavgifter om de importerade varor för att sätta samman dem och sedan exporterade dem igen. Senare har de ekonomiska frizonerna kommit att innehålla allt fler specialregler, som befrielse från skatter och förbud mot facklig verksamhet.

Arbetstiderna i de ekonomiska frizonerna är långa. Det är vanligt med omfattande övertid och arbete under helgerna. Jobbet i zonerna är också hårt kontrollerat. Ofta finns taggtråd och stängsel runt zonerna och obehöriga släpps inte in.

För närvarande finns EPZ i 133 länder. Totalt arbetar 66 miljoner människor i dessa EPZ. De flesta ligger i Asien, men det är i Afrika som antalet ökar snabbast. Inom EU finns inga EPZ, det är inte tillåtet att låta ett avgränsat område ha egna tullregler som skiljer sig från EU:s. Däremot finns EPZ i flera andra europeiska länder, som Andorra, Armenien, Makedonien, Serbien och Kroatien.

EPZ kan kallas för olika saker i olika delar av världen och reglerna kan se olika ut, för mer information kring detta se i ordlistan längre bak.

EPZ bidrar inte till utvecklingen

Ekonomiska frizoner har funnits länge, men den stora ökningen kom under 1970-talet och antalet har sedan dess fortsatt att öka stadigt. Enligt den internationella arbetsorganisationen ILO, har erfarenheterna från ekonomiska frizoner runt om i världen hittills visat att:

- Zonerna används framförallt för att utföra de allra enklaste arbetsmomenten och alltså sker ingen större överföring av teknik och kunskap från företaget till landets arbetare.
- De flesta jobb i zonerna är lågkvalificerade och mycket lågt betalda.
- En mycket liten del av exportinkomsterna från zonerna stannar kvar i landet.
- De utländska investeringarna är osäkra och kan byta land snabbt och relativt enkelt.
- Investeringarna importerar oftast all utrustning; verksamheten gynnar därför inte nämnvärt den lokala marknaden.
- Effekterna på värdlandets ekonomi är oftast försumbara.

Eftersom zonerna finns och verkar helt fristående från landets ekonomi i övrigt, bidrar de inte till någon nämnvärd utveckling i värdlandet. Fattiga länder saknar oftast strategier för att själva kunna hitta och driva på samarbete mellan egna och utländska företag.

Källa: Tema – Ekonomiska frizoner, LO-TCO Biståndsnämnd, 2011.

Frågor:

Varför har ekonomiska frizoner fått kritik?

Bör de ekonomiska frizonerna avskaffas? Eller kan de förbättras? I så fall hur då?

Det kinesiska exemplet

Förändringarna i Kina har haft en särskild betydelse för att bana väg för globaliseringen. Efter Mao Zedongs död 1976 uppstod en maktkamp i landet. Efter två år stod det klart att Deng Xiaoping hade gått segrande ur de interna striderna inom det kinesiska kommunistpartiet. Han tog initiativ till det som kom att kallas den ”nya ekonomiska politiken”.

I sydprovinserna Guangdong öppnade Deng Xiaoping ett antal ekonomiska frizoner, varav den största blev Shenzhen. I dessa fick utländska företag investera fritt. Deng Xiaopings tanke var att erbjuda utländska företag tillgång till billig arbetskraft.

I utbyte skulle Kina få tillgång till utländskt kapital. Om arbetare protesterade mot låga löner och dåliga arbetsvillkor blev de nerslagna och gripna av säkerhetspolisen. Deng Xiaopings samhällsmodell var en symbios mellan transnationella företag och det kinesiska kommunistpartiet.

I nästa skede tillät Deng Xiaoping även privata kinesiska företag att investera i de ekonomiska frizonerna. Därefter

användes idéerna från frizonerna inom hela det kinesiska samhället. Överallt blev det möjligt för både utländska och inhemska privata företag att investera.

Det kinesiska samhällssystemet är i dag en hybrid mellan kapitalism och kommunism. Inom ekonomin har marknadskrafterna släppts fria, men på den politiska arenan styr kommunistpartiet. Någon opposition är inte tillåten och fria fackföreningar är förbjudna.

Det har blivit vanligare med strejker och revolter. Centrum för strejkerna i Kina är just Guangdongprovinserna. I industriområdena runt Pärlflodens delta startar nya strejker varje dag. I den officiella statistiken ingår endast strejker med minst 1 000 arbetare, skulle de mindre strejkerna också räknas skulle antalet bli ännu större. Vid flera tillfällen har de kinesiska lönekonflikterna övergått i våldsamheter.

Den snabba ekonomiska tillväxten och de högre lönerna har lyft många miljoner människor ur fattigdom. Medellivslängden i landet har stigit kraftigt. I Shanghai är den högre än i USA. Den inhemska konsumtionen har också ökat kraftigt. I synnerhet har människors tillgång till elektroniska apparater som mobiltelefoner och tv-apparater ökat enormt.

Många människor i Kina har fått en bättre materiell välfärd, men de har inte fått rätt till mänskliga rättigheter och fria demokratiska val. Globalt har Kina fått stor betydelse som exempel på en ekonomisk modell som kan skapa tillväxt. Många utvecklingsländer har följt Kinas exempel och öppnat sina ekonomier för utländska företag i hopp om att de ska få del av utländska investeringar.

Källa: LO-TCO Biståndsnämnd, 2012.

Fria fackföreningar ses som ett hot i Kina

Under hösten 2012 stod företaget Foxconn stilla efter omfattande strejker. Ledningen för det taiwanesiskt ägda företaget försäkrade dock att konflikten inte påverkade tillverkningen

av Iphone 5. Foxconn's fabrik ligger i staden Zhengzhou i Guangdongprovinsen och är en av Apples viktigaste leverantörer.

Några veckor tidigare hade hundratals uppretade arbetare samlats framför den lokala regeringsbyggnaden i staden Chaozhou, också den ligger i Guangdong. Arbetarna protesterade mot att fabrikschefer i staden misshandlat strejkande arbetare. När säkerhetspolisen angrep de protesterande arbetarna svarade de med att tända eld på polisens bilar.

Det myndigheterna i Kina allra mest fruktar är att protesterna ska bli organiserade och komma att utgöra en samlad opposition. En av säkerhetspolisens uppgifter är därför att se till att missnöjda medborgare inte tillåts samlas för att diskutera med varandra. Just därför fruktar regimen fria fackföreningar.

Samtidigt har protesterna i Kina tvingat myndigheterna och de utländska företagen att höja lönerna och förbättra arbetsmiljön. I de södra kustregionerna råder brist på arbetskraft. Utan bättre arbetsvillkor skulle många företag stå utan arbetskraft.

Frågor:

Hur har globaliseringen förändrat Kina?

Vad kan göras för att stärka de mänskliga rättigheterna i Kina?

Läs mer:

Hemsidor

Globalportalen: www.globalportalen.org (särskild sektion om global handel och ekonomi)

SO-rummet: www.so-rummet.se (fakta i ämnen historia, religion, geografi och samhällskunskap, särskild sida om global handel).

Böcker och rapporter

Tema – Ekonomiska frizoner, LO-TCO Biståndsnämnd, 2011.

När globaliseringen landar i Svedala rapport till LO-kongressen, 2012.

De Vylder, Stefan: *Utvecklingens drivkrafter*, Forum Syd, 2007.

Wingborg, Mats: *Ekonomiska frizoner*, LO-TCO Biståndsnämnd, 2011.

Lodenius, Anna-Lena red.: *Är det värt det? – om handel och mänskliga rättigheter*, Fairtrade /Rena kläder, 2011.

Huitfeldt, Jörgen & Johnson, Thella och Wong, Ola: *Sjukt billigt – vem betalar priset för ditt extrapris?*, Norstedts, 2007.

Kapitel 8

Det globaliserade arbetslivet

Kapitel 8

Det globaliserade arbetslivet

Den ökade globala konkurrensen påverkar både företagen och arbetstagarna. Anställdas villkor har blivit osäkrare. Allt fler har tidsavgränsade och otrygga jobb.

Det här kapitlet handlar även om ökad arbetslöshet som ett globalt problem, hotet mot den svenska modellen på arbetsmarknaden och den informella ekonomin.

Globaliseringen omformar arbetslivet

Globaliseringen har i rask takt omformat även den globala arbetsmarknaden. Urbaniseringen – att människor flyttar från landet till städerna – började för mycket länge sedan. Men den fortsätter att växa. Varje år flyttar miljontals människor från fattigare delar till mer expansiva tätorter. Allra snabbast sker omflyttning i Kina där hälften av världens totala urbanisering äger rum.

Allt fler kvinnor i världen lönearbetar, men de tjänar betydligt mindre än männen. Kvinnan på bilden arbetar i en bomullsindustri i Tamil Nadu i södra Indien. Foto: Mats Wingborg

Många som kommer till städerna får jobb inom industrin, men ännu fler får jobb inom handel, kommunikation, utbildning och sjukvård. Ju fler som bor i städerna, desto större behov av service. Det blir en spiral, ju fler som flyttar desto fler behövs för att behoven för de nya grupperna av anställda ska tillfredställas.

Industrin minskar i nord och växer i syd

Olika branscher utvecklas olika och det finns också stora skillnader mellan olika regioner i världen. Särskilt dramatiska är förändringarna av industriarbetet. I den rika världen (OECD-länder, däribland EU) har antalet industriarbetare minskat, under den senaste tioårsperioden med ungefär en miljon arbetare per år.

I östra Asien, Sydostasien och Sydasiien sker en ökning av antalet industriarbetare. I östra Asien har antalet industriarbetare ökat med 30 miljoner och i Sydasiien med 50 miljoner arbetare under det senaste årtiondet.

Särskilt många har gått från jordbruket till industrin i Kina och Indien. Även i Latinamerika ökar antalet industriarbetare, men inte lika snabbt som i Asien. I Afrika ökar antalet industriarbetare, men från en låg nivå.

I Indien ökar också antalet industriarbetare, men ännu snabbare ökar antalet personer som arbetar inom servicenäringsringar. Ökningen av industriproduktionen beror framför allt på tekniska innovationer och ökad produktivitet, i mindre grad på att fler arbetar inom industrin.

Under början av 1800-talet växte den första industriarbetarklassen fram i Storbritannien. Industrialismen spred sig på den europeiska kontinenten och skapade en bas för arbetarrörelsen. Till utvecklingsländerna kom industrialismen som en följd av kolonialismen, men den industriella basen fanns kvar i Europa.

I dag är bilden av den globala industriarbetarklassen radikalt

Hamnen i Riga. De östeuropeiska länderna har öppnat upp sina marknader efter att Sovjetblocket föll. Foto: Anna-Lena Lodenius

annorlunda. Om man slår samman Östasien och Sydostasien finns 52 procent av världens industriarbetare inom denna region. Om vi även räknar in länderna i Mellanöstern finns hela 75 procent av världens industriarbetare här.

Frågor:

Hur har sammansättningen av den globala arbetarklassen förändrats?

Vad betyder förändringen för arbetarrörelsens möjligheter?

Allt fler kvinnor lönearbetar

Kvinnornas andel av de som lönearbetar ökar i nästan hela världen, även om männen fortfarande är i majoritet. Det är dock betydligt vanligare att kvinnor arbetar deltid.

Enda undantaget är de rika oljestaterna runt Persiska viken där andelen kvinnliga arbetstagare befinner sig på en konstant låg nivå. I dessa oljeländer finns visserligen många kvinnliga arbetstagare, men dessa utgörs av migrantarbetare från länder som Filippinerna och Bangladesh. Av de inhemska kvinnorna är det ytterst få som har ett lönearbete.

Allt fler kvinnor vill ha en egen inkomst och inte vara beroende av inkomsten från en man. I Sverige har detta varit självklart länge, men nu slår detta ideal igenom med full kraft i nästan hela världen.

Jämfört med männen använder kvinnorna en större andel av inkomsten till förnödenheter som behövs för familjen, som mat och kläder till barnen. Männen behåller istället mer pengar för egna nöjen och fritidsaktiviteter.

Det finns många arbetsgivare som föredrar att anställa kvinnor. Orsaken är bland annat att kvinnor i genomsnitt tjänar mindre än män. Genom att anställa kvinnor istället för män kan företag därför tjäna mer pengar.

Detta är förklaringen till att många av de framväxande industrierna i Asien domineras av kvinnor. På klädföretagen i Bangladesh och Kina är en stor majoritet av de anställda kvinnor. Men kvinnor anses också skickligare på att utföra vissa arbetsuppgifter som att hantera symaskiner i textilfabrikerna.

Frågor:

Allt fler kvinnor arbetar. Vad betyder det för fackföreningsrörelsen och arbetarrörelsen? Behövs nya strategier?

Allt fler arbetslösa

Globaliseringen har medfört att konkurrensen om arbetstillfällena hårdnat. ILO:s siffror pekar på att arbetslösheten i

världen stigit konstant under två årtionden. För närvarande finns 205 miljoner arbetslösa i världen. Det innebär en global arbetslöshet på över sex procent.

Det är ungefär dubbelt så vanligt att en ung människa går arbetslös än att äldre personer gör det. Inte minst inom EU har ungdomsarbetslösheten bitit sig fast på en hög nivå. Ännu högre är ungdomsarbetslösheten i Nordafrika. Ungdomars bristande framtidstro var en av orsakerna till den arabiska våren.

På grund av den ökade arbetslösheten ifrågasätter allt fler om det kommer att vara möjligt att uppnå FN:s millenniemål om en halvering av fattigdomen till 2015.

Ett oroande tecken är att flera afrikanska länder har haft ekonomisk tillväxt, men utan att sysselsättningen ökat. I stället växer välståndet inom medelklassen. Man talar ibland om ”jobless growth”.

En förklaring är att globaliseringen skurit av sambandet mellan industri och jordbruk. Tidigare skapade fabriker i städerna inkomster som användes för att köpa livsmedel från landsbygden. I dag leder ökade inkomster snarare till att länderna börjar importera livsmedel, vilket inte gynnar det egna jordbruket.

Arbetslösheten slår olika hårt

Arbetslösheten är högst i Mellanöstern och lägst i östra Asien. I Europa är arbetslösheten betydligt högre i Syd- och Östeuropa än i Västeuropa.

I Sydasiens och Afrikas söder om Sahara tillhör cirka fyra femtedelar av arbetskraften den informella ekonomin och många får sin försörjning genom familj jordbruk. I dessa regioner är också klyftan mellan män och kvinnor särskilt stor, det är betydligt vanligare att män har en anställning och regelbunden inkomst.

I de afrikanska länderna söder om Sahara sker mycket av

människors arbete inom den informella ekonomin. Många av dessa människor jobbar hårt och har långa arbetsdagar, men inkomsterna är minimala. Denna grupp brukar kallas för ”working poor”, det vill säga extremt fattiga arbetstagare. Enligt FN finns det mer än en miljard ”working poor” i världen.

ILO har därför dragit slutsatsen att de fattigaste länderna inte i första hand behöver fler jobb utan fler produktiva arbeten med bättre löner. Eller uttryckt på ett annat sätt: de fattigaste länderna behöver fler jobb med hög kvalitet.

ILO:s statistik visar att den globala arbetslösheten bland män är något högre än bland kvinnor. En förklaring till det är att arbetslösheten anges som hur hög andelen personer utan arbete är av den totala arbetskraften. Men globalt sett är kvinnor kraftigt överrepresenterade i gruppen som inte tillhör arbetskraften, det vill säga de varken har eller söker ett arbete.

En förklaring till detta är att många kvinnor utför oavlönat arbete i hemmen. Men även här finns stora regionala skillnader. I Nordafrika är arbetslösheten högre bland kvinnor än bland män. Många kvinnor sökt sig ut på arbetsmarknaden, men utan att få jobb.

Den globala finanskrisen innebar en ökad arbetslöshet för både kvinnor och män, men arbetslösheten ökade ännu mer bland männen. Orsaken till detta är att arbetslösheten ökade särskilt mycket inom mansdominerade branscher, som byggindustrin och finanssektorn.

Källor: *Global Employment Trends*, ILO, 2012. *Strategier för en global fackföreningsrörelse*, Mats Wingborg, Arena Idé, Del 7 i Ny tid-serien, 2011.

Frågor:

*Hur påverkar arbetslösheten samhällsutvecklingen?
Varför är kampen mot arbetslösheten avgörande för
fackföreningsrörelsen och arbetarrörelsen?*

Fler har osäkra jobb

Otrygga och osäkra jobb har alltid funnits. Men i västvärlden har dessa arbeten länge varit koncentrerade till kvinno-dominerade branscher inom servicesektorn, olika former av småskalig handel och konstnärliga yrken. Under de senaste decennierna har jobben med osäkra anställningsformer ökat inom alla sektorer, både i västvärlden och i utvecklingsländer.

Ett allt vanligare uttryck för att beskriva detta fenomen är att det handlar om jobb med otrygga och osäkra anlitande-former. Våldigt ofta handlar det om arbetande personer som inte har någon anställning utan som mot sin vilja har tvingats att bli egna företagare (i Sverige "F-skattare"). Därför blir det fel att enbart kalla dem otrygga anställningar.

Ett annat begrepp som beskriver personerna i otrygga och osäkra jobb är "prekariatet". Det kommer från engelskans "precarious work".

Jobb med osäkra anställningsformer innebär ofta att människor hamnar vid sidan av socialförsäkringssystemet. De får inte rätt till sjukersättning, arbetslöshetsersättning och föräldrapenning. Utan en fast anställning är det också svårare att få låna pengar, vilket gör det mer komplicerat att skaffa en bostad.

Olika slags osäkra anställningsformer

- Arbetskraft inom den informella ekonomin, det vill säga arbetstagare som inte är erkänd som arbetskraft av offentliga myndigheter eller arbetsgivare, som inte har villkoren reglerade i avtal och som endast har ett svagt stöd i lagstiftningen.
- Tillfälligt inhyrd arbetskraft på korttidskontrakt, säsongsanställning eller vikariat.
- Arbetskraft inhyrd från bemanningsföretag.
- Arbetskraft som mot sin vilja tvingas att bli egenföretagare eller "F-skattare", ofta kallade pseudo-egenföretagare.

- Arbetskraft med ofrivillig deltid.
- Arbetskraft som saknar bestämda arbetstider.
- Arbetskraft som saknar bestämda arbetsplatser och som med kort varsel kan flyttas runt geografiskt.

Källa: *Globalt perspektiv på osäkra och otrygga anlitandeformer*,
Mats Wingborg, Arena Idé 2013, www.arenaide.se

Frågor:

Hur påverkas människors liv när fler jobb blir osäkra och otrygga?

Hur påverkas fackföreningsrörelsen och arbetarrörelsen av de osäkra och otrygga jobben?

Ökad konkurrens, större rörlighet

Globaliseringen innebär att företag har fått en ökad frihet att förlägga produktion och investeringar nästan var som helst i världen. De kan också välja att anlita underleverantörer från allt fler länder.

Samtidigt har konkurrensen mellan företagen skärpts. Möjligheten till prispress genom att utnyttja billig arbetskraft innebär att företag som inte effektiviserar tillverkningen och höjer produktiviteten riskerar att slås ut. Företag som fortsätter att ha produktion i högkostnadsländer måste klara konkurrensen från producenter i lågkostnadsländer.

Även för enskilda länder har konkurrensen skärpts. De länder som inte lyckas dra till sig utländska investeringar riskerar att få en högre arbetslöshet och att inte få del av tekniska innovationer. Omvänt kan utländska investerare leda till att beställningarna ökar till inhemska underleverantörer.

I jakten på utländska investeringar lockar enskilda länder med låga skatter, skattebefrielser och generösa lagar. Ofta för-

söker länderna begränsa facket inflytande för att bli mer populära hos de utländska investerarna. Allt detta påverkar anställda och fackföreningsrörelsen som får svårare att ställa krav.

Källa: *Global Employment Trends*, ILO, 2012.

Vad är den svenska modellen?

En fullständigt fri marknad för arbete leder till stora skillnader mellan människor. De som har kort utbildning, eller kanske inte är alldeles friska, kan räkna med att ständigt behöva sänka sina löneanspråk för att över huvud taget få något arbete. Andra, vars kunskaper eller förmågor för ögonblicket är eftertraktade, har en betydligt bättre sits.

Det är därför det knappast finns något utvecklat samhälle som helt och hållet låter marknadens principer verka när det gäller priset på arbete. Redan ett grundläggande socialt skyddssystem innebär på sätt och vis ett ingrepp. Men i industriländerna finns också system som direkt ska förhindra att människor tvingas arbeta under alltför usla förhållanden.

Systemen ser olika ut. I de anglosaxiska länderna (den engelskspråkiga världen) finns sedan länge lagstadgade minimilöner. Minimilönerna sätts i allmänhet på en mycket låg nivå, eftersom enklare arbeten annars skulle bli alltför dyra att utföra.

I takt med att den fackliga organisationsgraden har sjunkit i Europa har lagstadgade minimilöner blivit vanligare även i andra länder. Bara under perioden 2006–2012 minskade antalet fackligt anslutna i Europa från 66 till 60 miljoner. Det är svårt för fackföreningsrörelsen att försvara att enbart kollektivavtalen ska reglera lönerna när medlemmarna blir färre. I Tyskland blev konsekvensen att den fackliga centralorganisationen DGB bytte uppfattning och började förorda att kollektivavtalen skulle kompletteras med lagstadgade minimilöner.

En variant mellan enbart kollektivavtal och lagstadgade

minimilöner är att staten allmängiltigförklarar kollektivavtalen. Det betyder att kollektivavtalen blir lag även inom sektorer av arbetslivet där den fackliga organisationsgraden är svag eller obefintlig. Ett problem med en sådan ordning kan vara att de allmängiltigförklarade kollektivavtalen tappar i legitimitet. En annan konsekvens är att tvister om dessa avtal inte längre kommer inte lösas i förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter utan i domstol.

I dag finns lagstadgade minimilöner i 20 av EU:s 27 medlemsländer. Av medlemsländerna är det för närvarande enbart Sverige och Danmark som varken har lagstadgade minimilöner eller allmängiltigförklarade kollektivavtal.

Sedan finns också det som brukar beskrivas som den svenska, eller nordiska, modellen. I grunden betyder den att löner och andra anställningsvillkor bestäms av arbetsmarknadens parter – fack och arbetsgivare – utan inblandning från staten eller politiken.

Källa: *Facklig kräftgång – Rapporter från Europa*, Anna Danielsson och Tommy Öberg, Atlas Premiss, 2012.

En allt mer unik modell

Den svenska modellen är allt mer unik. I Sverige finns ingen lag som reglerar lönerna. Det finns inte heller någon regel som tvingar en arbetsgivare att följa avtal hon eller han inte skrivit på. Det finns, med undantag framför allt när det gäller arbetsmiljön, ingen statlig myndighet som bevakar arbetsvillkoren.

Arbetsrättsliga tvister avgörs inte heller i vanliga domstolar. I stället behandlas de i ett system av förhandlingar där båda parter kan välja att gå vidare: i första hand till central förhandling, i andra hand till Arbetsdomstolen. I Arbetsdomstolen, eller AD, sitter representanter för parterna som domare.

I praktiken kan alltså en stor del av det fackliga vardags-

arbetet beskrivas som ett slags ”barfotajuridik” på arbetsrättens område. I teorin är alltså den svenska arbetsmarknaden mycket lite reglerad av staten. De regler som finns kan dessutom ofta förhandlas bort.

Detta skulle kunna ge utrymme för stora löneskillnader och stora olikheter i anställningsförhållanden. Ändå är det knappast den bild som ges av svensk arbetsmarknad och förklaringen är ganska enkel: kollektivavtalen har en stark ställning.

Källa: *Den svenska modellen*, LO, 2013, www.lo.se

Frågor:

Vad karaktäriserar den svenska modellen?

Vad är bra med den svenska modellen? Finns det några problem?

Vad är kollektivavtal?

Kollektivavtalet är i grunden en metod för att sätta marknadskrafterna ur spel på arbetsmarknaden, en kartell om man så vill. Syftet är att undvika en situation där löntagare tvingas bjuda under varandra i kampen om jobben.

I gengäld innebär ett svenskt kollektivavtal fredsplikt. Det är med andra ord förbjudet att vidta fackliga stridsåtgärder, till exempel att strejka, på en arbetsplats som har kollektivavtal. Det finns dock ett viktigt undantag som vi återkommer till.

Även om kollektivavtalen är frivilliga, omfattar de den absoluta majoriteten av alla anställda och de flesta arbetsplatser. Det gäller inte minst tjänstemän, något som är ovanligt i många andra länder. Därför påverkar de också arbetsvillkoren på de arbetsplatser som inte omfattas av avtalen. Det är grunden för att det vi kan kalla en nordisk modell på arbetsmarknaden ska fungera.

Så fungerar kollektivavtalen i Sverige

Det är inte givet vad som regleras i ett kollektivavtal. De kan till exempel vara utformade så att de inte tar upp det som många nog tycker är det kanske mest centrala av arbetsvillkoren: lönen. Allt fler avtal i Sverige, framför allt för tjänstemännen, har på senare år slutits utan att löneökningarna har reglerats.

Det har också blivit vanligare att avtalen saknar individuella garantier för löneökning, vilket arbetsgivarna, inte minst inom den offentliga sektorn, drivit länge. Trots det reglerar kollektivavtalen grunden för anställningarna.

De flesta svenskars arbetsvillkor regleras i uppgörelser mellan deras fackförbund och den arbetsgivarorganisation deras arbetsgivare tillhör. Dessa riksavtal ligger sedan till grund för lokala förhandlingar där det lokala facket inte sällan lyckas få ut ytterligare något för löntagarnas del.

Riksavtalen är en viktig del av modellen. De innebär till exempel att olika arbetsgivare i grunden får jämlika villkor att konkurrera utifrån. För samhällsekonomin innebär de också att arbetsmarknaden kan fungera lugnare.

I goda tider med arbetskraftsbrist begränsar riksavtalen arbetsgivarnas möjligheter att bjuda över varandra i konkurrensen om arbetskraften, och minskar därmed risken för inflation och överhettning av ekonomin. I sämre tider med arbetslöshet hindrar de att lönerna hamnar i en nedåtgående spiral som ytterligare skulle fördjupa krisen.

Både fack och arbetsgivare borde med andra ord ha ett intresse av att bevara riksavtalen. Ändå finns det naturligtvis arbetsgivare som inte vill, eller kan, tillhöra en arbetsgivarorganisation. De kommer därmed inte heller att omfattas av riksavtalen.

Den typen av företag kan i stället teckna så kallade hängavtal, alltså ett avtal direkt mellan företaget och den fackliga organisationen. Hängavtalen utgår från riksavtalen och bör absolut inte ge det företag som tecknar dem bättre villkor än de företag som arbetar efter branschens avtal. Om den fackliga

organisationen skulle teckna hängavtal som är sämre än riksavtalet vore det rimligt att räkna med att arbetsgivarorganisationerna mycket snart skulle förlora sina medlemmar.

Frågor:

Vad är fördelarna med kollektivavtal? Jämför med individuella avtal och med lagstiftning!

Hur ska fackföreningsrörelsen försvara kollektivavtalen?

Källa: Kollektivavtal, LO, 2013, www.lo.se

Vilka är förutsättningarna?

I den offentliga debatten råder i dag en närmast total uppslutning bakom den svenska modellen på arbetsmarknaden, i varje fall i ord. Politiska partier till vänster och höger, arbetsgivare och fackföreningar försöker överträffa varandra i uppslutning bakom idén att arbetsmarknaden ska regleras av parterna.

Som vi kunnat konstatera förutsätter modellen dock mer än bara att riksdagen avstår från att stifta lagar som reglerar löner och andra anställningsvillkor. Modellen bygger i grunden på ett slags balans på arbetsmarknaden. Hur den balansen ska se ut är naturligtvis en fråga om vilket samhälle vi önskar.

Förutsättningarna för dagens arbetsmarknad kan sammanfattas i fyra punkter:

Facklig organisation

De svenska fackföreningarna har en på många sätt unik styrka. Trots återkommande rapporter om fackets problem med att behålla och värva nya medlemmar överstiger organisationsgraden 70 procent, och kollektivavtalen omfattar 90 procent av alla anställda. En större del av de anställda är i

själva verket fackligt organiserade i dag än till exempel i slutet av 1960-talet.

Internationellt är detta ett förhållande som avviker. I många länder, till exempel Storbritannien och Tyskland, har de fackliga organisationerna förlorat medlemmar. I andra, som Polen och de baltiska länderna, dras facket med arvet från den tid då fackföreningen var en del av statens maktapparat.

Konflikträtten

De fackliga organisationerna måste också kunna sätta kraft bakom kravet på ett avtal. Ytterst sker det genom rätten att ta till konfliktåtgärder, till exempel strejk eller blockad.

Som vi tidigare konstaterat är de svenska reglerna för när en facklig organisation får använda konfliktvapnet ganska restriktiva. Framför allt är det förbjudet att genomföra en konflikt när det finns ett giltigt avtal. Ett viktigt undantag finns dock. Om en facklig organisation befinner sig i konflikt är det tillåtet för andra fackliga organisationer att genomföra sympatiåtgärder.

De svenska konfliktreglerna saknar däremot regler om proportionalitet, något som finns i många andra länder. En domstol kan inte förbjuda en strejk enbart för att den anses få alltför långtgående effekter.

Kraftfulla konfliktåtgärder, och möjligheter till effektiva sympatiåtgärder, är nödvändiga förutsättningar för kollektivavtalssystemet. Utan dessa skulle de fackliga organisationerna knappast kunna hävda avtalens ställning, särskilt inte i branscher där löntagarnas ställning är svag.

Hög sysselsättning

Ytterligare en förutsättning för löntagarnas relativt starka ställning på den svenska arbetsmarknaden, och därmed för kollektivavtalssystemet, är hög sysselsättning. Arbetslöshet innebär att den fackliga styrkan försvagas, och att solidari-

teten utsätts för påfrestningar.

Det svenska fackets grundinställning har länge varit att inte låta det enskilda företags ekonomi styra lönekraven. Icke rationella företag och branscher ska slå ut för att ge plats för nya och effektivare arbetsplatser.

I tider av stor arbetslöshet är det en strategi som är svårt att hålla fast vid. Det kan vara lockande att sluta avtal om försämringar för löntagarna, kanske i utbyte mot mer eller mindre bindande löften om fortsatt sysselsättning. Just den utvecklingen har de senaste åren synts i tysk industri. Risken är stor att resultatet blir en negativ spiral, en konkurrens där arbetarna börjar bjuda under varandra.

Fungerande trygghetssystem

En sista förutsättning för dagens balans mellan arbetsgivare och fackliga organisationer finns i samhällets trygghetssystem. Ytterst skulle vi kunna säga att det är dessa som sätter den verkliga minimilönen på svensk arbetsmarknad, i vart fall för de som omfattas av tryggheten.

Därför påverkar nivåerna i arbetslöshetsförsäkringen, sjukförsäkringen, föräldraförsäkringen och till och med socialbidragsnormen lönebildningen.

Grupper utanför trygghetssystemen, framför allt invandrare utan papper, blir ofta hänsynslöst utnyttjade av cyniska arbetsgivare.

Frågor:

Kan vi behålla den svenska modellen i en global tid?

Vilka är hoten?

Borde vi ha minimilöner i lagen? Vilka är fördelarna och vilka är nackdelarna?

Källa: Kollektivavtal som arbetsmarknadsmodell,
rapport till LO-kongressen 2012.

Laval och hotet mot den svenska modellen

Den svenska modellen håller fortfarande ställningarna ganska bra, men frågan är om den fungerar i längden när arbetsmarknaden blir allt mer global, och när allt mer av arbetskraften flyttar över gränserna.

Byggnadsarbetareförbundets blockad mot ombyggnaden av Söderfjärdsskolan i Vaxholm i november 2004 är antagligen den mest omdiskuterade händelsen på svensk arbetsmarknad på mycket länge.

Sakligt sett handlade det om en arbetsplats där det lettiska företaget Laval un Partneri Ltd fått uppdraget att för Vaxholms kommuns räkning bygga om en skola. Företagets svenska dotterbolag hade lämnat det lägsta anbudet i den kommunala upphandlingen. Ett bud som ändå låg på en svensk nivå, och som inte utgick från förhållanden på den lettiska arbetsmarknaden.

Arbetet utfördes av lettiska byggnadsarbetare, några medlemmar i svenska Byggnadsarbetareförbundet fanns inte på arbetsplatsen. Byggnads ställde genom sin lokala ombudsman krav på ett hängavtal, men det lettiska företaget ansåg sig inte kunna acceptera Byggnads krav. Facket inledde då en blockad.

Laval, och åtskilliga svenska debattörer, ansåg att rätten att också konkurrera med anställningsvillkoren utgör kärnan i den fria rörligheten inom EU. Svenska fackföreningars starka rättigheter att tvinga fram avtal med hjälp av stridsåtgärder skulle därför hota en hörnpelare i unionen.

Konflikten i Vaxholm mobiliserade den fackliga rörelsen i Sverige och i Europa. Sedan arbetsdomstolen i slutet av december 2004 förklarat att domstolen inte ansåg att konflikterna omedelbart måste avbrytas gav Laval i praktiken upp försöket att bygga skolan

I den juridiska processen mobiliserades också arbetsgivarna. Laval var alltså inte medlem i någon svensk arbetsgivarorganisation. Hade företaget varit det hade det automa-

tiskt omfattats av ett riksavtal och det hade inte blivit någon konflikt. Trots det beslutade Svenskt Näringsliv att stödja företaget i processen.

Vaxholmskonflikten aktualiserade också arbetsgivarorganisationens krav på förändrade konfliktregler, bland annat förbud mot sympatiåtgärder. Fallet prövades i EU-domstolen. Enligt beslutet i domstolen ska utstationerad arbetskraft ha löner som motsvarar nivån på kollektivavtalen i de länder där de arbetar, däremot har arbetarna begränsade möjligheter att ställa krav på andra arbetsvillkor som regleras i kollektivavtalen.

Källa: www.byggnads.se

Frågor:

Vilka värden stod på spel i Vaxholmskonflikten?

Gjorde facket rätt?

På vilket sätt försökte arbetsgivarsidan och de borgerliga partierna utnyttja Vaxholmskonflikten?

Globaliseringens effekter på den svenska modellen

Globaliseringen griper rakt in på svenska arbetsplatser, även om former och effekter skiftar från bransch till bransch och från arbetsplats till arbetsplats. I några fall handlar det om arbetskraft som kommer till Sverige: som anställda i svenska företag, i utländska företag eller som uthyrd arbetskraft. I andra fall yttrar sig globaliseringen som en allt intensivare jämförelse med länder där lönerna är lägre och kraven på anställningsvillkoren mindre.

Oavsett om vi talar om arbetskraft från länder med låga löner som kommer hit, eller om möjligheten att flytta produktion, är resultatet detsamma. Den kontroll över arbetskraftsutbudet som är den fackliga rörelsens grundidé försvagas.

I bästa fall innebär det att den fackliga organisationen tvingas välja mellan försiktiga lönekrav eller arbetslöshet för medlemmarna. I sämsta fall innebär det både och. En facklig organisation i ett land får allt mindre möjligheter att hålla emot när avkastningskraven stiger.

Samtidigt som marknaden genom globaliseringen av ekonomin riskerar att runda den demokratiska motkraft som fackföreningsrörelsen utgör förlorar också den nationella politiken slagkraft. Precis som fackföreningarna tvingas valda politiker acceptera att deras beslut kommer att vägas in i placerings- och investeringsbeslut.

För svenska politiker, som samstämmt intygar att de ställer sig bakom modellen med fria parter på arbetsmarknaden, innebär utvecklingen dessutom att de ställs inför ett vägval. De måste bestämma sig för hur modellen och balansen på arbetsmarknaden ska värnas. Risken är annars att en ny balans på arbetsmarknaden måste upprättas genom en kraftmätning.

Det handlar om att antingen stärka de fackliga organisationernas möjligheter till kontroll och insyn, till exempel av entreprenader och inhyrning av arbetskraft, eller att kraftigt beskära dagens konfliktmedel. Kring dessa frågor kommer en stor del av den arbetsmarknadspolitiska debatten att kretsa de närmaste åren.

För de fackliga organisationerna innebär dagens situation en rad utmaningar.

Det fackliga samarbetet måste förstärkas på alla nivåer. Europafacket och den Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS) är viktiga, inte minst gentemot politiska institutioner som EU och FN. Att mänskliga rättigheter värnas i arbetslivet är en förutsättning för att globaliseringens fördelar ska kunna fördelas.

Branschfederationerna kan vara på väg att hitta metoder för att också avtalskrav, kärnan i den fackliga verksamheten, kan samordnas. Steg i den riktningen har bland annat den europeiska metallfederationen tagit. Ändå är kanske det

viktigaste samarbetet på företagsnivå, bland annat i de europeiska företagsråden (mer om dessa i kapitel 13).

Svenska avtal kommer att behöva anpassas. I många fall är avtalsmodeller som vuxit fram på svensk arbetsmarknad anpassade till en situation utan internationell konkurrens. Det kan, som i IF Metalls fall, handla om lägstalöner. Men lika gärna om avtal som helt saknar tydliga lönenivåer eller om avtalsmodeller som knappast kan anpassas till företag som tillfälligt verkar i Sverige.

I alla dessa fall kommer de närmaste avtalsrörelserna att ställa krav på förändringar, krav som inte sällan kommer att leda till hårda motsättningar. Svensk fackföreningsrörelse måste också visa att den förmår företräda de som kommer nya på den svenska arbetsmarknaden.

Ändå finns en ständig risk att de fackliga kraven i grunden uppfattas som riktade mot de anställda från andra länder som kommer hit för att arbeta. Då förlorar de fackliga kraven också sin moraliska legitimitet.

Därför är det viktigt att den fackliga rörelsen utvecklar modeller som tillåter anställda från andra länder att ta hjälp av det svenska facket. Det kan handla om regler för ömsesidig hjälp mellan medlemsförbund i samma internationella regler om gemensamt medlemskap eller om möjligheter att lättare och billigare lösa ett tillfälligt medlemskap i en svensk fackförening.

Hur svenska politiker och fackliga organisationer förmår möta dessa utmaningar avgör till stor del hur globaliseringen kommer att påverka svenska arbetsplatser.

Källa: När globaliseringen landar i Svedala, rapport till LO-kongressen 2012.

Frågor:

Vilka är de allvarligaste hoten mot den svenska modellen i globaliseringens tidevarv?

Vad kan facket göra för att motverka de negativa tendenserna?

Olika former av småhandel kan vara en del av den informella ekonomin. Marknad i Nairobi, Kenya. Foto: Anna-Lena Lodenius

Den informella ekonomin

Skoputsare i Moçambique, tidningsförsäljare i Filippinerna och hembiträden i Bolivia har alla gemensamt att de troligen jobbar utan garantier för att de ska tjäna tillräckligt för att klara sin försörjning. Tillsammans med miljontals människor runt om i världen, arbetar de utanför lagen och utan rättigheter i det som kallas den informella ekonomin.

Globaliseringen har lett till en snabb ökning av informella jobb. Enligt den internationella arbetsorganisationen ILO är så många som hälften av alla jobb i utvecklingsländerna inom den informella ekonomin. Antalet informella jobb ökar också i de rika industriländerna, även om skälen oftast är andra.

Det finns olika definitioner på informellt arbete. När man talar om fattiga länder och utveckling syftar man inte i första hand på svartjobb, utan på arbeten som fattiga människor tar till som en överlevnadsstrategi när trygga löneanställningar inte finns att tillgå. I de flesta fall kan man anta att människor med informella arbeten i fattiga länder hellre skulle föredra

en trygg anställning inom den formella ekonomin.

Självva begreppet informell ekonomi kan ibland vara missledande eftersom vissa regeringar och långgivare behandlar denna sektor som en separat del i ekonomin. I stället är det så att det stora antalet informella arbeten ofta är en förutsättning för att den formella ekonomin ska fungera. Att inte erkänna den informella ekonomins betydelse och problem kan också vara ett sätt att försvåra facklig organisering.

En fackförening för den informella ekonomin

Några av de mest utsatta på arbetsmarknaden är de som utför arbeten inom den informella ekonomin, alltså de som arbetar utan regelrätta avtal och vars inkomster ofta inte beskattas eller förs in i ett lands ekonomi. I den indiska delstaten Gujarats huvudstad Ahmedabad har SEWA (Self Employed Womens' Association) sin bas. Med sina 800 000 medlemmar är SEWA världens största organisation för den informella ekonomin.

Medlemmarna i SEWA är ofta hemarbetare: de lever på att sy kläder, rulla cigaretter, sälja frukt och grönsaker, samla skräp, delta i byggnadsarbete och en mängd andra uppgifter som inte sker under vanliga anställningsformer. Mer än 94 procent av kvinnorna i Indien är sysselsatta i den informella sektorn.

SEWA är också erkänd som facklig organisation och medlem i Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS).

SEWA grundades 1972 av den legendariska ledaren Ela Bhatt. Fackföreningen växte snabbt och har i dag en omfattande verksamhet. SEWA bedriver även familjerådgivning, hälsocenter och begravningsbyråer.

Inom ramen för SEWA finns kooperativ med i genomsnitt 1 000 arbetande kvinnor i varje. SEWA driver också en egen bank som ger mikrolån till kvinnor som vill starta småföretag. Detta är inte minst viktigt eftersom många annars hamnar i klorna på andra utlånare som tar ockerräntor och tar jord och ägodelar som pant om de inte kan betala tillbaka lånen.

SEWA organiserar på soptippen

Kantahen Chawda ingår i ett arbetslag på 18 sopletare, nästan alla är kvinnor. På ryggarna bär de jutesäckar där de samlar sina fynd. På kvällen tar de med sig säckarna till uppköpare. Dagsförtjänsten är för det mesta omkring 100 rupies, det vill säga ungefär 20 kronor.

– Jag har fyra barn som går i skolan. Jag oroar mig ständigt för att jag inte ska ha råd att köpa skoluniformer, säger Kantahen.

Fackklubben vid soptippen ställer krav på de stora uppköparna av plast och järnskröt.

– Vi arbetar alltid åt samma uppköpare. Därför hävdar vi att de också har ett visst arbetsgivaransvar. Vi kräver att de ska betala in motsvarande åtta procent av vad de betalar till oss till den offentliga pensionsfonden. Indien förändras och många barn flyttar till städernas nya industriområden. Vi kan inte räkna med att bli försörjda av dem när vi blir gamla. Dessutom har allt blivit så dyrt nuförtiden, säger Kantahen Chawda.

SEWA och cigarettrullarna

SEWA:s fackliga strategi går ut på att det råder en form av anställningsrelation mellan de arbetande kvinnorna och uppköparna. Kravet är att uppköparna måste ta ansvar för pensioner och andra försäkringar.

I staden finns 20 000 kvinnor som sitter i sina hem och rullar beedis, ett slags indiska cigaretter tillverkade av rullade blad. Deras fackliga kamp påminner mycket om sopletarnas. Cigarettkungen Jiuray Beedi köper i princip upp alla beedis för att sedan sälja dem vidare. Men han vägrar att ta något anställningsansvar och betalar varken pensioner eller försäkringar för de arbetande kvinnorna.

I flera omgångar har SEWA drivit en process mot honom

i den lokala domstolen. Tvisten avgjordes i högsta domstolen och blev en framgång för SEWA.

Källa: *Informell ekonomi*, LO-TCO Biståndsnämnd, 2010.

Frågor:

Vilka speciella problem finns för anställda i den informella sektorn?

Varför är det så viktigt att organisera dem som arbetar i denna sektor?

Vilka nackdelar finns det för ett land när många arbetstillfällen finns i den så kallade informella sektorn?

Läs mer:

Hemsidor

LO: www.lo.se och andra LO-förbunds hemsidor för information om kollektivavtal och den svenska modellen.

Global utmaning: www.globalutmaning.se

ILO: www.ilo.org

Böcker och rapporter:

Globalt perspektiv på osäkra och otrygga anlitandeformer, Mats Wingborg, Arena Idé 2013.

När globaliseringen landar i Svedala, rapport till

LO-kongressen 2012.

Kollektivavtal som arbetsmarknadsmodell, rapport till

LO-kongressen 2012.

Facklig kräftgång – Rapporter från Europa, Anna Danielsson och Tommy Öberg, Atlas Premiss, 2012.

Informell ekonomi, LO-TCO Biståndsnämnd, 2010.

Magnusson, Lars: *Håller den svenska modellen? – Arbete och välfärd i en global värld*, Nordstedts akademiska förlag, 2006 (främst för historiken).

HELPER URGENT

**AMERICAN FAMILY WITH TWO
DAUGHTERS (AGES 2&4) IS
URGENTLY LOOKING FOR HARD
WORKING AND LOVING HELPER**

**HELPER MUST BE HIGHLY
ORGANIZED AND DESIRE TO
LOVE AND TAKE CARE OF 2
GIRLS WHILE ALSO MANAG-
ING ALL THE HOUSEHOLD
DUTIES.**

**EXPERIENCE WORKING WITH A
WESTERN FAMILY IS
PREFERRED. SHOULD HAVE AT
LEAST TWO YEARS WORK
EXPERIENCE IN HONG KONG**

**PLEASE CALL
INTERVIEW**

Kapitel 9
Migrantarbete

Kapitel 9

Migrantarbetare

Aldrig tidigare har det funnits ett så stort antal människor i världen som lever i ett annat land än där de är födda. De flesta har flyttat för att söka arbete och klara sin försörjning. Den största gruppen av världens utvandrare är migrantarbetare.

Antalet migranter i världen har fördubblats på 25 år, även om de fortfarande endast utgör tre procent av hela världens befolkning. Enligt FN:s beräkningar finns för närvarande omkring 115 miljoner migrantarbetare i världen. Totalt vistas 214 miljoner människor i ett annat land än där de föddes.

Många skäl för att flytta

Människor kan ha många motiv för att flytta från sitt hemland. Det kan handla om att man vill bort från något: som krig, inbördeskrig, förföljelse eller fattigdom. Men det kan också

I Hongkong finns ingen offentlig barnomsorg. Istället anställer barnfamiljer hembiträden, de flesta av dessa kommer från Filippinerna, Sri Lanka eller Bangladesh. Foto: Mats Wingborg

handla om att man vill komma till något: ett land dit släktingar redan flyttat, där det finns möjlighet att få arbete, där det finns ett fungerande välfärdssystem och där det råder fred.

Möjligheten att flytta mellan länder har underlättats genom förbättrade transportsystem och globala kommunikationsnät. I många delar av världen finns redan stora exilgrupper som ett resultat av tidigare migration. En libanes som vill lämna sitt hemland vet att det finns grupper av libaneser som lever i länder som USA, Frankrike och Sverige. Han eller hon kan ta kontakt med landsmän utomlands och förhöra sig om villkoren i landet och kanske få hjälp med att ordna boende för den första tiden.

Utbyggnaden av internet och mobiltelefonsystemen har öppnat för en tätare kontakt mellan exilgrupper och de som lever kvar i ursprungsländerna. Allt fler människor lever också i flera parallella kulturer samtidigt. En människa kan ha många olika identiteter och exempelvis uppfatta sig som både svensk och libanes.

Fakta om migration

- 214 miljoner människor bor i ett annat land än där de föddes
- 740 miljoner människor har flyttat inom sitt eget land
- 60 procent flyttar mellan länder som ligger på samma utvecklingsnivå.
- 37 procent flyttar från ett utvecklingsland till industriland.
- Ungefär 7 procent är flyktingar, det är ungefär 16,3 miljoner. Resten flyttar av andra skäl, framför allt arbete.

Källa: UNCHR, 2012.

Frågor:

Beskriv den globala migrationen! Vilka migrantarbetare är mest utsatta?

Migration inom EU

Inom EU-området har samtliga medborgare rätt att röra sig fritt mellan länderna och att söka arbete i andra EU-länder. Men ett land som Sverige godkänner också en viss arbetskraftsinvandring från länder utanför EU.

Ytterligare juridiska grunder är anhörighetsinvandring, invandring på grund av studier och internationella adoptioner. Ibland beviljas uppehålls- och arbetstillstånd för arbete eller studier under en avgränsad tidsperiod.

Fakta om migration inom EU

När EU fick 12 nya länder som medlemmar 2004–2007 införde samtliga EU-länder, förutom Sverige, Storbritannien och Irland, övergångsregler för att begränsa den fria rörligheten för medborgarna i de nya medlemsländerna.

Storbritannien är det land som tagit emot flest från de nya EU-länderna, därefter följer Spanien och Frankrike. De länder som flest valt att lämna är Polen, Rumänien och Tyskland. Rumäner och bulgarer har oftast valt att flytta till Spanien eller Italien.

Det finns studier som har beräknat effekten av invandringen inom EU till Storbritannien. Den visar att invandringen varit gynnsam för den brittiska ekonomin och bidragit positivt till BNP. Även om arbetslösheten steg något i början så ökade BNP totalt med 5,3 procent 2004–2005 vilket till stor del berodde på den ökade invandringen.

Före finanskrisen 2008 hade fler invandrare från de nya medlemsländerna i EU arbete än de som var födda i Storbritannien. Men när finanskrisen slog till valde många att återvända till sina hemländer.

I Sverige har vi framför allt haft invandring från Polen, men också från Estland, Lettland, Litauen och Ungern. Ökningen är inte dramatisk om man jämför med hur många

som kom före EU-inträdet. Det anses bero på att det funnits dåligt med arbetstillfällen och att få talar svenska utanför Sverige, Storbritannien och Irland blir mer lockande på grund av språket.

Källa: EU-kommissionen, 2012, ec.europa.eu

Frågor:

Storbritannien hade en positiv effekt av invandringen före finanskrisen. Kan detta ha ändrats och varför i så fall?

Sverige lockar inte så många invandrare från andra EU-länder. Skulle vi behöva locka fler, varför i så fall?

Hur?

Vilken typ av arbetskraft behöver Sverige?

Samma person kan ha olika skäl

Det är viktigt att skilja på människors motiv för migration och de juridiska grunderna för att en person ska få stanna. En person som beviljas uppehållstillstånd av flykting- eller anhörighetsskäl, kan samtidigt ha andra motiv för att ha flyttat till ett nytt land, exempelvis förhoppningar om en bättre inkomst.

Omvänt kan en arbetskraftsinvandrare samtidigt ha haft andra motiv för att ha lämna sitt ursprungsland, exempelvis fruktan för förföljelse på grund av politisk verksamhet.

I själva verket har människor oftast flera olika motiv för att flytta till ett annat land. De flesta vill både komma bort från något och har förhoppningar om landet dit de flyttar.

Olika slags migranter

En del migranter lämnar sitt ursprungsland för att permanent slå sig ned i ett nytt land. Andra migranter cirkulerar kontinuerligt mellan olika länder. Det gäller inte minst

många migrantarbetare inom EU som pendlar mellan exempelvis Polen, Sverige, Tyskland och Storbritannien.

Det existerar också stora regionala skillnader när det gäller vilken form av migration som dominerar. I Asien har många migranter tillfälliga arbetskontrakt, efter en avgränsad tidsperiod ska de återvända till sina ursprungsländer. I Afrika och Latinamerika flyttar många människor över gränserna utan särskilda tillstånd och andelen papperslösa är stor.

Traditionella invandrarländer fortsätter att ta emot migranter på permanent basis, däribland USA, Kanada och Australien. Andra länder, framför allt oljeländer i Mellanöstern, tar emot många migrantarbetare på tidsbegränsade kontrakt.

I Europa finns en blandning mellan olika system. Flera länder, som Sverige och Tyskland, tar emot en stor andel flyktinginvandrare. Samtidigt finns en ökande arbetskraftsmigration inom EU.

De flesta EU-medlemmar tillåter också arbetskraftsinvandring från länder utanför EU, särskilt vid behov av kvalificerad arbetskraft. Några länder, som Schweiz, har stora grupper av migranter med tidsbegränsade kontrakt, ofta kallade gästarbetare.

I Sverige utgör människor på flykt den största invandrargruppen. Men Sverige är samtidigt en del av EU, där antalet migrantarbetare är långt fler än flyktingarna.

Även om antalet migrantarbetare i Europa är stort, ingen vet exakt hur många det handlar om, måste man samtidigt komma ihåg att det lever omkring 500 miljoner människor i EU. För arbetslösheten i EU är den tyska arbetsmarknadens utveckling viktigare än strömmen av migranter.

Olika rättigheter för olika slags migranter

Skillnaderna är stora när det gäller migrantarbetares rättsliga ställning: De kan ha permanenta uppehållstillstånd, tillfäll-

liga uppehållstillstånd, vara EU-medborgare som rör sig fritt inom EU eller vara papperslösa.

En annan skillnad gäller migrantarbeters sociala och materiella villkor. Här finns ett enormt spektrum: från höglönade experter som rekryteras över nationsgränserna till utsatta personer med tillfälliga uppehållstillstånd eller till och med papperslösa.

Migranter som saknar uppehålls- och arbetstillstånd

Arbetande personer som saknar uppehålls- och arbetstillstånd är skyddslösa och blir ofta exploaterade av arbetsgivare. I samhällsdebatten kallas denna grupp för ”papperslösa”. Ett krav från svensk fackföreningsrörelse är att avkriminalisera de papperslösa, det vill säga att de inte gör sig skyldiga till ett brott om de arbetar.

Samtidigt vill de fackliga organisationerna skärpa straffen mot arbetsgivare som använder svart arbetskraft. Enligt fackföreningsrörelsen ska det alltså vara olagligt för en arbetsgivare att anställa en papperslös, medan den papperslöse inte gör något olagligt om han eller hon arbetar. En sådan lagändring skulle göra det lättare för papperslösa att söka stöd från fackliga organisationer eller att driva sina krav i domstol.

Men även med en lagändring som stärker de papperslösas ställning på arbetsmarknaden skulle många ändå vara utsatta. En papperslös person riskerar att bli utvisad från Sverige även om han eller hon vinner en konflikt om löner eller arbetsvillkor gentemot en arbetsgivare. Detta gör att papperslösa ofta är rädda för att ställa krav och driva konflikter mot arbetsgivare.

Källa: Migrantarbetare – Grundkurs om rörlighet, rättigheter och globalisering, Anna-Lena Lodenius och Mats Wingborg, Premiss förlag & Palmecentret, 2008.

Säsongsarbetare i det svenska jordbruket, som här utanför Kristianstad, kommer från många olika länder och det är inte ovanligt att de även får lönen utbetald i sina hemländer. Foto: Anna-Lena Lodenius

Fråga:

*Vilka olika motiv och olika juridisk status kan migranter ha?
Vilken form av migration är viktigast att försvara?*

Samhället stannar utan migrantarbetare

Migrationen pulserar rakt in i hjärtat av USA och EU. Lågt betalda migrantarbetare skurar toaletterna på metropolernas femstjärniga hotell och i EU-personalens privata bostäder. Enorma sektorer av arbetslivet i Europa och Nordamerika domineras av migrantarbetare. Hit hör städning, fastighetsskötsel, hantverk, trädgårdsarbete, jordbruk, kommunikationer, restaurang, hotell och service i hemmen. Samhället skulle stanna utan migrantarbetare. Jordbruket skulle kollapsa, bussar och tunnelbanor skulle stå stilla.

I Spanien finns många migrantarbetare inom lantbruks-

sektorn, vanligen arbetar de med frukt- och grönsaksodling. En väldigt stor grupp kommer från Nordafrika och har tagit sig in i landet illegalt. Men när de väl är på plats finns till och med särskilda arbetsförmedlingar för de papperslösa arbetarna.

Utan dessa arbetare skulle det spanska jordbruket kollapsa. Allt fler arbetsgivare hävdar i dag att de "tvingas" att använda billiga entreprenörer för att klara konkurrensen.

Ekonomiska klyftor driver fram migration

När de ekonomiska klyftorna mellan länder ökar förstärks människors motiv för att lämna det egna landet för att arbeta någon annanstans. En sjuksköterska i Manila erbjuds fyra gånger så hög lön om hon tar ett jobb som hembiträde i Singapore. En lantarbetare från Rumänien som tar sig till Skåne genom att utnyttja den fria rörligheten inom EU kan tjäna fem årslöner på en sommar.

Det är självklart att erbjudanden tas under övervägande. Därför finns ett samband mellan ekonomisk ojämlikhet mellan olika länder och drivkraften att migrera. Billigare och tätare flygförbindelser har dessutom minskat de geografiska gapen mellan länder.

En förutsättning för den globala migrationen är att flyget förvandlats från något exklusivt för särskilt utvalda till ett transportmedel som stora massor av människor använder sig av för att förflytta sig mellan kontinenterna. De flesta fattiga migrantarbetare skulle i och för sig inte ha råd att själva köpa en flygbiljett, men genom att skriva kontrakt med agenter som förmedlar jobb i andra länder får de vanligen också möjlighet att låna pengar till flyget. Det sker genom att lönen för migrantarbetet blir in-tecknad för den första tiden. Ofta måste migrantarbetare arbeta minst ett halvår innan de kan börja tjäna egna pengar.

Frågor:

*Vad skulle hända om alla migrantarbetare försvann?
Hur ska vi se på fenomenet ”papperslösa” och hur stärker
vi deras rättigheter? Vilket stöd behöver de?*

Många har dött på väg till Europa

Europas arbetsmarknad utövar en stor lockelse på många människor som är födda i fattiga länder. De är till och med villiga att riskera sina liv för att ta sig in i det allt mer hårdbevakade Europa. Organisationen United Against Racism uppger att sedan 1993 har omkring 10 000 personer dött när de försökt ta sig in i EU.

De flesta har dött genom drunkning när de transporterats på överfulla och inte tillräckligt sjövärdiga båtar som de i regel betalat stora summor för att få följa med på. Siffran handlar om dokumenterade fall, de allra flesta som dör hamnar aldrig i några register och den verkliga siffran lär ligga betydligt högre.

Nu stärker EU bevakningen av gränserna för att färre ska lyckas ta sig in. Det talas om ett Fort Europa, om murar som byggs för att stänga ute medborgare från länderna utanför. Frågan är om det kommer att minska antalet som försöker ta sig hit. Eller om människor fortsätter att försöka, men tvingas ta ännu större risker och betala ännu högre belopp för den åtråvärda möjligheten att arbeta i Europa.

Olika kategorier av migrantarbetare

Migrantarbetare är en person som lämnar sitt land och flyttar till ett annat med huvudsyfte att hitta en försörjning. Men det finns många olika former av migrantarbetare:

Bofasta migranter. Australien, Kanada, Nya Zeeland och USA tillåter en viss invandring där utlänningar får tillstånd att stanna permanent i landet. Efter några år kan invandrarna ansöka om medborgarskap.

Arbetskraftsinvandrare. Inom EU är arbetsmarknaden öppen. Flera europeiska länder tillåter också en viss arbetskraftsinvandring från länder utanför EU, särskilt när det gäller personer med yrkeskunnande. USA tar emot många arbetskraftsinvandrare från hela världen.

Gästarbetare. Personer med tillfälliga uppehålls- och arbetstillstånd som arbetar utomlands under en avgränsad period. Systemet med gästarbetare är vanligt i Asien, men också i exempelvis Schweiz. Ibland kallas även de som arbetar under en avgränsad tid i Sverige för gästarbetare.

Migranter med tillfälligt uppehållstillstånd. Gästarbetare har tillfälliga uppehållstillstånd, men det finns också andra kategorier av invandrare som har tidsbundna tillstånd, ibland utfärdas en tillfällig asyl. Hela denna grupp kallas migranter med tillfälligt uppehållstillstånd.

Asylsökande som arbetar. Vanligtvis får inte asylsökande något arbetstillstånd, men reglerna varierar mellan olika länder, ibland finns särskilda arbetsuppgifter för asylsökande. Det förekommer också att asylsökande arbetar trots att de saknar arbetstillstånd.

Papperslösa. En person som arbetar utan att ha arbets- och/eller uppehållstillstånd. Vissa papperslösa har passerat en gräns illegalt, som mellan Mexiko och USA. Andra har blivit kvar i ett land efter att tillståndet att stanna gått ut. Ytterligare en grupp har rätt att vistas i ett land, men inte att arbeta. Det kan handla om asylsökande och turister.

Migranter som studerar och arbetar. Många länder ger tillfälliga arbetstillstånd åt studerande från andra länder. En del av dessa studenter kombinerar sina studier med arbete.

Offer för människohandel. Den värsta formen av migrantarbete är människor som mot sin vilja förflyttas till ett annat land eller som lurats iväg på felaktiga premisser. Mellan

600 000 och 800 000 människor i världen är offer för människohandel. En del av dessa tvingas till sexslaveri.

Inre migrantarbetare. I stora länder finns ofta en omfattande inre migration, från landsbygden till expansiva industristäder. Ofta är de inre migrantarbetarna utsatta. I exempelvis Kina finns omkring 200 miljoner inre migrantarbetare med sämre lagliga rättigheter än andra medborgare, de blir utestängda från både sjukvård och skolor och hänvisade till de provinser där de växt upp och fortfarande är skrivna.

Beroende på hur man definierar migrantarbetare kan fler grupper komma att tillhöra kategorin. Det handlar bland annat om personer som hamnar i gränslandet mellan olika definitioner, exempelvis de som lämnar ett annat land både för att slippa förföljelse och för att kunna få en bättre inkomst. Statusen hos migrantarbetare kan också växla över tiden. En och samma person kan under olika perioder ha varit såväl arbetskraftsinvandrare, gästarbetare som papperslös.

Frågor:

Hur ser migrationen ut till Europa?

Skiljer sig migrationen till Sverige från migrationen till övriga Europa? Vad får det i så fall för konsekvenser för politiken och samhällsutvecklingen?

Migrantarbetare – en facklig utmaning

Migrantarbetarnas villkor har blivit en av vår tids stora fackliga frågor. Även om det finns stora skillnader är det lätt att peka på det systematiska i exploateringen, migrantarbetare hamnar oftast lägre på statusstegen och erbjuds villkor som ligger under de normala.

Initiativ för att stärka migrantarbeters rättigheter förekommer på alla nivåer inom den internationella fack-

föreningsrörelsen. Globalt har Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS) lyft upp frågan. IFS hävdar bland annat att migrantarbetare måste få ett starkare lagligt skydd.

I Europa har Europafacket (EFS) tillsatt arbetsgrupper som ska utarbeta konkreta förslag till vad de fackliga organisationerna ska göra för att stärka migrantarbetarnas ställning. I flera länder sker fackliga initiativ. I Spanien har den fackliga rörelsen startat särskilda informationscenter dit migranter kan vända sig för att få stöd.

Men det finns också kritiska röster inom de fackliga organisationerna som menar att facket skulle kunna göra mer för att förbättra villkoren för migrantarbetare. Ambitionsnivån inom de fackliga organisationerna varierar också mellan olika länder.

Frågan om migrantarbeters villkor är stundtals svårhanterlig för de fackliga organisationerna. Ett skäl är att det ofta finns språkliga barriärer. Många migrantarbetare behärskar inte de språk som talas i de länder där de arbetar, och för de fackliga organisationerna kan det vara dyrt och omständligt att vara beroende av tolkar.

Ibland bor dessutom migrantarbetarna i avgränsade enkla-
ver vilket begränsar kontaktnätet med övriga samhället. Ett annat problem är att migrantarbetare ofta cirkulerar mellan flera olika länder. Motivet att ansluta sig till en nationell facklig organisation blir då begränsat.

Det kan vara svårt för facket att argumentera för att de som inte är medlemmar ska ha stöd och hjälp som tar stora resurser, samtidigt som man förlorar medlemmar och inkomster. Det förekommer även att regeringar och departement försöker skjuta över ansvaret till facket att förhandla om dåliga arbetsvillkor även där det inte finns några fackliga organisationer på arbetsplatsen. Det har bland annat hänt när utländska bärplockare som kommit till de svenska skogarna.

Många migrantarbetare är rädda för att ta kontakt med facket. Ibland vågar de inte ta konflikter med arbetsgivaren i rädsla för att bli tillbakaskickade till hemlandet. En del kan också ha

en negativ bild av statskontrollerade eller ”gula”, det vill säga arbetsgivarstyrda, fackföreningar från hemlandet. I Sverige har exempelvis migrantarbetare från Pakistan berättat att de trodde att det svenska facket var sammankopplat med polisen.

Facket och de papperslösa

Särskilt svårt för de fackliga organisationerna är att stödja papperslösa, det vill säga migrantarbetare som saknar uppehålls- och arbetstillstånd. De papperslösa blir mer exploaterade än några andra grupper av migrantarbetare. Men de är ofta extremt rädda för att söka hjälp från vad man uppfattar som det etablerade samhället, dit de uppfattar att de fackliga organisationerna hör.

Även i de fall då det finns belägg för att papperslösa blivit lurade och exploaterade av en arbetsgivare finns risker med att fackliga organisationer går in med stöd. Blir detaljerna kring missförhållanden kända kan det sluta med att myndigheterna skickar tillbaka migrantarbetaren till hemlandet, medan arbetsgivaren slipper undan därför att domstolarna anser det svårt att bevisa vad som hänt. Det förekommer även att arbetsgivaren ser till att anmäla papperslösa till myndigheterna om de börjar klaga över arbetsvillkor och löner. Detta händer ofta även i Sverige.

Frågor:

Hur ska facket arbeta för att stärka migrantarbeteares rättigheter och position i samhället?

Vad kan fackliga organisationer göra för att förhindra att papperslösa arbetare exploateras? Vilka politiska krav bör facket ställa?

Krisen gör EU-medborgare till migranter

När arbetslösheten ökar i Europa tvingas även EU-medborgare att söka jobb utanför det egna landets gränser. I Spanien är mer än varannan person i åldern 15–24 år arbetslös. Det har gjort att allt fler unga flyttar utomlands. Åren 2010–2012 fördubblades antalet personer från Spanien, Grekland, Italien, Portugal och Irland som sökte så kallad uppehållsrätt, det vill säga att de ville bosätta sig och arbeta i Sverige.

För att få jobb i Europa krävs ofta utbildning. De som är utbildade läkare, sjuksköterskor eller IT-konsulter kan få arbete i Storbritannien, Schweiz eller Österrike, medan ingenjörer och de som har erfarenhet av arbete inom läkemedelsbranschen kan söka sig till Tyskland.

2011 översteg antalet utvandrare för första gången antalet invandrare i Spanien.

Källa: SvD 2012-08-27 och 2013-01-23.

Även svenskar migrerar

Svenskar väljer också att flytta till andra länder för bättre möjligheter och arbetsvillkor. Och svenskar som migrerar gör precis som andra länders befolkning, de stannar oftast i grannländerna.

Cirka 80 procent av den svenska utvandringen går till andra länder i EU eller OECD. Det är i synnerhet ungdomar som åker utomlands för att jobba. EU:s statistikbyrå Eurostat uppskattar att det finns ungefär 250 000 svenskar, om man med det menar personer som är födda i Sverige, som är bosatta i något annat EU-land.

Många svenskar arbetar inom vården i Danmark och i Norge. Den svenska ungdomsarbetslösheten slår nya rekord och det är lättare att få arbete om man söker sig utanför grän-

serna. Dessutom är lönerna högre. Både Norge och Danmark efterfrågar svensk vårdpersonal.

Men allt fler svenskar bosätter sig också i länder utanför Europa. Uppgifterna på hur många det rör sig om totalt varierar, men troligen rör det sig om ungefär 300 000 svenskar som för närvarande vistas varaktigt i ett land utanför Europa.

Tidigare valde en del pensionärer att bosätta sig i Spanien. Ett ganska nytt fenomen är att äldre väljer att tillbringa ålderdomen i Sydostasien, framför allt i Thailand, ett land som många stiftat bekantskap med på semestern. 400 000 svenskar reser varje år till Thailand.

De största kolonierna av svenskar hittar man i nu nämnd ordning i USA, Norge och Finland. Därefter följer Danmark, Storbritannien, Spanien och Tyskland som har ungefär lika många svenskar vardera.

Svenskar som flyttat ut återvänder ofta. Den största gruppen invandrare i Sverige är tidigare utflyttade svenskar.

Fler kvinnor migrerar i världen

Tidigare bestod de kvinnliga migranterna till stor del av hustrur till män som utvandrade. Men från många länder utvandrar i dag fler kvinnor än män. Från exempelvis Filippinerna utgör kvinnorna 60 procent av alla utvandrare.

Många filippinska kvinnor flyttar till Hongkong, Singapore, Sydkorea, Japan, Saudiarabien och Kuwait för att arbeta som hembiträden. Andra sektorer av arbetslivet dit många filippinska migrantarbetare söker sig är sjukvård, hemtjänst, restaurang och hotell.

Ytterligare en växande grupp kvinnor, från Filippinerna och andra asiatiska länder, flyttar till USA för att arbeta på sjukhus och äldreboenden. I ett land som Storbritannien finns många migrantarbetare som är anställda inom den offentliga sektorn. Många är kvinnor, oftast från forna brittiska kolonier.

Ökningen av kvinnliga migrantarbetare bryter upp ett traditionellt familjemönster. För några decennier sedan var det ett dominerande mönster att migrantarbetarna bestod av män som under perioder för iväg till andra länder och arbetade, medan kvinnorna och barnen antingen stannade hemma eller följde med. Även om det inte uttalades byggde systemet på att kvinnorna tog ansvaret för barn och hem.

Många av de migrerande kvinnorna har familj och barn som bli kvar på Filippinerna. Undersökningar visar emellertid att ökningen av filippinska kvinnor som migrerar inte har medfört att männen i Filippinerna tar större ansvar för barnen. Istället har den så kallade utvidgade familjen fått ersätta kvinnorna, vilket i realiteten betyder att en mormor, farmor eller faster tar hand om barnen medan mödrarna arbetar som hembiträden i Hongkong eller Kuwait och istället tar hand om andras barn.

Frågor:

Hur förändras migrationen i Europa och världen?

Vad får detta för konsekvenser för samhällsutvecklingen?

Pengarna som skickas tillbaka till hemlandet

Migrantarbetare hoppas att flytten till ett nytt land ska förbättra deras inkomster och göra livet mer drägligt. Men många migrantarbetare tar inte i första hand arbetet utomlands för att förbättra sin personliga standard, utan för att stödja familj och släkt.

Migranter skickar årligen motsvarande 2 000 miljarder kronor till sina familjer i hemländerna. Det är ett belopp som vida överstiger det samlade globala biståndet. Utan dessa pengar skulle många fattiga familjer inte kunna överleva. En fördel med dessa ekonomiska överföringar är också att de går

direkt till fattiga familjer, utan att det finns en massa organisationer och institutioner som fungerar som mellanhänder.

Undersökningar visar att remitteringarna, det vill säga de pengar som migrantarbetare skickar tillbaka, är regressiva. Det vill säga att ju mindre en arbetare tjänar, desto större andel av lönen skickar han eller hon tillbaka till hemlandet. I genomsnitt skickar migrantarbetare tillbaka omkring en femtedel av den intjänade summan.

Det betyder inte att det alltid är lätt för migrantarbetarna att skicka hem pengar. Bankernas byråkrati ställer ofta till problem. Bankerna gör också stora vinster på överföringarna. Ungefär 5–10 procent av de pengar som skickas används för att betala olika avgifter. I Filippinerna hävdar landets ledande bankchefer att de ”filippinska kvinnorna blivit landets viktigaste exportvara”.

Enligt internationella uppskattningar är omkring 10 procent av världens befolkning beroende av att pengar skickas till dem från utlandet. De mesta av de pengar som tas emot används omedelbart för baskonsumtion, men mellan 10–15 procent sparas.

Pengarna från migrantarbetarna har en stor betydelse i den lokala ekonomin. Genom att en del används till upprustning och förbättrad bostadsstandard motverkar överföringarna en snabb urbanisering. Genom att släktingar och familjemedlemmar som arbetar utomlands skickar hem pengar ser människor andra överlevnadsalternativ än att tvingas flytta till städerna för att söka jobb.

Kina och Indien är de två stater i världen som tar emot mest pengar från migrantarbetare. Men för flera andra länder utgör de pengar som kommer från migrantarbetare en större andel av landets ekonomi, det gäller exempelvis för Filippinerna.

Även flera fattiga stater i Europa är beroende av att pengar skickas tillbaka av migrantarbetare. Varje år tar Moldavien emot en miljard dollar, vilket motsvarar 31 procent av landets BNP.

Frågor:

Vilken betydelse har de pengar som migrantarbetare skickar tillbaka till sina hemländer för att minska fattigdomen?

Hur bör migrationen värderas i ljuset av de stora pengar som migrantarbetare skickar hem? Skulle en ökad migration minska fattigdomen? Eller finns andra baksidor?

Källor: Delar av texterna i hela detta kapitel är hämtade från boken *Migrantarbetare – Grundkurs om rörlighet, rättigheter och globalisering*, Premiss förlag och Palmecentret, 2008 (Lodenius/Wingborg). De statistiska uppgifterna är emellertid uppdaterade, källor är ILO och Världsbanken 2012.

Läs mer:

Hemsidor

Migrationsverket: www.migrationsverket.se

Global utmaning: www.globalutmaning.se

FN:s organ för flyktingfrågor: www.unhcr.se

Regeringens hemsida: www.regeringen.se, arbetsmarknadsdepartementet

FN:s kommission om migration GCIM: www.gcim.org (slutrapporten kom 2005)

Böcker och rapporter

Tema Migrantarbete, LO-TCO Biståndsnämnd, 2011.

Lodenius, Anna-Lena & Wingborg, Mats: *Migrantarbetare – grundkurs om rörlighet, rättigheter och globalisering*, Premiss, 2008.

International Migration and Development, UN, 2005.

Mattsson, Kristina: *De papperslösa och de aningslösa*, Leopard, 2008.

Kapitel 10
Finanskriser och politisk extremism

Kapitel 10

Finanskriser och politisk extremism

Världen har på senare år skakats av en stor finanskris vars följder fortfarande märks i världsekonomin. Den följdes av en eurokris som drabbade en rad länder i euroområdet, främst Grekland.

Finanskrisens förlopp visar hur världens länder blivit mycket mer beroende av varandra än tidigare. Både positiva och negativa utvecklingsspiraler fortplantar sig snabbt. Finanskriser påverkar även politiken och nämns som en förklaring till att partier och organisationer på ytterkanterna, både till höger och vänster, växer sig starkare.

Varför uppstod finanskrisen?

Den främsta orsaken till att det utlöstes en finanskris 2008 var att människor i USA med relativt låga inkomster bevil-

I finanskrisens spår har det blivit tvärstopp för nya investeringar i Grekland. Landets politiskt valda församlingar har också fått allt mindre att säga till om. De är tvungna att följa dekret utifrån. Foto: Anna-Lena Lodenius

jades högre banklån än de hade råd med. Den dåvarande Clinton-regeringen ville höja boendestandarden, men räknade med att detta kunde ske utan att man höjde skatterna.

Det fanns en tro på att de ekonomiska kurvorna skulle fortsätta att peka uppåt och att höjda huspriser skulle göra fattiga människor till vinnare. Det var högkonjunktur och bankerna hade gott om pengar. Miljontals människor lockades, bland annat genom aggressiv marknadsföring, att ta nya slags lån med låg ränta.

De kunde skjuta upp återbetalningen av lånen, i början behövde de bara betala räntan. Dessa lån har kallats för ”subprime-lån”. Men redan efter några år tvingades många att sälja och huspriserna sjönk i takt med att allt fler bostäder hamnade på marknaden eftersom ägarna inte kunde sköta sina avbetalningar.

Att det var just i USA detta hände spelade en avgörande roll. Den amerikanska ekonomin är en av världens största och mest betydelsefulla. När krisen var i antågande tvekade internationella finansiella institut som Världsbanken och Internationella valutafonden att vidta åtgärder de tveklöst hade krävt av andra mindre länder i en liknande situation av rädsla för effekter på världsekonomin.

Hur kunde det hända?

Vissa tecken på att en kris var i antågande märktes redan under 2007, men det som många pekat ut som startskottet var när den amerikanska investmentbanken Lehman Brothers gick i konkurs i september 2008. Tidigare hade regeringen gått in och räddat banker som befann sig i liknande situationer. Att regeringen den här gången valde att låta bli tolkades som att det fanns en insikt om att Lehman Brothers bara var toppen på ett isberg.

Det blev snart uppenbart att fler banker var på fallrepet och att det krävdes kraftfulla åtgärder i form av kreditåtstram-

ningar. Från USA fortplantade sig krisen snabbt till resten av världen.

Bankernas frikostiga lånegivning berodde delvis på att de invaggades i en känsla av trygghet eftersom staten backade upp lånen. Det infördes också nya finansiella system där lånen kunde packas om, den som beviljade lånen kunde sälja dessa vidare till någon annan som tog över risken.

Finansmarknaden har genomgått en likartad utveckling även på andra håll i världen, men ingenstans blev konsekvenserna så påtagliga som i USA. De som beviljar lån har alltså inte haft lika stor anledning att försäkra sig om att låntagarna har en rimlig möjlighet att betala tillbaks. Dessutom fick anställda på finansbolagen ut höga bonusar utan att drabbas av eventuella förluster. Vid det laget hade nämligen lånen oftast sålts vidare.

Från mitten av 2000 fram till 2006 fördubblades huspriserna. Men när lånen införts byggdes det nya hus i en snabb takt, äldre hus blev svårsålda och priserna sjönk. Detta skedde parallellt med att arbetsmarknaden försämrades, faktorer som tillsammans bidrog till krisen.

Vad lär vi oss av finanskrisen?

Den amerikanska regeringen glömde alla lärdomar från depressionen på 1930-talet, finanskrisen på 1990-talet och varje annan ekonomisk kris. Osund långivning drabbar ytterst de svagaste och i grunden hela samhället. Den bortsåg från att varje reform måste innebära fortsatt stabila offentliga finanser.

Den amerikanska regeringen var också offer för en annan villfarelse som präglat många andra regeringar och aktörer på finansmarknaden: den om ständig tillväxt. Detta är en utopi, vi måste alltid räkna med både upp- och nedgångar i ekonomin och vara rustade för svängningarna.

Bristen på en fungerande och oberoende tillsyn av den

amerikanska finansmarknaden och de nya formerna för långivning spelade en viktig roll. Regeringen införde nya låneformer utan att göra någon ordentlig uppföljning av konsekvenserna, och det låg i såväl bankernas som låntagarnas intresse att se till att lånen beviljades.

Det torde finnas få länder i världen där människor med så dålig ekonomi har kunnat få så stora lån beviljade och kraven sänktes gradvis mellan 2001 och 2006. Finanskrisen har därför utlöst allt mer högljudda krav på mer regleringar och ökad statlig inblandning på finansmarknaden.

Finanskrisen har också satt ljuset på det faktum att allt mer av det som påverkar oss är globalt. En kris fortplantas snabbt från ett land till ett annat eftersom ländernas ekonomier är så beroende av varandra. Det betyder att vi också måste söka lösningarna i ett samarbete mellan länderna. Det som började i USA blev snabbt en angelägenhet för hela världen.

Frågor:

Vad var orsaken till finanskrisen?

Kunde den ha förhindrats?

Skuldkris i Europa

I början av 2010 uppstod en skuldkris i Europa, även kallad eurokrisen eftersom den rör ett antal länder i eurozonen. Det hela började med att kreditbetygen, alltså hur finansmarknaden bedömer ett lands betalningsförmåga, för Grekland sjunkit till en oroväckande låg nivå. Men statsskulden växte snabbt även i andra länder som Portugal och Spanien. Därefter följde även Italien, Irland och Cypern.

Efterverkningarna av finanskrisen och skuldkrisen i Europa skapade oro på finansmarknaden. I maj 2010 beslutade euroområdet finansministrar att tillsammans med

Internationella valutafonden (IMF) ge ett stort lån (110 miljarder euro) till Grekland under förutsättning att landet genomförde stora nedskärningar och besparingar.

I november 2010 beviljades även Irland ett stort lån (67,5 miljarder) av EU för att ta sig ur krisen. Det upprättades dessutom en europeisk stabiliseringspakt för att försöka trygga eurosyste­met på totalt 750 miljarder Euro, inklusive kapital som tillförts av IMF och Europeiska kommissionen.

Det finns risk för att skulderna fortsätter att växa och det kan ta tid för länderna att få snurr på sin ekonomi. Det kommer att ta lång tid, spår ekonomerna, innan utvecklingen vänder för de skuldyngda länderna i euroområdet.

EU vill nu ha en hårdare styrning av ländernas ekonomi. Det är helt uppenbart att krisen inte är över och alla försök att bedöma dess omfattningar riskerar att komma på skam.

Eurokrisen har ett samband med finanskrisen, men har också andra förklaringar. Det byggdes in en svaghet i systemet redan från början när man införde EU:s gemensamma valuta euro.

Tanken var att länderna inte fick ha ett underskott på över tre procent och att statskulden fick motsvara högst 60 procent av landets BNP. Men flera länder fick komma med trots att de inte uppfyllde kraven och det är troligt att de kommer att fortsätta att ligga långt över dessa nivåer för lång tid framöver.

De lån som beviljas sker mot löften om att länderna ska banta sina offentliga finanser kraftigt. Men det har också höjts

”Det är kostsamt och arbetsintensivt att utöva ordentlig tillsyn av den finansiella sektorn. Men eftersom det är medborgarna som får betala dyrt för finansiella kriser finns det ingen möjlighet för det offentliga att abdikera från detta ansvar.”

LO-ekonomen Ola Pettersson

kritiska röster mot detta från de som anser att sådana åtgärder riskerar att förvärra läget och fördröja återhämtningen.

Källor: *När globaliseringen landar i Svedala*, rapport till LO-kongressen, 2012. *Världens springnota*, Stefan de Vylder, Ordfront 2010. Artiklar om finanskrisen 2008-2012, DN, dn.se. Europaportalen, Tema: Finanskris, 2012, www.europaportalen.se

Frågor:

Vad är orsaken till den europeiska finanskrisen?

Vad blir de politiska konsekvenserna av finanskrisen i Europa?

Vilka politiska krafter gynnas och vilka missgynnas?

Så drabbades Sverige av finanskrisen

Fattigdom hotar var fjärde EU-medborgare, enligt uppgifter från EU-kommissionen. Sverige har klarat sig relativt väl, jämfört med många andra länder i Europa. Vårt land har hylats för sin starka ekonomiska utveckling, men arbetslösheten och utanförskapet har ökat för många människor även här.

Sverige har en relativt stark ekonomi och statsskulden är inte gigantisk. Men nedgången för den svenska exportindustrin får omedelbara konsekvenser. Den svenska bruttonationalprodukten (BNP), alltså värdet av den samlade produktionen av varor och tjänster, minskade med 5,2 procent bara under 2009. Landets samlade produktion av varor och tjänster har inte fallit så snabbt och så mycket sedan andra världskriget.

Länderna i Norden hamnade samtliga i topp när World Economic Forum rangordnade världens mest konkurrenskraftiga ekonomier 2011. Sverige hamnade på tredje plats efter Schweiz och Singapore, Finland på fjärde, Danmark på åttonde och Norge på sextonde plats.

Liksom i andra länder påverkades först de som arbetade

inom sektorer kopplade till export, alltså framför allt produktionen. Men i nästa led, när kommuner och landsting får minskade skatteintäkter, drabbas också den offentliga sektorn. Nedskränningar betyder inte alltid att människor friställs. I stället tas vikarier bort, det sker arbetstidsförkortning för många med deltid som tidigare kunnat fylla upp till heltid och det sätts större press på de som har ett arbete att arbeta ännu hårdare.

I oktober 2012 hade Sverige totalt 7,7 procents arbetslöshet. Det betyder att vi ligger något under genomsnittet för EU-länderna som var 10,7 procent samma månad.

Källa: *Fattigt Europa ser framtiden i Sverige*, SvD 2013-01-23

Finanskrisen drabbar de svagaste

Finansiella kriser medför ofta att klyftorna ökar i samhället. De som drabbas värst är äldre, arbetslösa, invandrare och lågutbildade. För den som lever på marginalen blir en finanskris extra kännbar. De offentliga nedskränkningarna gör också att samhället har mindre att erbjuda när människor som mest skulle behöva en fungerande välfärd.

Sverige har tillsammans med Danmark haft de minsta inkomstklyftorna i världen. Den tiden ser nu ut att vara över. Denna utveckling märktes redan före finanskrisen, 2007 uppmättes de största inkomstskillnaderna på 30 år. Med ökad arbetslöshet, sämre a-kassa och sjukförsäkring kan man räkna med att gapet mellan fattiga och rika blir ännu större.

En rapport från Röda Korset som presenterades i oktober 2009 visar hur hjälporganisationen börjat ta emot helt nya grupper av människor som söker hjälp. Problemen beskrevs som störst i Östeuropa, både de delarna som ligger i och de som finns utanför EU. Men de nya fattiga finns även i rikare länder.

Även om konjunkturen vänder uppåt väntas andelen fattiga fortsätta att öka i USA eftersom arbetslösheten fortfa-

rande är hög och inte väntas minska. Enligt regeringen ökade andelen fattiga i Sverige från 10 procent 2006 till 13 procent 2009. Den största skillnaden är att allt fler invandrarbarn lever i fattiga familjer.

Risken vid finanskriser är att vi få en permanent arbetslöshet där vissa grupper ställs helt utanför arbetsmarknaden utan en chans att ta sig in igen. Konjunkturinstitutet har varnat för att närmare 100 000 personer kan slås ut från arbetsmarknaden och hamna i långvarig arbetslöshet som en följd av den ekonomiska krisen.

Källor: *Så kom finanskrisen till Sverige*, Aftonbladet, 15/1, 2009.
Europaportalen, Tema: Finanskris, 2012, www.europaportalen.se

Frågor:

Hur har finanskrisen påverkar Sverige och Norden?

Vad är de politiska konsekvenserna för politiken i Sverige?

Ungdomar drabbas hårt

Ungdomar är en utsatt grupp. Allra svårast är situationen i de krisdrabbade länderna i Sydeuropa: i Spanien gick 52,6 procent av de unga under 25 år arbetslösa hösten 2011 och i Grekland 46,6 procent. Det kan jämföras med Sverige där andelen unga arbetslösa var 22,7 procent.

Rekordsiffrorna för Sveriges del döljer dessutom att väldigt många fortfarande studerar samtidigt som de söker jobb och extraknacker. Enligt arbetsförmedlingen rör det sig snarare om cirka sju procent som saknar jobb. Men situationen i vissa grupper är värre, var fjärde som saknar gymnasieutbildning går arbetslös och även invandrarungdomar har svårare att komma in på arbetsmarknaden.

Källa: Eurostat, 2012.

Vilka effekter får finanskriser?

Även flera år efter att finanskrisen inleddes är läget svårt på arbetsmarknaden i många länder i Europa. Arbetslösheten steg till rekordnivåer under 2011, mer än 205 miljoner gick utan jobb. Mest dramatisk var utvecklingen i Grekland där arbetslösheten gick upp till 21 procent samtidigt som lönerna och levnadsstandarden rasade.

Vi tar för givet att det finns ett starkt samhälle som kan tillhandahålla människors grundtrygghet som a-kassa, en fungerande arbetsmarknadspolitik, välfärd med mera. Men om det ekonomiska underlaget sviktar måste det kanske skäras i de offentliga utgifterna.

Finansiella kriser kan rita om kartan, vilket nu håller på att ske. Flera länder i Asien som tidigare var fattiga går kraftigt framåt medan tidigare starka ekonomier i exempelvis södra Europa och USA backar, vilket eurokrisen är ett exempel på.

Turkiet, som länge velat komma med i EU och som haft ett sämre ekonomiskt läge än Europa, har inte alls samma finansiella problem som länderna i Sydeuropa. Det finns flera turkiska städer på listan över världens mest expansiva städer.

Det finns en risk att kriser i den globala ekonomin minskar trycket på att genomföra globala förbättringar. Förhandlingar om åtgärder för att minska klimatförändringarna går ännu trögare eftersom länderna vill värna om ekonomin. Försöken att få relativt rika länder att höja sitt bistånd blir också svårare när sådana utgifter ska vägas mot nationella behov.

FN varnade hösten 2010 för att det kan bli svårt att klara målet att halvera fattigdomen om inte mer pengar skjuts till. Särskilt svårt är läget för länderna i södra Afrika.

Det finns en risk att demokratin urholkas och att människors förtroende för politiker och beslutsfattare minskar när det offentliga inte klarar av att leverera välfärd och social service i samma omfattning som tidigare.

När konkurrensen om jobben hårdnar blir det svårare att

ställa krav på löner och arbetsvillkor. Att ta strid för bättre villkor blir farligare för individen och risken finns att oseriösa arbetsgivare ser större möjligheter att minska lönerna. Regeringarna vill till varje pris få de ekonomiska hjulen att snurra igen och ser mellan fingrarna med kränkningarna.

Finanskrisen förstärker företagens bristande respekt för fackliga rättigheter, visar den årliga rapporten över kränkningar av fackliga rättigheter som framställs av Internationella fackliga samorganisationen (IFS). Detta märktes i synnerhet i några av de mest krisdrabbade länderna som Grekland och Portugal, men även i Ungern och Rumänien försämrades arbetstagarnas rättigheter, däribland rätten att bedriva kollektiva förhandlingar.

LO, TCO och Amnesty International har uppmanat den svenska regeringen att göra gemensam sak med arbetsgivarorganisationerna och företagen och motverka kränkningarna. Uppmaningen gällde såväl EU:s medlemsländer som det EU-finansierade biståndet.

Inte minst biståndspolitiken borde fokusera tydligare på rättigheter i arbetslivet, anser de svenska facken. Regeringen borde också skärpa kraven på internationella organ som Världsbanken, WTO och Internationella valutafonden, IMF, att respektera fackliga rättigheter.

Även gapet mellan könen ökar till följd av finanskrisen. IFS har granskat löneutvecklingen i tolv länder och funnit en tydlig utveckling mot större löneskillnader mellan män och kvinnor till kvinnornas nackdel.

Källa: Europaportalen, Tema: Finanskris, 2012, www.europaportalen.se.
Världens springnota, Stefan de Vylder, Ordfront 2010.

Fråga:

Vilka drabbas värst av finanskriser?

Hur bromsar man en finanskris?

De vanligaste åtgärderna för att försöka mildra effekterna av krisen har varit statliga krispaket där man tagit av skattemedel för att genomföra olika insatser. Dessa har till stor del handlat om att rädda bankerna undan konkurs. De insatser som gjorts för att rädda det globala finanssystemet är de största i historien. Det finns länder som satsat upp till en fjärdedel av sin BNP på finansiella räddningspaket.

En rad av världens mest kända banker har gått i konkurs eller köpts upp av andra banker, nationaliserats eller räddats av att de erbjudits generösa lån som beviljats med offentliga medel. Detta gäller inte bara i USA utan även i Storbritannien och de ursprungliga 15 EU-länderna där man på olika sätt förstatligat olika delar av bankväsendet eller lämnat ekonomiska garantier. Det handlar om enorma belopp som spenderats för dessa ändamål.

Även ett antal OECD-länder som Island, Norge, Schweiz, Japan, Australien och Nya Zeeland har genomfört liknande åtgärder. Till och med i Ryssland kände sig regeringen tvingad att erbjuda garantier för det nationella bankväsendet.

I många länder ger staten stöd till för nationen viktiga företag för att rädda jobben under finanskriser. Vanligt är också satsningar på infrastruktur som nya vägbyggen, kollektivtrafik, skolor, utbyggnaden av bredband och liknande. Stora sådana satsningar skedde efter finanskrisen i vitt skilda länder som Storbritannien, Frankrike, Nya Zeeland, Indien och Mexiko. Avsikten var att rädda jobb, hålla uppe köpkraften och säkra välfärden.

Sänkta löner är ingen lösning

När det går dåligt för ett land försöker arbetsgivare ofta att sänka lönerna med förevändningen att det är nödvändigt för att kunna behålla arbetskraft. Detta motiveras med att

företaget får färre beställningar och kunder vilket minskar intäkterna. När finanskrisen inleddes 2008 gick även svenska näringslivsföreträdare ut och krävde frysta löner. Det framfördes också krav på att facket skulle sluta att driva på om högre ingångslöner. Det pekades ut som orsaken till den höga ungdomsarbetslösheten.

Men sänkta löner är inte någon bra idé sett ur ett samhällsperspektiv. Att hålla uppe lönerna för alla yrkesgrupper är tvärtom mycket viktigt för att kurvorna ska kunna vända uppåt igen och för att ett land ska kunna ta sig ur en kris. Det är nämligen så att vi inte konsumerar lika mycket i kriser, i stället sparar vi för att känna oss trygga. Högre löner skulle öka efterfrågan på varor och tjänster vilket alltså ger fler arbetstillfällen.

Det mesta tyder på att de länder som tycks klara finanskriser bäst är de som satsat på att stärka den offentliga sektorn. Här kan de nordiska länderna, med sin relativt starka ekonomi, ses som förebilder.

Ekonomén Rickard Freeman är en av många som har pekat på att de länder som genomfört omfattande avregleringar snarast klarat krisen sämre än andra. Svagt anställningsskydd kan till exempel leda till att företagen för tidigt genomför massuppsägningar som kanske senare visar sig onödiga och som leder till en snabb ökning av arbetslösheten.

Det är bättre för länder att investera skattepengar i utbildning, forskning och sociala trygghetssystem än att spara i ladorna. Det gör oss bättre rustade att vara med när utvecklingen vänder och dra nytta av nästa uppgång.

Det är också viktigt att utsatta grupper inte hamnar alltför mycket på efterkälken. Risken är annars att många hamnar i ett mer eller mindre permanent utanförskap som fortsätter även när kurvorna vänder. Efter den tidigare finanskrisen i början av 1990-talet fanns vissa grupper som drabbades just av detta.

Ett krav på krisande länder har varit avregleringar och privatiseringar. Men länder med få regleringar på arbetsmark-

naden har inte klarat finanskrisen bättre än länder som har en hårdare reglerad arbetsmarknad. Den slutsatsen drog en rad välrenommerade ekonomer som deltog i ett seminarium om krisen i Stockholm i oktober 2009.

”Det är inte problem på arbetsmarknaden eller brist på flexibilitet som har orsakat den här krisen/.../. Det man måste reglera är kapitalismens kronjuvel, finansmarknaden! Men motståndet bland marknadens aktörer är stort.”

Ekonomen Richard Freeman

Källa: Carleson, Agneta: *Avregleringen av arbetsmarknaden har förvärrat krisen*, LO:s hemsida, 2009-10-16.

Så klarade Island krisen

Island drabbades tidigt av krisen. Hösten 2008 kollapsade Islands tre stora banker, och höll nästan på att dra med sig hela den isländska staten på kuppen. Islands ekonomi fortsatte att krympa fram till 2010, men började växa igen redan 2011. Vad var det som hände?

Krisen bidrog till att högerregeringen föll, en ny regering bestående av socialdemokrater och det gröna vänsterpartiet valde att slopa den nyliberala politiken och föra en nordisk välfärdspolitik, trots det gigantiska budgetunderskottet. Det sparas på mycket, även på skola och sjukvård. Men den statliga grundpensionen och a-kassan har höjts.

Fallande bostadspriser och en fallande krona har slagit hårt mot hushåll med stora skulder. Men att regeringen infört lättnader för de som har det svårast har bidragit till att hålla uppe konsumtionen.

Island har börjat betala tillbaka lånen till Internationella

valutafonden i förtid och stadsbudgeten för 2013 är i balans. De numera förstatligade bankerna som föll under krisen går med vinst. Problemen är fortfarande stora, men utvecklingen är betydligt positivare än många vågat hoppas på.

Källa: Arbetet nr 38, 2012-11-23. *Made in China*, kapitlet om Island, Loretta Napoleoni, Leopard förlag, 2011. Stefan de Vylder, *Eurokrisen*, Ordfront, 2012

Frågor:

*Vilka krav kan vi ställa på banker och finansinstitut när vi skjuter till skattemedel för att rädda deras verksamhet?
Vad kan vi göra för att inte klyftorna i världen ska bli ännu större på grund av finanskrisen?
Vad kan vända krisen? Vad borde Sverige göra?*

Främlingsfientliga partier lockar i krisens kölvatten

En effekt av globaliseringen och av att allt fler flyttar är ett uppsving för partier som vill vrida utvecklingen tillbaka. De ser den ökade invandringen som ett hot, och då i synnerhet invandrare från muslimska länder.

Partierna varnar också för att välfärden inte räcker till alla, att vi måste stoppa eller minska invandringen för att inte etniska svenskar ska drabbas.

De nya arbetarpartierna?

Främlingsfientliga och nationalistiska partier, ibland används termen högerpopulister, har blivit en allt synligare partigrupp i Europa. Det rör sig inte om någon enhetlig partigrupp, och de har haft svårt att hitta fungerande samarbetsformer. Men

likafullt har de vuxit till en maktfaktor i europeisk politik.

Många menar att dessa partier växer i kölvattnet av den finansiella krisen där människors villkor försämras. Det är då lättare att olika grupper ställs mot varandra.

De främlingsfientliga partierna agerar i regel inom det demokratiska systemet, men respekterar inte fullt ut principen om allas lika värde och rättigheter. Man kan säga att de är demokrater till formen men inte till innehållet.

Förutom invandringsfientlighet finner man ofta homofobi, antifeminism och förakt för religionsfriheten hos företrädarna för dessa partier. Numera fokuserar de flesta av partierna på att angripa framför allt den muslimska invandringen. I många länder, inte minst i Östeuropa, betonas även hatet mot romerna, och där är även antisemitismen fortfarande mer synlig.

Faran med starkare högerpopulistiska partier är att de förskjuter ribban för vilka åsikter och vilket beteende som är acceptabla. Det kan leda till en ökning av etnisk diskriminering och kränkande behandling. Det finns statistik som visar att de högerpopulistiska partiernas tillväxt i Italien har bidragit till att antalet fall av misshandel av migrantarbetare, flyktingar och homosexuella ökat.

Högerpopulistiska partier ställer olika grupper mot varandra, vilket riskerar att försvaga arbetarkollektivet. Det finns en risk om många LO-medlemmar sympatiserar med sådana partier att arbetet med att skapa bättre villkor för alla löntagare försvåras.

Förekomsten av ett främlingsfientligt parti påverkar också de andra partierna som kan börja anta en mer främlingsfientlig retorik för att vinna tillbaks väljare. Detta skedde på 1990-talet när Ny demokrati valdes in i den svenska riksdagen, men har inte varit lika tydligt sedan Sverigedemokraterna (SD) valdes in 2010.

Däremot tycks SD ha påverkat mediedebatten i en riktning mot att ge invandringsfrågorna ett större utrymme.

Detta hände även i Danmark under 2000-talet när Dansk Folkeparti tog plats i debatten, vilket bidrog till att partiet erövrade en maktställning som stödparti till en borgerlig regering. Men framför allt påverkade DF de andra partierna till att gå i en mer främlingsfientlig riktning. Danmark har infört betydligt strängare invandringsregler.

Högerpopulister – en ny partigrupp

Termen högerpopulism passar på ganska många av de främlingsfientliga partierna i Europa. De är höger i bemärkelsen konservativa, vilket betyder att de har en gammaldags syn på till exempel jämställdhet, HBTQ-frågor (i regel motståndare till samkönade äktenskap) och familjepolitik (gynnar kärnfamiljen som samlevnadsform). Men i ekonomiska frågor kan de glida på den politiska skalan. De vill ha en stark stat och välfärd, men vill att resurserna i första hand ska fördelas till den egna befolkningen.

Att de är populister betyder att de målar upp ett gap mellan de som bestämmer och det vanliga folket, ibland används en term som antietablissemangspartier. Populistiska partier vill, oavsett storleken på väljarstödet, se sig som folkets sanna företrädare. De serverar enkla lösningar på komplicerade problem, baserar sig inte på de traditionella politiska ideologierna och tittar ofta nostalgiskt tillbaka på ett förflutet som idealiseras.

Populistiska partier finns i parlamenten i alla EU-länder utom Spanien, Portugal, Irland, Tyskland och Storbritannien. Men i de båda senare länderna har de starka lokala fästen och British National Party, BNP, sitter i EU-parlamentet. Dessutom finns de i Norge och Schweiz och i flera östeuropeiska länder.

Högerpopulistiska partier har ofta gått från att vara mer nyliberala småföretagartier som lockar missnöjda högerväljare till att försöka bli de nya arbetarpartierna. I dag lockar

de i synnerhet män ur arbetarklassen som är deras kärnväljare. Samtidigt vänder de sig mot den allt större gruppen arbetare med ursprung i länder utanför Europa.

Det dröjde länge innan vi fick ett högerpopulistiskt parti i den svenska riksdagen. I resten av Europa har partierna funnits med längre. Det har blivit allt vanligare att det numera finns tre block i politiken: ett röd-grönt, ett blått och ett högerpopulistiskt. Det betyder att blocken har svårt att få egen majoritet. Antingen måste höger och vänster göra en blocköverskridande överenskommelse, eller så måste något av blocken samarbeta med högerpopulisterna.

Det är nästan alltid högerpartierna som kan tänka sig ett samarbete med högerpopulister, det finns nästan inga exempel på att vänstern lierat sig med dessa. Sverigedemokraterna hamnade i vågmästarställning efter riksdagsvalet 2010. Men i Sverige valde Moderaterna att i stället göra upp med Miljöpartiet om integrationspolitiken. Hittills har inga etablerade svenska partier velat samarbeta med SD.

Främlingsfientliga partier i Europa

De högerpopulistiska partierna låter i dag ganska lika. Men i grunden har de ofta helt olika bakgrund, vilket är en förklaring till att de har svårt att samarbeta, exempelvis i EU-parlamentet.

- En grupp har rötter i 1930-talsfascism eller åtminstone mer extrema antidemokratiska rörelser. Hit hör bland annat franska Front National, brittiska BNP, tyska NPD och i viss mån Sverigedemokraterna.
- En annan grupp har uppstått som populistiska missnöjespartier och först i ett senare skede blivit främlingsfientliga. Hit hör Dansk Folkeparti och norska Fremskrittspartiet.
- En grupp har uppstått i kampen för en region, ofta den rikare och starkare, men anser trots detta att de som

lever i detta område varit förfördelade av olika skäl, detta gäller exempelvis Vlaams Belang i Belgien och Lega Nord i Italien.

- Till sist finns ett antal partier som från början haft en annan inriktning, ofta ett vanligt allmänborgerligt parti, men som transformerats till högerpopulism. Här kan nämnas Schweiziska Folkpartiet och det österrikiska frihetspartiet, FPÖ.

Det svenska SD bildades 1988 av företrädare för den uttalat rasistiska rörelsen Bevara Sverige Svenskt (BSS). Samtidigt har SD sin främsta bas i Skåne där partiet burits fram av olika lokala missnöjespartier. När dessa bildades var huvudfrågan att kritisera skatterna och att verka för att ge Skåne ökad självständighet. Det betyder att SD formats både av rasistiska och populistiska miljöer.

Varför växer högerpopulismen?

En vanlig uppfattning är att främlingsfientligheten växer särskilt mycket i tider av finanskriser. Det tycks som om så är fallet i Grekland där både extremvänster och extremhöger är på frammarsch.

Men statsvetarna ser inte något direkt samband med kriser och politisk extremism, det finns partier som vuxit fram i länder med stabil ekonomi. Norge har det mest framgångsrika högerpopulistiska partiet i Norden, trots en betydligt gynnsammare ekonomisk situation än grannländerna. Möjligen kan politikernas oförmåga att hantera en ekonomisk kris påverka väljarna att söka sig till högerpopulistiska partierna eftersom de inte uppfattas som ansvariga för de beslut som kan ha bidragit till krisen.

En annan förklaring skulle kunna vara att människor blivit mer främlingsfientliga och rasistiska. Det tycks inte heller stämma om vi tittar på Sverige. Motståndet mot flyktingar har minskat kraftigt sedan 1970-talet. 1992 ansåg 65 procent

av svenskarna att vi borde ta emot färre flyktingar, 2012 var det 41 procent som ville ta emot färre.

57 procent av svenskarna skulle till och med kunna tänka sig att gå med i en organisation som motarbetar rasism och främlingsfientlighet. Allt fler svenskar anser också att invandrare fritt ska få utöva sin religion.

Källa: SOM-institutet

Forskarna pekar på en rad andra tänkbara orsaker: Partierna har blivit allt mer lika, i synnerhet om man tittar på den ekonomiska politiken (de konvergerar – alltså närmar sig varandra). Det gör att väljarna tycker att valmöjligheterna minskat, det kan upplevas som att det inte spelar lika stor roll längre om man röstar på höger eller vänster. Väljarna är inte lika trogna sina partier utan byter oftare mellan valen, och de kan även tänka sig att byta mellan de politiska blocken oftare än tidigare.

Överhuvudtaget diskuteras de ekonomiska frågorna mindre än tidigare, trots att de upplevs som så viktiga av stora väljargrupper. Skillnaderna mellan partierna är tydligare när det gäller kulturella frågor och därför debatteras oftare inställningen till exempelvis jämställdhet, aborter, HBTQ-frågor och religion. Dessa frågor är helt dominerande hos de högerpopulistiska partierna som därmed har möjlighet att ta stor plats i debatten.

Mycket tyder på att det finns en stor grupp män i arbetarklassen som är konservativa i sin syn på familj, jämställdhet och till exempel homosexuellas rättigheter, samtidigt som de är radikala i sina krav på en stark välfärd och minskade klassklyftor. Om arbetarpartierna dessutom uppfattas som mer angelägna om medelklassväljarna och inte driver sina kärnfrågor finns risk för att dessa väljare känner sig svikna och röstar med högerpopulistiska partier i stället.

Klassröstandet har minskat, och själva klassbegreppet har blivit mer otydligt eftersom de traditionella arbetaryrkena

numera ofta kräver utbildning och inte nödvändigtvis är de lägst avlönade. Dagens underklass finns inom andra yrkesgrupper, de lägsta lönerna finns inte i produktionen utan snarare inom servicesektorn. Personer med utomeuropeisk bakgrund, ungdomar och kvinnor är utsatta grupper och allra lägst på klasstrappan står de som saknar dokumentation för att vistas i landet, de papperslösa.

Källor: *Krutdurk Europa*, Anna-Lena Lodenius & Mats Wingborg, Bilda, 2011. *Alla kan göra något*, Anna-Lena Lodenius & Mats Wingborg, studiematerial, LO, 2012. *Schysta villkor för alla*, Anna-Lena Lodenius & Mats Wingborg studiematerial, Transport, 2012.

Högerpopulism i Norden

Sverige har det minsta högerpopulistiska partiet i Norden. Så här starkt stöd hade högerpopulistiska partier i parlamentsvalen i de nordiska länderna (senast noterade valresultat före 2012).

- Dansk Folkeparti 12,3 procent
- Fremskrittspartiet 22,9 procent (Norge)
- Sverigedemokraterna 5,7 procent
- Sannfinländarna 19 procent

Högerpopulistiska partier och arbetsmarknaden

Högerpopulistiska partier har oklara uppfattningar i arbetsmarknadspolitiska frågor, det finns vissa som är mer högerinriktade och andra som är mer vänster i sådana frågor. Sverigedemokraterna, SD, har förändrat sin arbetsmarknadspolitik. Förr liknade programmet moderaternas, i dag talar de om att försvara den svenska modellen, stärka a-kassan och andra krav som brukar framföras av partierna till vänster.

Men SD redovisar inte hur de ska finansiera förändring-

arna, de räknar med att om vi bara minskar invandringen kommer vi att ha råd med omfattande reformer på många områden. Ekonomiska experter från olika håll har ifrågasatt det realistiska i partiets budget.

Även om högerpopulistiska partier försvarar en stark stat och välfärd är det viktigt att komma ihåg att de inte tänker sig samma rättigheter för alla. De som har utländskt ursprung kan inte räkna med samma rättigheter. Det här kallas ibland för "välfärdschauvinism", alltså att bara de som utgör det "rätta folket" fullt ut ska ha rätt till välfärdstjänster.

"Jag har svårt att komma på ett mer lägre stående kryp i universum än en nordisk socialdemokrat."

Jussi Halla-aho,
Sannfinländarna, 2011.

Hur kan vi bemöta högerpopulismen?

Ur ett fackligt perspektiv är det viktigt att hålla ihop för bästa möjliga resultat. Dåliga arbetsvillkor smittar lätt av sig även på andra branscher. Facket måste vara färgblint, alla som arbetar är lika mycket värda oavsett bakgrund. Facket får inte bli en plats där främlingsfientliga värderingar sprids.

Det är också viktigt för arbetarpartier att motverka högerpopulistiska partier som utgör ett dubbelt hot: de lockar arbetarväljare samtidigt som de röstar med högern. Detta gäller även Sverigedemokraterna vars riksdagsledamöter i nio fall av tio röstar med den borgerliga alliansen.

Den kanske viktigaste insatsen är trots allt att bidra till att skapa ett gott samtalsklimat i alla sammanhang där människor möts så att det inte sprids fördomar, felaktiga uppgifter och hatpropaganda. Här har arbetarrörelsens olika organisationer en viktig uppgift. Att ta debatten på gräsrotsnivå är en avgörande insats för att minska möjligheterna

för högerpopulistiska partier att rekrytera nya väljare och sympatisörer.

Råd kring samtal och debatt

- Ta initiativ till debatt, den som inleder har ett övertag och kan i högre grad styra vart diskussionen tar vägen.
- Bemöt fördomar omedelbart så att den som uttalar sig inte känner att det är accepterat.
- Slå håll på lögnen. Om det framförs felaktiga uppgifter är det viktigt att försöka bemöta dessa. Ta reda på fakta och återkom i frågan om det inte går att svara direkt.
- Ställ frågor. Man måste inte ha alla fakta för att kunna diskutera, ibland räcker det med att vara skeptisk mot vad andra säger. I bästa fall inser den som uttalat sig själv att hans argument inte håller.
- Ta andra människors oro på allvar, lyssna på dem men försök hjälpa dem att se andra orsaker och lösningar.
- Var juste, alla har rätt att framföra sina åsikter, bemöt åsikten utan att fördöma personen.
- Var inte rädd, det är inte farligt att ha olika uppfattningar, det är bättre att säga vad man tycker än att knyta näven i fickan.
- Bredda diskussionen, fastna inte i uppkörda hjulspår, du måste inte bara prata invandring, ta chansen att pressa exempelvis Sverigedemokraternas sympatisörer på vad de vill göra med jobben, och vilken syn de har på familjepolitik och jämställdhet. Dessa frågor är de ofta dåliga på att diskutera.
- Fokusera inte på problem utan lösningar: Vad ska man göra för att åstadkomma förbättringar? Är de lösningar som framförs realistiska?

Källor: *Alla kan göra något*, Anna-Lena Lodenius & Mats Wingborg, studiematerial, LO, 2012. *Schysta villkor för alla*, Anna-Lena Lodenius & Mats Wingborg studiematerial, Transport, 2012.

Frågor:

Hur kan högerpopulism definieras?

Varför har högerpopulismen i Europa vuxit?

Hur kan högerpopulismen motverkas?

Läs mer:

Hemsidor

Europaportalen, TemaFinanskris: www.europaportalen.se

Dagens Nyheter: dn.se (tema med samlade artiklar om finanskrisen)

Expo: www.expo.se

Inte rasist men...: interasistmen.se

Motargument.se

Böcker och rapporter

Bengtsson, Håkan, red: *Högerpopulismen*, antologi, Premiss, 2009.

Elmbrant, Björn: *Det skulle bli så bra – Euron och hoten mot demokratin*, Atlas, 2012.

Lodenius, Anna-Lena & Wingborg, Mats: *Slaget om svenskheten – att ta debatten med Sverigedemokraterna*, Premiss, 2009.

Lodenius, Anna-Lena & Wingborg, Mats: *Krutdurk Europa*, Bilda, 2011.

Lodenius, Anna-Lena & Wingborg, Mats: *Alla kan göra något*, studiematerial, LO, 2012.

Lodenius, Anna-Lena & Wingborg, Mats: *Schysta villkor för alla*, studiematerial, Transport, 2012.

Lodenius, Anna-Lena & Wingborg, Mats: *Arbetarrörelsen och hotet från högerpopulisterna*, Tankeverksamheten inom Arbetarrörelsen i Göteborg, 2012.

Pettersson, Ola: *När musiken tystnar – om den globala finanskrisen*, LO, 2009

De Vylder, Stefan: *Eurokrisen*, Ordfront, 2012.

De Vylder, Stefan: *Världens springnota*, Ordfront, 2009.

Kapitel 11
Klimat och miljö

Kapitel 11

Klimat och miljö

En av de allra viktigaste globala framtidsfrågorna är om vi ska klara av att stoppa klimatförändringarna och få en hållbar utveckling. Klimatförändringarna riskerar människors liv och hälsa, fattiga blir ännu fattigare. På sikt kan vi även få allt fler klimatflyktingar som inte längre kan försörja sig och överleva där de bor.

Klimatförändringarna beror till stor del på människors beteenden, att vi konsumerar för mycket och på ett felaktigt sätt. Kanske måste vi förändra hela vårt sätt att se på utveckling.

Så fungerar växthuseffekten

När man talar om klimatkatastrofen nämns ofta ordet växthuseffekt. Denna effekt är en förutsättning för allt liv på jorden. Men genom vår konsumtion och vårt sätt att leva skyndar vi på en utveckling som får katastrofala följder.

Klimatkatastrofen slår värst mot de mest socialt och ekonomiskt utsatta i världen. Demonstration vid World Social Forum i Nairobi, Kenya.

Foto: Anna-Lena Lodenius

Solens strålar når jorden, och en del av värmestrålningen som bildas hålls kvar av de så kallade växthusgaserna som finns i atmosfären. Växthusgaserna, som till största delen består av koldioxid, lägger sig som en filt runt jorden. Solljuset släpps in, men värmen blir kvar.

Om täcket blir för tätt kan temperaturen stiga för mycket. Det är därför klimatet bli varmare. Men växthuseffekten betyder inte att det blir varmare överallt. Förändringarna gör att vissa delar av jorden snarare får längre och kallare vintrar.

Den viktigaste orsaken till växthuseffekten är att vi använder mycket fossila bränslen som olja, kol och naturgaser. Bensindrivna bilar är ett av problemen. Förbränning av olika slags fossiler skapar koldioxid som står för 60 procent av växthuseffekten. Mängden koldioxid i atmosfären har ökat med mer än 35 procent de senaste 250 åren.

Också det moderna jordbruket och skogsskövlingen spelar roll. Växtligheten på jorden samspelar med människan genom att förbruka koldioxid och förvandla det till syre. Ju mer som växer på planeten, desto bättre förutsättningar för ren luft och en bra miljö. Om vi skövlar till exempel stora områden av regnskogar minskar vi möjligheterna att ta hand om de ökade koldioxidutsläppen.

Även om vi genomför stora åtgärder mot koldioxidsutsläppen kommer klimatet att fortsätta förändras. Det finns en tröghet i systemet som gör att det tar tid, kanske flera hundra år, innan vissa förändringar märks. Det går alltså inte att snabbt stoppa utvecklingen, däremot kan vi göra att förändringarna hålls tillbaka och inte kommer lika snabbt.

Än så länge märks få förbättringar, tvärtom har utsläppen ökat dramatiskt de senaste årtiondena. 1970–2008 ökade utsläppen av koldioxid med 80 hela procent.

Källa: Naturvårdsverket, 2011.

FN:s klimatpanel varnade

I början av februari 2007 presenterade FN en rapport om klimatet som fick stort genomslag i medierna. Hela 90 procent av klimatförändringarna är med största sannolikhet människans verk, hävdades det, och utvecklingen accelererar. Därför måste en förändring ske snabbt.

Bakom rapporten stod FN:s klimatpanel som består av forskare från 130 länder, sammanlagt hade 2500 forskare deltagit i arbetet. Panelen bygger sina rapporter på att samla in all tillgänglig forskning, tusentals sidor användes för att göra en sammanfattning av läget. Rapporten var den hittills skarpaste som presenterats sedan FN:s klimatpanel (Intergovernmental Panel on Climate Change, förkortat IPCC) bildades 1988.

Enligt FN-dokumentet stiger temperaturen med mellan 1,8 och 4,0 grader fram till år 2100. Kanske blir det ännu mer, om vi fortsätter att släppa ut lika mycket eller mer växthusgaser som tidigare. Världshavens yta förväntas stiga med 18 till 59 centimeter fram till slutet av 2000-talet.

Källa: FN:s klimatpanels hemsida <http://www.ipcc.ch>

Sternrapporten visar på konsekvenserna

The Stern Review on the Economics of Climate Change, populärt kallad Sternrapporten, fick sitt namn efter den brittiske ekonomen Nicholas Stern, tidigare chefsekonom vid Världsbanken. Den rapport han lade fram 2006 visade på tänkbara konsekvenser av klimatförändringarna.

Stern målade upp ett tänkbart framtidsscenario och försökte att räkna ut vad klimatförändringarna kommer att kosta oss. Enligt Stern blir kostnaden för fem graders temperaturökning fram till år 2100 mellan 5 och 20 procent av den globala bruttonationalprodukten, BNP. Om vi däremot

bromsar temperaturökningen relativt snart kan kostnaden sjunka till en procent av världens samlade BNP.

Stern mötte viss kritik från personer som menade att hans rapport var för osäker och alltför pessimistisk. Den fick ändå ett stort genomslag. Några av de viktiga slutsatser Stern drog var att miljöförstöring inte går att rätta till efteråt. Dessutom kan vi inte förutsäga katastrofer och olyckor som kan följa i spåren av klimatförändringarna.

Arktis isfritt om några år

Att det blir varmare på jorden gör att områden som tidigare varit täckta av is nu blir allt grönare. Det gäller exempelvis isen vid polerna. Redan 2002 visade en mätning att havsis-täcket på Arktis (Nordpolen) hade minskat med nio procent mer än medelvärdet för de senaste årtiondena.

Sommaren 2012 kom nya larmrapporter om att ismassan på Arktis smält 50 procent snabbare än enligt de tidigare beräkningarna. Resultaten bygger på data från satelliter som används för att mäta tjocklek och utbredning av istäcket. På ett år har hela 900 kubikkilometer is försvunnit från ishavet. Istäcket kan vara helt borta om bara några år. På 30 år har isen minskat med cirka 70 procent.

Istäckena vid polerna är viktiga eftersom de reflekterar bort solstrålarna från jorden. Dessutom avges metangas från havsbotten och frigörs i atmosfären när isen smälter. Metangas är en av de viktiga växthusgaserna som också driver på klimatförändringarna.

Även norr om Kanada och på Grönland kan man se hur istäcken som för tio år sedan var cirka sex meter nu bara är tre meter tjocka. Förr fanns ett snötäcke på vintrarna som täckte Ryssland, Kanada och Skandinavien, när det försvinner bidrar det också till uppvärmningen.

Källor: Sternrapporten, 2006, Guardian 2012-08-11

”Preliminära analyser av insamlade uppgifter pekar på att förlusten av is under sommaren i den arktiska regionen kan vara betydligt större än vi tidigare trott. Mycket snart kommer vi att få uppleva det ikoniska ögonblicket, en dag på sommaren, när vi tittar på satellitfoton och ser ingenting alls som täcker Arktis, bara öppet vatten.”

Seymour Lacon, Center för polarobservation vid Londons universitet

Så påverkas vi av växthuseffekten

Ju varmare det blir på jorden, desto mer värms oceanerna upp. Detta blir en ond cirkel, eller snarare en stegrande spiral. Det blir mildare för att det är mindre is och snö, och eftersom det är mindre is och snö blir det ännu mildare.

En del av den strålning som kommer från solen, och som tidigare reflekterats vid polerna på isar och glaciärer och studsat ut i atmosfären igen, absorberas nu av vatten och jord. Detta gör att temperaturen stiger och det påskyndar smältningen ännu mer.

Ett extremare klimat: Klimatförändringarna innebär som sagt inte att det blir varmare överallt, det kan också bli kallare beroende var på jorden vi bor. Men antalet extremt heta dagar på jorden har ökat kraftigt sedan 1950-talet. Mängden nederbörd varierar också. Det blir generellt mer regn i områden som redan har stor nederbörd och torka där det redan i dag finns problem med för lite regn.

Regn och översvämningar: Nederbörden har ökat sedan början av 1900-talet på högre breddgrader medan den minskat i många tropiska och subtropiska områden. Mer regn ökar

risken för översvämningar, det kan göra att människor måste fly från hus och hem. Jorderosion kan drabba odling och förstöra byggnader.

Torka och svält: Närmare ekvatorn kan ett varmare klimat få förödande konsekvenser och leda till torka och svält. Det finns allvarliga risker för livsmedelsbrist i till exempel södra Afrika som redan i dag har svårt med vattentillgång och där svältkatastrofer är vanliga.

Världens floder riskerar att torka ut, även floder, som Donau, som ligger relativt långt norrut. Torkan drabbar inte bara områden kring ekvatorn. Även i Sydeuropa kan konsekvenserna bli så påtagliga att både turistnäringen och jordbruket får problem.

Dramatiska väderförändringar: Även kortare perioder av isfria poler gör att temperaturen stiger i oceanerna vilket påverkar klimatet på ett kraftfullt sätt. Förändrade strömmar i oceanerna kan leda till dramatiska väderförändringar. Vi kan räkna med fler oväder och naturkatastrofer. Ett resultat av väderförändringarna är fler höststormar på våra breddgrader. När det är is- och snöfritt bildas mer värme i atmosfären och mer energi. Högtryck och oväder påverkas av öppet vatten.

Havsnivån stiger: Att havsnivån stiger drabbar förstås i synnerhet de som bor i kustnära områden. Det finns öriken i Stilla Havet och Atlanten som redan bygger bostäder på konstgjord mark. Vissa öar kan försvinna helt när havsnivån stiger. I framtiden kan hela länder tvingas till evakuering. I mer låglänta länder kanske det i stället blir svåra översvämningar på grund av den ökade nederbörden och issmältning i bergsområdena.

Djur och växtliv påverkas: En tredjedel av den naturliga levnadsmiljön för växter och djur kan vara borta inom 100 år. Kanske uppstår liknande miljöer någon annanstans, men det

är osäkert var och hur. Arter som är beroende av en viss miljö hotas av utrotning, detsamma gäller växter. Mest sårbara är de växter och djur som redan nu är drabbade av miljöförstöring och skövling.

Den biologiska mångfalden minskade med cirka 30 procent 1970–2008 men i tropiska länder var minskningen hela 60 procent.

Isbjörnarna riskerar att försvinna när isarna smälter kring Arktis. Den nordatlantiska laxen har minskat drastiskt på grund av förhöjd havstemperatur. Laxen behöver mer mat ju varmare det blir i havet, och om det blir för varmt riskerar fisken att svälta ihjäl. Förutom glaciärerna påverkas även korallrev och såväl nordliga som tropiska skogar. En tredjedel av världens skogar är hotade och kan komma att försvinna under detta århundrade.

Sjukdomar: Ett varmare klimat riskerar att leda till ökad spridning av tropiska sjukdomar som till exempel malaria. Sjukdomar som tidigare bara fanns i tropiska länder kan spridas till andra delar av världen.

Källor: National Snow and Ice Data Center, 2012, Världsnaturfonden, WWF, 2012.

Fakta om klimatförändringar

Förmodligen började klimatet förändras redan vid industrialismens början. Men skillnaderna har märkts tydligare sedan andra världskrigets slut 1945 och mer och mer på senare år.

Den globala medeltemperaturen har ökat med drygt 0,7 grader på 100 år. Det har sannolikt aldrig varit varmare på den norra delen av halvklotet på minst 1 300 år.

En klimatsimulering från den brittiska vädertjänstens forskningscentrum (Hadley Centre) visar att så mycket som 40 procent av jordens yta kan drabbas av allvarlig torka inom hundra år (i dag är det cirka 8 procent). Områden med extrem torka kan öka från

3 till 30 procent om inte utsläppen av växthusgaser minskas.

Redan märks torka och värmeböljor. En rapport från WWF visar att den förstärkta växthuseffekten med största sannolikhet var en nyckelfaktor när Australien drabbades av den värsta torkan hittills år 2002. En värmebölja som krävde 35 000 människoliv svepte samma år över Europa och även städer i USA och Indien upplevde enorma värmeböljor.

Under 1900-talet har havsytan höjts med nästan två millimeter per år, efter att ha legat nästan stilla under 3 000 år. De senaste årtiondena har takten på höjningen ökat till tre millimeter per år. Havsytan kan stiga med 18–59 centimeter fram till 2011 enligt FN:s klimatpanel IPCC.

EU:s miljöbyrå, EEA, har räknat ut att nästan två tredjedelar av alla katastrofer i Europa sedan 1980 orsakats av stormar, översvämningar och extremt väder. Detta har kostat stora summor, och de ekonomiska förlusterna har fördubblats på 20 år. Röda Korsets årliga katastrofrapport uppger att uppskattningsvis 25 miljoner människor har tvingats fly från sina hem på grund av någon naturkatastrof sedan 1998.

Så påverkas Sverige av klimatförändringarna

Redan märks att vi har mer regn och mindre snö och is i Sverige på grund av att det blivit varmare. Men hur vi påverkas av klimatförändringarna på lite längre sikt är svårare att bedöma.

I södra Sverige kan det bli både torrare och varmare. Men under höst och vinter blir det förmodligen mer nederbörd, regn och snö över hela Europa. Detta kommer att märkas extra tydligt i de norra delarna. Nederbörden i Sverige var nästan sju procent större de senaste femton åren jämfört med den tidigare femtonårsperioden. I det inre av Norrland handlar det om hela 15 procent mer nederbörd den senaste femtonårsperioden jämfört med den tidigare.

Även de svenska glaciärerna krymper, och islossningen inträffar cirka 20 dagar tidigare i södra Sverige och tio dagar tidigare i norra Sverige jämfört med för 40 år sedan.

Vi måste agera snabbt

Det är inte längre bara den rika världen som gör av med mycket energi och tär på jordens resurser. Människor i medelinkomst- och utvecklingsländer vill gärna leva som vi gör i västvärlden. Det är därför viktigt att vi i väst tar första steget genom att tänka över hur vi lever och börja ta mer hänsyn till naturresurser och ekologiska system.

Vi måste minska våra utsläpp och det genast. Men det är många länder som inte gör det, och det har blivit svårare att diskutera klimatpolitik efter den senaste finanskrisen då ländernas regeringar ofta prioriterar ekonomin och jobben i stället.

Det är nödvändigt att samarbeta över gränserna för att åstadkomma förändringar, och EU har blivit en allt viktigare aktör. EU:s klimatpolitik utgår från de bedömningar som gjorts av FN:s klimatpanel (IPCC) och det tillhörande så kallade Kyotoprotokollet.

Vid EU-toppmötet 2007 enades EU:s stats- och regeringschefer om att minska EU:s utsläpp av växthusgaser med 30 procent till år 2020 under förutsättning att andra industriländer gör det samma. EU hoppas på en global uppgörelse och i väntan på en sådan lovar EU att minska med minst 20 procent till 2020 (jämfört med 1990 års nivå).

EU lovade också att satsa på mer förnybar energi, 20 procent av EU:s energikonsumtion ska komma från sådana energikällor och andelen biodrivmedel ska vara minst 10 procent.

Den svenska riksdagen har bestämt att de svenska utsläppen av växthusgaser ska minska med 40 procent till 2020 jämfört med 1990. För att åstadkomma detta pekas framför allt tre områden ut som det gjorts särskilda handlingsplaner för: en fossiloberoende transportsektor, förnybara energikällor och bättre förutsättningar för att skapa en effektivare användning av energi.

Krisen hotar framstegen

Finanskrisen i världen har slagit hårt mot de goda intentionerna när det gäller klimatfrågan. 2009 beslutades att de rika länderna i världen skulle satsa motsvarande 10 miljarder svenska kronor om året under tre år (2010–2012) för att hjälpa de fattiga länderna med sin klimatomställning.

Det är bara en tiondel av det mål som satts upp om att bidra med 100 miljarder till år 2020, och mycket tyder alltså på att detta mål inte kommer att infrias. Även Sverige har förklarat att vi inte tänker fortsätta vara ledande i vårt arbete kring klimatfrågor. I stället har vi halverat vårt klimatbistånd till fattiga länder.

I början av december 2012 avslutades ett internationellt klimatmöte i Doha som var en besvikelse för de som vill se ett kraftfullt arbete för att minska klimatkrisen. Resultatet efter 12 dagars förhandlingar var en kompromiss som innebär att Kyotoprotokollet förlängs till 2020 och att nya samtal ska föras under den tiden.

Men Kyotoprotokollet, som trädde i kraft 2005, omfattar endast 15 procent av världens utsläpp. Inga beslut togs i övrigt om skärpta miljömål eller nya begränsningar av utsläppen.

Näringslivet tvekar inför kraven

Ett stort problem är att få med näringslivet, vilket är en förutsättning för ett framgångsrikt klimatarbete. Det finns industrigrupper inom EU som aktivt motarbetar försöken att skärpa utsläppsmålen på en europeisk nivå med hänvisning till problem med de europeiska företagens konkurrenskraft.

Delar av det europeiska näringslivet menar att Europa för närvarande inte kan gå i bräschen för en mer radikal miljöpolitik mot bakgrund av hur hårt den finansiella krisen slagit mot länderna. I dessa kretsar höjs också röster som ifrågasätter scenariot med fyra graders uppvärmning om

inte klimatarbetet intensifieras.

Men det finns också andra grupper inom näringslivet som verkar för att förbättra klimatarbetet. Hösten 2012 gick nio svenska mellanstora företag samman i något som döptes till Hagainitiativet där de lovade att minska sin klimatpåverkan med minst 40 procent till 2020.

Källa: *Klimathotet klyver näringslivet*, SvD, 2012-12-14.

”Det finns också en risk att vi får en komet som slår ner på jorden. Eller att vi drabbas av jordbävning. Människan har ett behov att se faror, men de förändringar som skett hittills (på klimatområdet, vår anmärkning) är bara positiva.”

Per-Olof Eriksson, f d VD på Sandvik (SvD, 2012-12-14).

De fattiga drabbas värst

Klimatkatastrofen drabbar alla på olika sätt, men allra värst drabbas människor i utvecklingsländerna och de som redan har det sämst. Människor i fattiga delar av världen betalar det kanske högsta priset för en klimatförändring som till stor del åstadkommits genom att våra företag skapat vinster och genom att vi i den rika delen av världen har höjt vår välfärd och konsumtion. De rika länderna påverkar miljön ungefär fem gånger så mycket i negativ riktning som de fattiga länderna.

Att det blir varmare är en större katastrof för länder där det redan är väldigt varmt, främst kring ekvatorn. Förutsättningarna för att kunna odla försämras på grund av torka och brist på vatten. Följden kan bli skördekatastrofer, svält och massflykt som påverkar hela länder och regioners ekonomier. Vissa länder i tropiska områden kan bli mer eller mindre omöjliga att bo i.

Stigande havsytta ökar risken för översvämningar och

erosion i kustnära områden, risken är också att saltvatten tränger in och förstör dricksvatten och även det vatten som används i odlingen. Tillgången på både mat och vatten kan alltså försämrats radikalt. Klimatförändringarna påverkar också människors hälsa och uppvärmningen ökar risken för undernäring och olika infektionssjukdomar.

Källa: Världsnaturfonden, 2012.

Sverige och EU:s klimatarbete

Vid EU-toppmötet våren 2007 beslutades att EU ska sänka utsläppen av växthusgaser, främst koldioxid, med 30 procent jämfört med 1990 års nivå till 2020 under förutsättning att andra industriländer i världen följer efter. I väntan på detta (bland annat har USA tvekat) har EU satt målet till 20 procent.

EU har också beslutat att 20 procent av EU:s energikonsumtion ska komma från förnybara energikällor 2020 och att andelen biodrivmedel ska vara minst 10 procent. Målet är också att öka effektiviteten av energianvändningen med 20 procent.

EU-länderna var inte eniga när besluten togs. En stridsfråga var om klimatmålen ska anses bindande, vilket Sverige och Tyskland krävde, eller inte bindande vilket en grupp länder med Frankrike i spetsen ansåg. Tyskland lyckades till sist driva igenom att målen är bindande.

Målen sätts för varje nation för sig, medlemsländerna ska ha egna handlingsplaner för hur de tänker förverkliga målen. Det ställs lägre krav på länder som Polen och Tjeckien och högre krav på utvecklade industriländer som Tyskland och Sverige.

En del av arbetet för att minska utsläppen är försäljning av utsläppsrätter. Kritikerna menar att tilldelningen har varit alldeles för riklig, priserna har därför dumpats och företag

som fått för stora utsläppsrätter har kunnat sälja dessa och i realiteten inte alls minskat sina utsläpp.

En kontroversiell del av EU-kommissionens rapporter är också att man ofta uttalar sig positivt om kärnkraften som en ren energikälla som inte skapar problem för klimatet.

Målet är att Sverige ska vara ett föregångsland som kan visa vägen för andra länder vad gäller insatser. Halva Sveriges energianvändning ska komma från förnybara energikällor år 2020. 2030 ska alla fordon vara borta som drivs med fossil energi som bensin. Enligt regeringens planer ska nettoutsläppet av växthusgaser vara nere på noll år 2050.

Frågan är om detta räcker. Om vi ska klara det klimatmål som EU satt upp om att temperaturen ska öka med högst två grader måste dagens utsläpp minska med minst 60 procent fram till år 2050.

Källa: *En sammanhållen klimat- och energipolitik*, regeringsproposition som antogs av riksdagen i juni 2009.

Frågor

Vilka är de största hindren för att klimatmålen ska uppnås?

Vilka orsaker finns till att så många EU-länder först inte ville gå med på klimatmålen i EU?

Vilka chanser har vi att påverka andra länder i EU och globalt? Våra egna utsläpp är ju trots allt en ganska liten del av det stora problemet.

Hur får vi en hållbar utveckling?

Vårt ansvar för miljön handlar inte bara om klimatet. Det är viktigt att ha en helhetssyn på miljöfrågorna. Vi måste tänka på att det vi gör i vår del av världen hänger samman med det som sker på andra platser, det räcker inte att tänka nationellt.

Ett nyckelbegrepp för många i dag är hållbar utveckling.

Det betyder enkelt uttryckt att utvecklingen inte får ske på ett sätt som drabbar kommande generationer. Vi måste hitta ett ansvarsfullt sätt att leva och hantera våra resurser.

Begreppet hållbar utveckling (på engelska sustainable development) myntades 1987 av den norska politikern Gro Harlem Brundtland när hon var ledare för FN:s kommission för miljö och utveckling, den så kallade Brundtlandkommissionen.

Det finns tre dimensioner av hållbar utveckling:

1. Social utveckling
2. Ekonomisk utveckling
3. Ekologisk utveckling

Hållbar utveckling är när ingen av dessa tre dimensioner är mer viktig och värdefull än någon av de andra två. För att skapa hållbar utveckling behövs alla tre dimensionerna. Det är alltså viktigt att vi inte bara tänker oss hållbar utveckling som en fråga om att förbättra miljön.

Hållbar utveckling handlar om att skapa ett samhälle som är demokratiskt, där människor känner att de kan vara med och påverka samt vill och kan ta ansvar, oavsett vilka vi är och var vi kommer ifrån. Det måste tas hänsyn till både miljön och människors hälsa när beslut fattas om hur samhället ska se ut.

Begreppet hållbar utveckling kan verka lite vagt. Ett skäl är att det är flera olika saker samtidigt: ett mål, en metod och ett förhållningssätt. Men samtidigt är det något som de flesta är överens om är oerhört viktigt att diskutera.

”En hållbar utveckling är en utveckling som tillgodoser våra behov i dag utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov.”

Ur *Vår gemensamma framtid*,
Brundtlandkommissionen.

Överkonsumtion och transporter

Konsumtion av varor som kläder och teknikprylar har vuxit explosionsartat. Detta tär på miljön på många sätt. Att förbrukningen ökar beror delvis på att konsumtionsvaror blivit allt billigare eftersom de i högre utsträckning produceras i låglöneländer.

Konsumtionen i världen fördubblades på drygt 20 år, mellan 1975 till 1998. Fortsätter vi i samma takt kommer vi att behöva två planeter 2030 enligt Världsnaturfondens beräkningar. Denna konsumtionsexplosion är dock inte jämnt fördelad över jorden.

Ju mer vi konsumerar desto mer skräp skapar vi. Avfallsmängden i de industrialiserade länderna har nästan tredubblats per person under de senaste 20 åren. Visserligen har miljön blivit något bättre i vårt eget land. Det beror delvis på att miljöfarlig produktion som till exempel textil- och läderproduktion flyttat utomlands. Men det betyder ju att människor i andra delar av världen i stället drabbas.

Det är inte bara Sverige som exporterar sina miljöproblem. I New York producerar invånarna så mycket sopor att staden inte kan ta hand om det. Periodvis exporteras därför sopor mot betalning, oftast till länder i Latinamerika. Eftersom fattiga länder vanligen inte har någon bra sophantering får det ofta en negativ inverkan på miljön när mängden sopor ökar.

Ett annat stort problem som är dåligt för miljön är att vi transporterar produkter och råvaror allt längre sträckor, i realiteten ofta flera gånger eftersom råvaror och tillverkning finns på olika ställen. Även det som odlas eller tillverkas i Sverige har svårt att konkurrera med varor från andra världsdelar eftersom dessa produkter ofta är billigare. Det är miljön som får betala priset.

Överutnyttjande av resurser

Tidigare talades det mycket om att vi håller på att göra slut på våra naturresurser som olja och mineraler, och att vi kanske inte lämnar något kvar till våra barn och barnbarn. Därför pratade man om att det är viktigt att hitta alternativ som inte tar slut som förnybara energikällor.

Men problemet är egentligen större än så. Vi gör slut även på det som skulle kunna räcka i oändlighet eftersom vi använder det på ett kortsiktigt sätt. Man kan säga att vi missbrukar eller överutnyttjar jordens resurser. Vi använder hav, skogar, jord och luft på ett sätt som gör att den biologiska mångfalden minskar.

Ett exempel är fisket. Fisk har varit den viktigaste protein-källan för många människor. Nu är 60 procent av världens fiskevatten utfiskade eller på väg att bli det. Det beror bland annat på att fiskeindustrin har börjat använda så effektiva metoder att de nästan inte lämnar någon fisk kvar. Allt i jakten på högre vinster.

Förr praktiserades ett slags växeljordbruk där man odlade olika grödor och ibland lade jorden i träda för att vila. Men effektiviseringen har medfört att man satsat alltför ensidigt på de mest lönsamma grödorna. Det betyder att jordarna riskerar att utarmas och kan bli oanvändbara på sikt.

Vi hugger ner skog som kan absorbera koldioxiden och som kan hålla tillbaka klimatförändringarna. Det avverkas ungefär 13 miljoner hektar skog per år i världen, vilket motsvarar en tredjedel av Sveriges yta eller 40 fotbollsplaner per minut.

Källa: Naturskyddsföreningen, SVT:s hemsida Planeten, 2012.

Vattenbrist

En genomsnittlig svensk förbrukar 160 liter vatten per dygn eller drygt 300 liter om vi också räknar in det vatten som vi

förbrukar i skolan och på jobbet.

Samtidigt saknar 780 miljoner människor i världen tillgång till rent vatten. De kanske måste betala för varje droppe eller bära vattnet i olika kärl från mer eller mindre otillgängliga brunnar långt bort. En miljard människor har inte tillgång till rent dricksvatten.

Tillgång till vatten är en viktig del av hållbar utveckling och bidrar till fattigdomsbekämpning, bättre hälsa och livskvalitet. Den som saknar rent vatten kanske dricker vatten som är förorenat och kan inte tvätta sig ordentligt. Smutsigt vatten kan ge diarréer och sjukdomar. Varje dag dör cirka 5 000 barn på grund av brist på vatten eller dåligt vatten.

Hur mycket vatten behöver vi? FN räknar med att 25–45 liter per person skulle räcka mer än väl. I fattiga länder på landsbygden får många klara sig med 10 liter vardera för att klara alla sina behov. De flesta människor som saknar vatten finns i fattiga länder i Asien, högst andel av befolkningen som saknar rent vatten finns i södra Afrika.

De som gör av med mest vatten är inte privatpersoner utan industrin. I Sverige gör industrin av med ungefär 67 procent, hushållen står för mindre än en femtedel.

Källa: Unicef, FN-förbundet, 2012.

Tillväxt och hållbar utveckling

Det tas ofta för givet att det krävs god ekonomi och ekonomisk tillväxt om vi ska kunna få det bättre. Mycket av Sveriges välfärd byggdes upp under 1950- och 1960-talen då den svenska industrin gick för högvarv. På samma sätt tänker vi oss att utvecklingsländerna ska lyfta sig ur fattigdomen genom att bedriva handel och förbättra sin ekonomi.

Ekonomisk tillväxt har länge setts som förutsättningen för att vi ska ha råd att förbättra välfärden, klara jobben och genomföra förbättringar. Nu anser allt fler att det är dags att

tänka om. Tillväxt har ofta skett på miljöns bekostnad och så kan vi inte fortsätta i längden. Frågan är vad vi ska göra i stället.

Vissa menar att vi borde gå tillbaka till ett annat sätt att leva då vi klarade oss med mindre resurser, alltså en återgång till äldre tider där vi i de rika länderna sänker vår standard.

Andra kanske inte ser att det behövs en fullt så dramatisk utveckling utan tror att ny teknik och uppfinningar av olika slag kan minska utsläpp och energianvändning. Men vissa uppföringar krävs, vi kanske måste minska vårt resande och vår konsumtion och se till att bättre ta tillvara det vi har och producerar. Slit- och slängkulturen kritiseras, att tära mindre på naturtillgångar i produktionen och att återanvända material är exempel på lösningar.

Ytterligare ett sätt att se det är att vi visst kan fortsätta att ha en tillväxt, men utan en generell ökning av produktionen. Tillväxten kan istället bygga på att fler människor får tillgång till exempelvis välfärd, utbildning och hälsa. Det kallas ibland hållbar tillväxt.

Hållbar tillväxt handlar om att minska slitage på människor och miljö. Men också om att utnyttja miljön för att skapa tjänster och produkter som är positiva för människor och miljö. En hållbar tillväxt innebär alltså att förbättringar som görs för människor och miljö också ska skapa nya möjligheter och arbetstillfällen. Hållbar utveckling kan på sikt bli en framgångsindustri, något som vi kan exportera till andra länder.

Ett annat begrepp som används är ”den gröna ekonomin”. Sverige försöker visa att minskade utsläpp av växthusgaser visst kan kombineras med ekonomisk tillväxt. Utsläppen av kväveoxider har minskat med cirka 60 procent sedan 1990.

Sverige vill vara ett föregångsland och hoppas att utmaningen att minska utsläppen ska bli en ”ekonomisk hävstång för jobb, export och tillväxt” som det står på regeringens hemsida. Frågan är om fattiga länder kan göra som vi och

ställa om till en mer hållbar produktion. Avvägningen mellan ekonomisk tillväxt och miljö kan vara svår i länder som har svag ekonomi och stora skulder till andra länder. Då är frestelsen stor att ta varje chans att förbättra landets ekonomi.

Frågor:

Fundera kring begreppen hållbar utveckling och hållbar tillväxt. Är det bra att använda sådana uttryck? Vad innebär de?

Hur hänger fattigdomsfrågan ihop med hållbar utveckling?

Problemet är inte bristen på teknik utan att det saknas politiska beslut som tar tillvara kunskap. Vad gör vi för att förändra detta?

Läs mer:

Hemsidor

Naturvårdsverket: www.naturvardsverket.se/klimat

Vägverket: www.vv.se

Energimyndigheten: www.energimyndigheten.se

SMHI: www.smhi.se

Världsnaturfonden: www.wwf.se

Global Utmaning: www.globalutmaning.se

Böcker och rapporter

Världsnaturfonden: *Living planet report*, 2012 .

En sammanhållen klimat- och energipolitik, regeringsproposition som antogs av riksdagen i juni 2009.

Naturvårdsverket: *Vad händer med klimatet? – 10 frågor och svar om klimatförändringen*, 2008.

Jonstad, David: *Vår beskärda del – en lösning på klimatkrisen*, Ordfront, 2009.

Åhlström, Per: *Tänk kallt – kylig politik mot varmt klimat*, Premiss, 2008.

DVD

En obekväm sanning, Al Gores film om klimatkrisen, 2006.

Se även hemsida: www.algore.com

Tidskrift:

Effekt – magasin om klimatfrågan

A photograph of a woman in a pink and white striped shirt, looking upwards with her right arm raised in a fist. She is surrounded by other people in a crowd. In the background, there is a dark vehicle with a glowing light on its side. At the bottom of the image, a red banner with white text in Odia script is visible.

Kapitel 12
Den globala arbetarrörelsen –
partier och fackföreningar

ଉତ୍ତମ କଲ୍ୟାଣ ଶିକ୍ଷା

Kapitel 12

Den globala arbetarrörelsen – partier och fackföreningar

Medlemmar i exempelvis IF Metall, Kommunal, Seko och GS tillhör fackförbund som är anslutna till LO. Men som fackliga medlemmar är de också en del av den globala fackföreningsrörelsen. På samma sätt är medlemmar i socialdemokraterna en del av den globala arbetarrörelsen.

I följande kapitel berättar vi om hur arbetarrörelsen är organiserad och hur den arbetar med att driva fram förbättringar.

Därför behövs den globala arbetarrörelsen

En huvudfråga för den globala fackliga rörelsen är att försvara de anställdas rättigheter. Facklig verksamhet är viktig inte minst i länder där arbetarna har en utsatt situation, och där

Den fackliga organiseringen i den ekonomiska frizonen Katunayake i Sri Lanka har blivit en bas för den framväxande fackföreningsrörelsen. I frizonen arbetar omkring 100 000 arbetare. De flesta är kvinnor som syr kläder. Foto: Mats Wingborg

den internationella fackliga solidariteten kan vara vägen att få en förändring till stånd.

Facklig organisering är också en väg för att minska fattigdomen. Genom att sluta sig samman kan arbetstagare få en bättre materiell situation, men även möjlighet att påverka sina arbetsvillkor.

Även socialdemokratiska och socialistiska partier har sina globala och regionala samarbetsorgan. Genom samverkan får partierna ökad styrka. Det har blivit viktigare i den allt mer globaliserade världen.

Den globala fackföreningsrörelsen samarbetar med de politiska partierna inom arbetarrörelsen. Många fackliga organisationer uppfattar sig också som en del av den internationella arbetarrörelsen. Det gäller framför allt fackförbund som organiserar arbetare, det vill säga motsvarande grupper som finns inom det svenska LO.

Men det finns också fackförbund som betonar sitt partipolitiska oberoende. Det handlar ofta om tjänstemannafack, exempelvis lärarförbund eller fackförbund för tjänstemän inom förvaltning eller industrin.

Att ha olika fackliga centralorganisationer som företrädar arbetare, tjänstemän och akademiker är speciellt för Sverige. I andra länder är det snarare typen av arbetsplats som är avgörande för vilken facklig organisation man går med i. Så är exempelvis alla offentliganställda anslutna till ISKA, internationalen för stats- och kommunalanställda som organiserar såväl undersköterskor som läkare, städare och lärare.

Det började i det globala

Arbetarrörelsens organisationer växte fram under 1800-talet. Redan från början fanns en stark internationell inriktning. År 1864 grundade engelska och franska arbetare den Första Internationalen. Bland initiativtagarna fanns Karl Marx och Friedrich Engels. Internationalen upplöstes 1876.

Den Andra Internationalen bildades den 14 juli 1889 på hundraårsdagen av den franska revolutionen. Medlemmarna bestod av socialdemokratiska partier i Europa. Till skillnad från den Första Internationalen ingick inte syndikalistiska och anarkistiska organisationer.

I samband med den ryska revolutionen splittrades arbetarrörelsen i en reformistisk och en revolutionär riktning. Kommunisterna grundade Komintern (den Tredje Internationalen). Den Andra Internationalen lades ner men kom att återbildas 1923 som Arbetar- och Socialistinternationalen. Den ombildades 1951 och blev den nuvarande Socialistinternationalen.

De första fackliga organisationerna bildades i Storbritannien. Den fackliga verksamheten var nära kopplad till det industriella genombrottet. En föregångare till fackföreningarna var skråorganisationer för olika yrkesgrupper. Det nya med fackföreningarna var att man ville bli en motkraft till arbetsgivarna. Ett mål var att sluta kollektivavtal med arbetsgivarna och komma överens om löner och arbetsvillkor. Den första fackliga organisationen i Sverige bildades 1869 av strejkande murare.

Under 1800-talet växte även flera fackliga internationaler fram. Under början av 1900-talet var Fackliga Världsfederationen (FVF) den dominerande organisationen. Efter andra världskriget bröt sig fackföreningar från demokratiskt styrda länder ur FVF och bildade Fria Fackföreningsinternationalen (FFI).

Kvar i FVF blev i huvudsak fackföreningar från dåvarande Sovjetunionen och Östeuropa. FFI upplöstes 2006 och ersattes av Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS). Organisationens engelska namn är International Trade Union Confederation (ITUC).

Den globala fackföreningsrörelsen har också regionala enheter för områden som Europa, Afrika och Asien. Vidare ingår fackförbunden i ett eller flera globala fack för förbund

inom samma bransch, som exempelvis industri, offentliganställda och handelsanställda.

Källa: Arbetarhistoria, årgångarna 2008–2012, www.arbetarhistoria.se

Frågor:

Hur är den globala fackföreningsrörelsen organiserad?

Varför är det viktigt med global samverkan?

Hur kan den globala samordningen inom

fackföreningsrörelsen stärkas?

Arbetarrörelsens partier i omvärlden

Arbetarpartiets segrar i Brasilien kan ses som ett ovanligt lyckat exempel på hur arbetarrörelsen kan segra i ett fattigt land fullt av utmaningar för den som vill skapa förbättringar för arbetarklassen. Det visar att politiskt arbete kan löna sig och inger mod och hopp hos andra arbetarpartier världen över.

Till den globala arbetarrörelsen räknas både politiska partier och fackliga rörelser. Inom partigruppen finns partier som kallar sig socialdemokratiska, socialistiska eller arbetarpartier. Dessa skiljer sig åt på en rad punkter, men har det gemensamt att de säger sig företräda just den arbetande befolkningens intressen.

En skiljelinje går mellan den reformistiska linjen och den revolutionära. Men efter att muren som skilde Öst- och Västeuropa föll och Sovjetblocket löstes upp har vi en förändrad värld där allt fler av världens arbetarpartier har gått i en reformistisk riktning.

Läget för arbetarpartier i världen

Västeuropa: Socialdemokratiska och socialistiska partier är starka i hela Europa och särskilt i Norden. Utanför Norden

finns stora socialdemokratiska eller socialistiska partier i bland annat Storbritannien, Tyskland, Frankrike, Österrike, Italien och Spanien.

Östeuropa: Flera socialdemokratiska eller socialistiska partier har vuxit fram efter murens fall. Men de reformistiska strömningarna är inte lika starka som i Västeuropa.

Latinamerika: Här finns många socialdemokratiska och socialistiska partier. I Brasilien är det socialistiska PT det i särklass största partiet.

Nordamerika: Den socialdemokratiska och socialistiska rörelsen är svag. I USA är republikaner och demokrater de två helt dominerande partierna. De partier som kallar sig socialdemokratiska eller socialistiska saknar reell betydelse.

Afrika: Partiväsendet är svagt utvecklat. I flera fall är etnisk tillhörighet viktigare än ideologi. I några länder finns ändå partier eller rörelser som skulle kunna betecknas som socialdemokratiska, som Frelimo i Moçambique och ANC i Sydafrika.

Mellanöstern: Den världsdel där den socialdemokratiska och socialistiska rörelsen är svagast. I flera länder styr nationalistiska eller religiöst färgade konstellationer. I andra länder i regionen har den gamla makten krossats som en följd av den arabiska våren, men det är fortfarande oklart vad de nya makthavarna representerar.

Asien: I Indien finns två relativt stora kommunistiska partier, medan socialdemokratin är svag. Kina, Vietnam och Nordkorea är kommunistiska enpartistater. I Sydkorea finns två nybildade socialistiska partier som står fackföreningsrörelsen nära, men fortfarande är båda partierna små. I

Indonesien finns ett tjugotal partier som kallar sig socialdemokratiska, men alla är mycket små. Det socialdemokratiska partiet Akbayan i Filippinerna bildades 1998 och har samarbetat med svensk arbetarrörelse i många år. Sedan valet 2010 ingår partiet i koalitionsregeringen.

Inte alltid samma idéer bakom

Ofta har socialdemokratiska och socialistiska partier i omvärlden idéer som ligger någorlunda nära den svenska socialdemokratin. Men etiketten är ingen garant för ideologisk gemenskap.

Ibland finns partier som kallar sig socialdemokratiska men som snarare är nyliberala. I andra fall kan det handla om korrupta partier. Det räcker alltså inte att ett parti kallar sig för socialdemokratiskt eller socialistiskt för att det ska finnas en idémässig samhörighet. Det gäller att ta reda på mer om partierna, vilka åsikter de har, hur de arbetar och vilkas intressen de företräder.

Källa: Socialistinternationalen, 2012, www.socialistinternational.org

Socialistinternationalen

Socialistinternationalen (SI) är en världsomspännande organisation för socialdemokratiska, socialistiska och arbetarpartier. 2012 hade Socialistinternationalen 91 medlemsorganisationer, därtill kommer ytterligare 45 organisationer som har konsultativ eller observatörsstatus. Socialistinternationalen har sina rötter i den Andra Internationalen.

Socialistinternationalen har existerat i sin nuvarande form sedan 1951, när organisationen omorganiserades. Under 1990-talet fördubblades antalet medlemmar i Socialistinternationalen.

Socialistinternationalen utarbetar politiska riktlinjer. Inom

internationalen finns arbetsgrupper som bevakar olika regioner i världen samt arbetsgrupper inriktade på specifika frågor (ekonomi och välfärd, handelsregler, Kyotoavtalet om klimatfrågor, fred och demokrati med mera).

Socialistinternationalen har ”konsultativ status” (rådgivande) gentemot FN. Det betyder att SI ingår i olika rådgivande församlingar.

Socialistinternationalen ger ut tidskriften *Socialist Affairs*. Det är den enda tidskrift i världen som bevakar den globala socialdemokratiska rörelsen.

Socialistinternationalen har medlemsorganisationer i alla världsdelar, men de starkaste fästena är Europa, Latinamerika och delar av Afrika. I Asien är Socialistinternationalens inflytande svagare.

Organisationens inflytande har gått i vågor. SI har varit engagerad i kampen mot apartheid och var en stark kritiker av militärkuppen mot Allende i Chile 1973. Under 1980-talet gav Socialistinternationalen ett betydelsefullt stöd till Sandinisterna i Nicaragua. En konsekvens av den arabiska våren och upproren i Nordafrika har blivit att SI har uteslutit de tidigare medlemmarna i Egypten och Tunisien.

Sedan flera år tillbaka har många medlemspartier – däribland de svenska Socialdemokraterna – varit missnöjda med SI:s sätt att fungera och har på olika sätt tonat ned sitt engagemang. Olika initiativ har tagits för att skapa alternativa fora för internationella diskussioner bland socialdemokratiska partier. Till exempel har organisationen *Progressive Alliance* bildats våren 2013, med många av medlemspartierna från SI från hela världen.

Socialdemokratiska gruppen i EU

S&D har hela tiden varit en av de två största grupperna i Europaparlamentet. Den andra stora gruppen är center-höger sammanslutningen Europeiska folkpartiets grupp (EPP).

S&D har bytt namn vid flera tillfällen. Det nuvarande namnet antogs 2009 i samband med att Demokratiska partiet i Italien beviljades medlemskap.

S&D tappade röster vid valet till Europaparlamentet 2009 och avståndet till EPP ökade. För närvarande (2012) har S&D 184 platser i Europaparlamentet. Gruppledare är den österrikiska parlamentsledamoten Hannes Swoboda.

Socialdemokratiska partiet i Europa

Europeiska socialdemokratiska partiet (Party of European Socialists, PES) är en sammanslutning av europeiska socialdemokratiska partier, även från länder utanför EU. Till exempel är partier från Palestina, Israel, Egypten och Tunisien observatörer. PES bildades 1992 efter att EU hade antagit nya regler för europeiska partier. PES har ett kansli i Bryssel med cirka 30 anställda, och bedriver en omfattande verksamhet med kampanjer och policyutveckling. Nuvarande partiledare är Sergej Stanisjev från Bulgarien.

Solidar

Solidar består av enskilda organisationer som arbetar med bistånd i syfte att stärka demokrati och sociala rörelser i utvecklingsländer. Solidar bedriver verksamhet i 90 länder och har för närvarande 59 medlemmar, främst i Europa. En av medlemmarna är Olof Palmes Internationella Center.

Fråga:

Vilka frågor kan vara viktiga för Socialistinternationalen att lyfta internationellt och gemensamt?

Världens största folkrörelse

Den globala fackföreningsrörelsen är världens i särklass största folkrörelse. Inom Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS) finns 175 miljoner enskilda medlemmar uppdelade på 308 medlemsorganisationer. Ingen annan global rörelse kan mäta sig med denna i storlek. Både svenska LO och tjänstemannaorganisationen TCO tillhör IFS. IFS engelska namn är som nämnts International Trade Union Confederation (ITUC).

Fackets särdrag

Två egenskaper är kännetecknande för fackliga organisationer: För det första har de sin bas på arbetsplatser. Helst bör det finnas arbetsplatser där en majoritet av de anställda är medlemmar. För det andra sluter fackliga organisationer kollektivavtal. Det är ett avgörande fackligt verktyg. Om arbetsgivarna inte accepterar de fackliga kraven kan de fackliga företrädarna ytterst hota med strejk.

Genom att sluta kollektivavtal är de fackliga organisationerna med och skapar regelverk i samhället. Fackets särdrag är att både skapa regler och driva opinion. Detta skiljer de fackliga organisationerna från andra folkrörelser och NGO:s som enbart sysslar med opinionsbildning.

De yrkesgrupper som oftast är fackligt organiserade i världen är industriarbetare och lärare. Lägst är organisationsgraden inom den informella ekonomin (där den som arbetar inte har någon anställning, exempelvis gatuförsäljare) och bland småföretag.

Geografiskt är den fackliga organisationsgraden högst i den industrialiserade världen. Sverige har världens högsta organisationsgrad.

I fattiga länder, där många arbetar inom familjejordbruk, är den fackliga organisationsgraden lägre. Samtidigt ökar antalet medlemmar snabbt i många fattiga stater.

Potentialen för fackligt arbete ökar alltid när länder industrialiseras och många stora arbetsplatser växer fram, inte bara industrier utan också inom den offentliga sektorn som skolor och sjukhus. Lika viktigt är att länder demokratiseras. Störtandet av Suhartodiktaturen 1998 i Indonesien har gjort det möjligt för nya oberoende fackliga organisationer att verka i landet.

Under kalla kriget var en stor del av det globala fackliga arbetet förlamat av stormaktsspel. I dag har den gamla kommunistiska fackliga internationalen rasat samman.

Det globala fackets utveckling

Under de senaste 20 åren har fackföreningsrörelsen tappat många medlemmar i Europa. Men fortfarande är den fackliga organisationsgraden högst i Europa. I Europa finns också totalt sett flest medlemmar.

I Europa har IFS också fått ett tillskott genom fackliga organisationer från Östeuropa och forna Sovjetunionen. Under den kommunistiska tiden var fackföreningarna i dessa länder kontrollerade av staten och släpptes därför inte in i de globala sammanslutningarna för fria fackföreningar. Efter Berlinmurens fall 1989 reformerades de gamla kommunistiska fackföreningarna. I flera länder bildades också nya fackföreningar, den mest kända av dessa är polska Solidaritet. De flesta av de reformerade och nybildade fackliga rörelserna tillhör numera IFS.

I EU-området har IFS:s medlemsorganisationer drygt 50 miljoner medlemmar. Till de största medlemmarna hör tyska DGB och brittiska TUC. Därtill har IFS nästan 40 miljoner medlemmar i Ryssland och Ukraina. Den enskilt största medlemsorganisationen inom IFS är ryska FNPR med 28 miljoner medlemmar.

I Nordamerika har facket tappat medlemmar under en lång period. Men i USA bröts trenden 2011. Nu ökar antalet medlemmar igen, men från en låg nivå. I Nordamerika har

IFS sammantaget 10 miljoner medlemmar, men då har inte den fackliga utbrytarorganisationen i USA Change to Win släppts in i IFS. Den gamla amerikanska medlemmen AFL-CIO blockerar nämligen ett medlemskap.

I Asien har IFS 32 miljoner medlemmar. Flest medlemmar finns i Indien. I flera länder växer facket. Under det senaste årtiondet har facket tagit flera steg framåt i länder som Sydkorea, Nepal, Sri Lanka och Indonesien. I Kina tillåts endast den statligt kontrollerade fackföreningsrörelsen ACFTU som inte får vara med i IFS.

I Latinamerika har IFS 24 miljoner medlemmar. Den i särklass största medlemsorganisationen är brasilianska CUT med över sju miljoner medlemmar.

I Afrika har IFS 14 miljoner medlemmar. De största medlemsorganisationerna är sydafrikanska Cosatu och nigerianska NCL.

Därutöver har IFS medlemmar i Australien och i ett antal mindre stater i Stilla havet.

Under de senaste 20 åren har den globala fackföreningsrörelsen någorlunda behållit sin styrka. Antalet medlemmar har sjunkit i Västeuropa och Nordamerika, men det har kompensats av fler medlemmar från Östeuropa, forna Sovjetunionen och från utvecklingsländer i syd.

Källor: *Strategier för en global fackföreningsrörelse*,
Mats Wingborg, Arena Idé, 2011. LO-TCO
Biståndsnämnd, 2012, www.lotcobistand.org

Fråga:

Hur har den globala fackföreningsrörelsen utvecklats under de senaste årtiondena? Hur har utvecklingen påverkat de fackliga strategierna?

Vilka globala aktionsformer kan den internationella fackföreningsrörelsen använda för att driva på förändringar?

Fackföreningsrörelsen i Sydkorea

Under 1970- och 1980-talet genomgick den sydkoreanska ekonomin en snabb utveckling. Tillväxten var hög och de stora företagen gjorde under en följd av år stora vinster. Successivt skapade detta växande krav från de anställda, de ville också ha del av tillväxten.

1986 exploderade arbetsmarknaden och en våg av strejker sköljde över landet. Det viktigaste kravet för den framväxande fackföreningsrörelsen var lönehöjningar. Den koreanska statens svar blev oerhört brutalt. Många stora arbetsplatser blev rena krigszoner. Våldsamma slagsmål utbröt mellan fackföreningsmedlemmar och polis.

Protestvågen kom att omstöpa den sydkoreanska fackföreningsrörelsen. Ett viktigt element i förnyelsen blev bildandet av den nya fackliga centralorganisationen KCTU. Den nya fackliga rörelsen hade framför allt sin bas på landets stora företag, med stora lokala fackföreningar på varven och inom bilindustrin. Genomsnittsstorleken på KCTU:s lokala klubbar är drygt 400 medlemmar.

I slutet av februari 2008 tillträdde en ny president, Lee Myung-bak. Han tillhör det antifackliga partiet Hannara Dang och inledde omedelbart en radikal omprövning av politiken. Presidenten lade fram ett helt paket av reformer; mindre inflytande för facket, sänkta skatter för de rikaste, privatiseringar och bolagiseringar av offentlig verksamhet, högre avgifter i skolsystemet och en förskjutning från fasta anställningar till fler tillfälliga och osäkra anställningar.

En omedelbar konsekvens av förslagen blev en mobilisering av fackföreningsrörelsen. Detta resulterade i sin tur i en ökad repression mot fackföreningsrörelsen. Efter tre korta fackliga strejker under våren och sommaren 2008 greps ledare för den sydkoreanska landsorganisationen KCTU och hela ledningen för landets metallförbund KMWU.

Repressionen slog även mot den lokala fackliga verksam-

heten, bland annat arresterades styrelsen för fackklubben vid Hyundai's bilfabrik. Nu har de flesta av de fackliga ledarna blivit frisläppta, men det statligt dirigerade förtrycket av fackföreningsrörelsen fortgår.

Repressionen mot KCTU har fortsatt. Vid flera företag har säkerhetspolis använts för att attackera strejkande arbetare. Många arbetsgivare har också utnyttjat den förändrade arbetsmarknadslagstiftningen och ersatt fast anställda med tillfälliga kontraktsanställda.

Vid sidan av KCTU finns den gamla fackföreningsrörelsen FKTU, som länge hade starka band till toppskiktet i den sydkoreanska statsapparaten. Under 1990-talet skedde dock en inre reformering av FKTU.

Både FKTU och KCTU är medlemmar av Internationella fackliga samorganisationen (IFS). FKTU redovisar att centralorganisationen har 870 000 medlemmar och KCTU att man har 812 000 medlemmar.

Källor: www.fktu.org, www.kctu.org

Fackföreningsrörelsen i Nigeria

Nigeria Labour Congress (NLC) och Cosatu i Sydafrika är Afrikas största fackliga centralorganisationer. Enligt egna uppgifter har NLC omkring två miljoner medlemmar uppdelade på 41 medlemsförbund. Till skillnad från Sydafrika är den fackliga splittringen i Nigeria obefintlig, alla stora förbund tillhör NLC.

Däremot finns en nybildad facklig organisation för tjänstemän, TUC.

Det i särklass största av NLC:s medlemsförbund är lärarförbundet NUT med nästan en halv miljon medlemmar, tillika Afrikas största fackförbund. Näst störst är textilarbetsareförbundet NUTGTWN. Textilarbetarna har genom sin styrka i hög grad också påverkat landsorganisationen NLC.

NLC utsattes för hårt förtryck under den senaste nigerianska militärdiktaturen 1988–1996. Under denna period minskade antalet fackliga medlemmar och den fackliga rörelsen kunde inte agera fritt. Särskilt utsatta under militärdiktaturen var representanterna för oljearbetareförbundet Nupeng.

Även ekonomiskt innebar diktaturen ett hårt slag för fackföreningsrörelsen eftersom militären systematiskt länsade fackliga fonder. En majoritet av fackförbunden lyckades dock övervintra under diktaturen utan att ge efter för repressiva påtryckningar.

Under de senaste åren har villkoren för fackligt aktiva försämrats. 2005 ändrades arbetsmarknadslagstiftningen och strejkrätten begränsades till att gälla arbetsplatsfrågor. Syftet med ändringen var att förhindra de fackliga organisationerna från att använda strejkvapnet för att påverka politiken.

Antalet strejker och konflikter på arbetsmarknaden har dock ökat. Det har flera orsaker. En är den extrema ojämlikheten i landet. Yrkesgrupper som materiellt hamnat på efterkälken har blivit allt mer frustrerade. En annan orsak är att religiösa och etniska spänningar skapat oro också i arbetslivet. I de norra delarna av landet har de islamistiska fundamentalisterna vunnit terräng. Flera kristna kyrkor har attackerats. I Nigerdeltat har rörelsen för ett självständigt Biafra åter vuxit i styrka.

Källa: LO-TCO Biståndsnämnd, 2012, www.lotcobistand.org

Fackföreningsrörelsen i Brasilien

1983 bildades Brasiliens i dag ledande fackliga centralorganisation, CUT (Central Unica de Trabalhadores). CUT hade inledningsvis sin bas inom bil- och verktygsindustrin. Därefter har organisationen vidgats. I dag finns stora medlemsförbund även inom olje-, bank- och hälsosektorn.

Inom CUT finns också världens största fackförbund för

lantarbetare, Contag. CUT är i dag inte bara Brasiliens största fackliga rörelse utan också den mäktigaste i hela Latinamerika. Det som sker inom CUT får omedelbar betydelse för fackliga rörelser på hela kontinenten.

CUT är unikt. Få sociala rörelser av stor betydelse har kunnat växa fram under så kort tid. CUT har också blivit välkänt av en annan orsak. En av de tidigare ledarna inom CUT, från början facklig aktivist på det svenska företaget Scania i São Paulo, Luíz Inácio Lula da Silva, valdes 2002 till Brasiliens president. Få fackliga ledare i Latinamerika har nått en motsvarande position.

Källa: LO-TCO Biståndsnämnd, 2012, www.lotcobistand.org

Fackföreningsrörelsen i Sydafrika

Cosatu är en centralorganisation med sammanlagt 1,8 miljoner medlemmar samlade i 21 förbund. Störst är gruvarbetsförbundet NUM.

Cosatu spelar en viktig roll på den sydafrikanska arbetsmarknaden. Förutom traditionella fackliga frågor om löner och arbetsvillkor har Cosatu på senare år motsatt sig privatiseringar av vatten och elektricitet. Cosatu har också spelat en avgörande politisk roll i landet.

Under en lång period var Cosatu den samlade kraften i kampen mot apartheidsystemet. Ett problem för Cosatu efter apartheidsystemets fall var dock att flera ledande fackliga företrädare blev ministrar och ledande personer inom den demokratiserade statsapparaten. Cosatu blev tvungen att rekrytera en ny generation ledare för att leda organisationen. Cosatu har fortfarande nära politiska band till ANC, även om oenigheter också förekommer, bland annat har den fackliga rörelsen varit kritisk till ANC-regeringens privatiseringsprogram.

Inom Cosatu finns en aktiv facklig kvinnokommitté. Kommittén anser att jämställdheten är dålig inom organi-

sationen och att alltför få fackliga företrädare är kvinnor. Samtidigt har kvinnorna inom facket en starkare position i Sydafrika än i många andra länder på kontinenten. Inom Cosatu finns stora förbund för lärare och vårdpersonal där en majoritet av medlemmarna är kvinnor.

Källa: LO-TCO Biståndsnämnd, 2012, www.lotcobistand.org. Cosatu, 2012, www.cosatu.org.za

Frågor:

Jämför de fackliga organisationernas roll i Sydkorea, Nigeria, Brasilien och Sydafrika.

Vilken roll spelar de fackliga organisationerna i dessa länder?

Vilka lärdomar kan vi dra av dessa erfarenheter?

Fackets kamp för demokrati

Det är lättare att bygga upp fackliga organisationer i demokratiska länder än i diktaturer där i regel fackligt arbete är förbjudet eller inskränkt. Fackföreningsrörelsen gynnas alltså av demokrati, men fackliga organisationer är också en viktig kraft för att åstadkomma demokrati.

I Sydafrika var det till stor del den fackliga rörelsen Cosatus förtjänst att apartheidsystemet försvann. Under apartheidtiden var ANC en förbjuden organisation. Motståndet var därför tvunget att kanaliseras genom andra organisationer.

Särskilt viktig blev Cosatu, med starka förbund inom gruv- och metallsektorn (NUM och Numsa). Regimen förbjöd visserligen Cosatu att ägna sig åt andra frågor än "rent fackliga". Men under ytan samlades motståndet mot apartheidsystemet inom den fackliga organisationen.

Erfarenheten från Sydafrika är inte unik. Paraguay i Latinamerika var från 1954 till 1989 en enpartistat ledd av

diktatorn Alfredo Stroessner. Att Stroessner kunde behålla makten under så många år beror till stor del på det ekonomiska och militära stödet från USA.

Stroessners diktatur väckte aldrig lika stor uppmärksamhet i omvärlden som Pinochets i Chile eller militärjuntans i Argentina. Paraguay var under långa perioder tämligen isolerat från omvärlden. Samtidigt var repressionen i landet kanske den värsta i Latinamerika. På varje arbetsplats och i varje bostadsområde fanns betalda angivare som berättade för säkerhetstjänsten om det fanns oppositionella personer. Under lång tid ”försvann” personer kritiska till regimen, de flesta mördades eller hamnade i fängelse.

Under mitten av 1980-talet startade ett antal modiga personer den oberoende fackliga rörelsen MIT. Den fick snabbt förankring inom bland annat livsmedelsindustrin och banksektorn. MIT blev omedelbart ett forum för kravet på demokrati. 1989 insåg till sist Stroessner att till och med många av hans gamla vänner höll på att svika honom och han gick i landsflykt i Brasilien.

Ytterligare exempel där fackliga rörelser bidragit till att demokratisera länder är Mali, Sydkorea, Taiwan och Brasilien. Att fackliga rörelser ofta spelar en betydande roll i kampen för demokrati är emellertid inte märkligt. I många länder är de fackliga organisationerna de största folkrörelserna. Ska människor mobiliseras finns ingen annan väg att gå än att föra fram frågorna inom fackföreningsrörelsen.

Källa: LO-TCO Biståndsnämnd, 2012, www.lotcobistand.org

Frågor:

Vilka egenskaper kännetecknar en stark facklig organisation?

Hur kan fackliga rörelser stärka demokratin i samhället?

Yrkesinternationalerna, GUF:arna

Fackliga centralorganisationer kan tillhöra den globala internationalen IFS. Men även förbunden har sina egna internationaler, ofta kallade för globala fack eller GUF:ar. GUF är en engelsk förkortning för General Union Federation.

De flesta fackförbund inom LO och TCO tillhör en GUF, några förbund är till och medlemmar av flera globala fack.

De största globala facken är:

- **IndustriALL** för arbetare inom all sorts industri.
- **Education International (EI)** för lärarorganisationer över hela världen.
- **Federation of Journalists (IFJ)** för journalistförbund.
- **Public Service International (PSI)** för förbund som organiserar offentliganställda.
- **International Transport Workers' Federation (ITF)** för transportarbetareförbund.
- **Building and Woodworkers International (BWI)** för byggnads-, skogs- och träarbetareförbund.
- **International Union of Food Agric. Hotel Rest.Cater. Tobac.& Allied Work. Assoc. (IUF)** för förbund inom sektorerna hotell, livsmedel med mera.
- **Union Network International (UNI)** för förbund som organiserar anställda inom service och handelssektorerna.

De flesta av GUF:arna har sina huvudkontor i Genève eller Bryssel. GUF:en för transportarbetare har sitt säte i London.

Källa: Global Unions, 2012, www.global-unions.org

Så arbetar GUF:arna

Samordnar aktioner

Den allt mer globaliserade ekonomin har lett till att de globala facken har fått ökad betydelse. Inom dessa samordnas internationella fackliga aktioner. När företagsledningen vid Coca-Colas fabrik i Guatemala anlidade dödspatruller för att mörda fackligt aktiva vid företaget utlyste det globala facket för livsmedelsarbetare IUF en global bojkott av Coca-Cola.

I Sverige sjönk försäljningen med 20 procent. Den högsta koncernledningen inom Coca-Cola tvingades att backa, de avsatte företagsledningen i Guatemala och tillät facklig verksamhet vid företaget.

Sluter avtal med stora företag

Antalet världsomspännande multinationella företag (MNF) växer i rask takt. Enligt FN:s statistik existerar det i dag omkring 65 000 MNF. Sammantaget sysselsätter de fler än 86 miljoner arbetstagare, men antalet sysselsatta blir långt högre om även leverantörer och arbetskraft från bemanningsföretag räknas in.

En allt viktigare roll för de globala facken har blivit att bevaka MNF:s verksamhet. Flera av facken har också slutit globala ramavtal med stora företag. I avtalen förbinder sig de multinationella företagen att garantera fackliga rättigheter på samtliga sina anläggningar runt om i världen. Andra frågor som ofta ingår i globala avtal är normer för arbetsmiljö, skälig lön med mera.

För närvarande existerar ett hundratal globala ramavtal. Flera multinationella företag med huvudkontor i Sverige har slutit globala avtal, däribland Skanska, SCA, SKF, H&M, Securitas, Electrolux och IKEA.

Förmedlar fackligt bistånd

De globala facken spelar dessutom en stor roll för det fackliga biståndet. Svenska fackliga organisationer bedriver många utvecklingsprojekt för att stärka de fackliga organisationerna

i utvecklingsländer och i Öst- och Centraleuropa. Projekten kan antingen bestå av direkt stöd (bilateralt bistånd) eller av stöd till globala fack så att de kan bedriva utvecklingsprojekt (multilateralt stöd). På svensk nivå samordnas både de bilaterala och multilaterala utvecklingsprojekten av LO-TCO Biståndsnämnd.

Frågor:

Vilken roll bör de globala facken ha i det internationella fackliga samarbetet? Finns det risk för konkurrens mellan globala branschfack och det centrala fackliga samarbetet som sker via IFS eller mellan olika branschfack?

Källa: Global Unions, 2012, www.global-unions.org

Koncernfackligt arbete

Stora företag har anställda i flera länder i världen. Ofta kallas dessa för multinationella företag. Anställda inom stora företag behöver samordna sitt fackliga arbete. Därför anordnar de lokala fackklubbarna inom ett företag ofta gemensamma möten. Detta kallas för koncernfackligt arbete.

Inom metallföretaget SKF finns en lång tradition av koncernfackligt arbete. Vid möten för de fackliga företrädarna möts anställda från Europa, Asien och Latinamerika. Vid mötena kan de fackliga representanterna samordna sina krav och strategier.

Andra företag med koncernfackligt samarbete är biltillverkaren Volvo och klädföretaget H&M. Globala möten där arbetsgivarrepresentanter träffar fackliga företrädare från koncernernas enheter över hela världen går under beteckningen World Company Councils (WCC).

Ett grundläggande krav för att få koncernfackligt arbete att fungera är att arbetsgivaren måste betala rese- och möteskostnader för de fackliga representanterna. Detta är ofta ett krav från fackliga företrädare i stora företag.

1994 kom ett EU-direktiv om europeiska företagsråd, European Works Councils (EWC). Företag med anställda i flera EU-länder (sammantaget minst 1 000 anställda och med åtminstone 150 anställda i det land med näst mest anställda) blev skyldiga att upprätta sådana företagsråd. En svaghet är emellertid att personalrepresentanterna i EWC inte alltid är utsedda av fackliga organisationer. En viss oro finns för att fackliga representanter kan bli gisslan i EWC, bland annat i samband med att företagsledningarna förankrar rationaliseringsplaner i företagsråden.

I och med att det finns bindande direktiv för att bilda EWC (europeiska företagsråd) men inte WCC (globala företagsråd) har bildandet av EWC kommit att prioriteras. I flera svenska företag med verksamhet över hela världen har EWC upprättats medan WCC saknas, ett sådant företag är exempelvis Trelleborg. Kritiker menar att inriktningen blivit alltför eurocentrisk och att fler globala koncernfack och WCC borde komma till stånd.

Källa: Rapport från seminarium om koncernfackligt samarbete, LO-TCO Biståndsnämnd, 2009.

Frågor:

Varför är det viktigt att anställda inom en hel koncern driver gemensamma fackliga krav?

Vilka fackliga frågor kan vara viktiga att driva i det koncernfackliga arbetet?

Global facklig ideologi

Fackliga företrädare i Sverige, USA, Sydafrika, Brasilien eller Sydkorea är förvånansvärt överens på en avgörande punkt. Det stora globala hotet mot de anställdas rättigheter är social dumpning. Eller "race to the bottom", som det för det mesta kallas på engelska.

Dynamiken kan beskrivas som en global auktion. För att locka investerarna bjuder regeringarna under varandra: Vi sänker skatten nu! Vi garanterar att det inte blir några förstatliganden! Vi försvagar arbetsrätten! Hos oss behöver inte utländska experter betala skatt! Vi har det mest flexibla arbetslivet! I mitt land får ni gratis lokaler! Vi bygger en ny hamn åt er!

Den globala konkurrensen skapar en maktförskjutning. Regeringarnas positioner skjuts tillbaka. Fackföreningarna får också mindre att säga till om. Men de multinationella företagen får mer makt och ett ökat manöverutrymme.

Företrädare inom den internationella fackföreningsrörelsen fruktar mer än något annat att dumpningen leder till att regeringarna fortsätter att bjuda under varandra tills alla lagar och avtal som i dag styr arbetsmarknaden i länderna är totalt urvattnade. Ja, ytterst finns inget golv för hur djupt den sociala dumpningen kan drivas. Dynamikens logiska slut är en värld där nationer och fackföreningar berövas all makt på storföretagens bekostnad.

Den sociala dumpningen är inte ett orosmoment bara för arbetare i Västeuropa och Nordamerika. Den tiden är sedan länge förbi. I dag finns arbetare i Asien som upprörs över att försämrade villkor i Europa undergräver förbättringar som de asiatiska fackföreningarna erövrat genom hårda strider.

För några år sedan flyttade Rodson, ett företag som producerar cigarettändare, från Sydkorea till Skottland. Företagets direktör, Howard Hodgeson, deklarerade att lönespridningen i Storbritannien nu blivit så stor att det gick att anställa billigare arbetskraft där än i Sydkorea. Han passade också på att påpeka att den internationella konkurrensen äntligen lärt arbetarna att veta hut. ”Perioderna med strejker och ändlösa kaffepauser är över för brittiska arbetare, nu har de praktiskt taget blivit asiatiska arbetare i stället.”

Läget utnyttjas också av det internationella kapitalet genom hot och utpressning: Varje land uppmanas att försämma arbetsrätten, i annat fall uteblir de utländska investeringarna!

Många reformer och lagändringar har under det senaste årtiondet genomförts av regeringar och parlament världen över med motiveringen att det varit ”nödvändigt på grund av globaliseringen”. Inte sällan har regeringarna erkänt att de nya bestämmelserna undergrävt de anställdas rättigheter, men samtidigt hävdats att ”det inte funnits något val i en värld av hård konkurrens, om vi inte genomför förändringarna kommer arbetslösheten i vårt land att öka”.

Utan tvekan har den ekonomiska globaliseringen lett till en ökad press på enskilda nationer. Samtidigt används talet om ”globaliseringen” ofta för att motivera försämringar av anställdas rättigheter, som knappast stärker landets konkurrenskraft, men som ytterligare bidrar till maktförskjutningen där de anställda är förlorare och företagen vinnare. Globaliseringen är sålunda både en ekonomisk realitet och en ideologisk glasyr för att stärka företagens makt.

Den fackliga strategin för att möta hotet om social dumpning består av att driva krav på internationella normer för den globala arbetsmarknaden.

Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS), där både LO och TCO ingår, vill därför stärka FN:s regelverk. Av särskild vikt är de normer som antagits av FN-organet ILO (International Labour Organisation).

Andra vägar för att motverka den sociala dumpningen är att upprätta uppförandekoder (uppgörelser mellan fackföreningar och arbetsgivare där arbetsgivarna förbinder sig att följa vissa miniminormer vid utländska investeringar och vid anlitaandet av underleverantörer) och att verka för att styrelserna för våra pensionsfonder ställer etiska krav på hur fondpengarna placeras.

Det finns också möjligheter att motverka den sociala dumpningen genom lagar och avtal på nationell nivå. Även om nationerna tappat makt har de långt ifrån spelat ut sin roll.

Källor: *Strategier för en global fackföreningsrörelse*, Mats Wingborg, Arena Idé, 2011. LO-TCO Biståndsnämnd, 2012, www.lotcobistand.org

Chaufförer från öst hotar transportsektorn

Flera exempel på social dumpning kan hämtas från transportsektorn. Ett problem där är att företag som är baserade i de forna östländerna konkurrerar om jobb i EU genom dumpning av löner och arbetsvillkor. Speditionsfirman från, låt säga Bulgarien, betalar sina chaufförer betydligt sämre än motsvarande företag i Frankrike, där arbetarna har helt andra villkor.

Enligt en rapport från EU föll transportpriserna i Tyskland med närmare 30 procent under den senare delen av 1990-talet, vilket i sin tur hotade hela branschens fortlevnad.

I Österrike har transportföretag skrivit falska kontrakt med påhittade utländska företag för att på så vis kunna låta chaufförer från länder utanför EU köra fordon registrerade i Österrike på "uppdrag" av de utländska företagen. Liknande fall har rapporterats från Italien och Luxemburg.

Källa: Rapporten *The effects on the road haulage business of social dumping by operators from third countries*, utgiven 2001 av

Europaparlamentets forskningsavdelning, finns att läsa på:

www.europarl.eu.int/meetdocs/committees/rett/20010319/432157EN.doc

Hur motverkar vi social dumpning?

Den globala fackföreningsrörelsen anser att det behövs starkare globala regelverk för att motverka den social dumpningen. Framför allt vill man få en starkare uppslutning kring ILO:s kärnkonventioner (se kapitel 5).

Den globala fackföreningsrörelsen vill också ha fler globala fackliga ramavtal som sluts mellan fackliga internationaler och transnationella företag med verksamhet i flera länder. För närvarande existerar ett hundratal sådana avtal.

Utan regler som alla stater måste följa finns risk för att de anställdas rättigheter fortsätter att försvagas i jakten på att erbjuda goda villkor för de utländska företagen. Risken är också att staterna tar ut mindre och mindre i skatt, vilket

undergräver välfärden. I värsta fall kan den sociala dumpningen få formen av en nedåtgående spiral.

Källor: *Strategier för en global fackföreningsrörelse*, Mats Wingborg, Arena Idé, 2011. LO-TCO Biståndsnämnd, 2012, www.lotcobistand.org

Frågor:

Vad betyder social dumpning?

Vad är riskerna och vad gör facket för att försöka minska problemen?

Hur kan den globala arbetarrörelsen och facket samverka för att stoppa den sociala dumpningen?

Läs mer:

Hemsidor

www.global-unions.org

www.socialistinternational.org

www.lotcobistand.org

www.palmecenter.se

Böcker och rapporter

Strategier för en global fackföreningsrörelse, Mats Wingborg, Arena Idé, 2011.

En ny maktbalans: om välfärdsstatens överlevnad i globaliserings tid, Ingemar Lindberg, Atlas, 2007.

Den globala kapitalismen och det nya motståndet Ingemar Lindberg, Atlas, 2005.

Kapitel 13
Rättvis handel

Kapitel 13

Rättvis handel

Det finns en rad metoder för att påverka företagen att förbättra villkoren för de anställda i världen, förutom traditionellt fackligt arbete. Ett sätt är att driva igenom så kallade uppförandekoder. Ett annat är att underlätta för konsumenter att välja produkter som framställts på ett godtagbart sätt genom olika märkningar.

Vi kan alla påverka företagen i vår roll som konsumenter. Den offentliga sektorn är en stor uppköpare som bör agera föredömligt och offentlig upphandling är därför en viktig arena för att driva igenom vettiga villkor för produktion av varor och tjänster.

Uppförandekoder – så uppstod de

Under 1990-talet riktades ljuset allt oftare mot svenska företags agerande i utvecklingsländer. Svenska fackföreningar

Barnarbete är särskilt vanligt i underleverantörsleden. På bilden ses en pojke som bleker och färgar tyger i Gujarat i Indien. Bild: Mats Wingborg

och konsumenter ställde allt hårdare krav på de stora klädföretagen, som H&M, Lindex och KappAhl. Ännu känsligare för klädföretagen blev det när media började rapportera om odrägliga villkor vid några av leverantörsfabrikerna.

I SVT:s dokumentär *Senaste mode – till vilket pris?* från 1997 besökte tv-teamet några av H&M:s leverantörsfabriker i Kina och Filippinerna. Vid en av fabrikerna i Kina var arbetspassen 14 timmar om dagen, sju dagar i veckan. Vid fabrikerna i Filippinerna hade H&M pressat ner priserna med 30 procent.

Men det som väckte mest uppståndelse var att en av fabrikerna i landet lade ut tillverkning på hemarbetare. I ett hem sydde en nioårig flicka kläder åt H&M. Två andra flickor berättade att de arbetat till midnatt med att sy kläder åt H&M och att de för det tjänat cirka två kronor.

H&M:s företagsledning blev oroad över att avslöjandena skulle skada klädföretagets anseende. Det skulle också kunna leda till lägre försäljningssiffror. H&M beslutade att omedelbart anta en så kallad uppförandekod. I koden slog man fast vilka villkor som skulle gälla i leverantörsfabrikerna.

Ganska snart började andra klädföretag att följa efter. Allt fler antog uppförandekoder för att reglera de sociala villkoren. Leverantörsföretagen var tvungna att skriva på att de skulle efterleva kraven i koderna. I annat fall gick de miste om beställningarna.

De svenska klädföretagen började upprätta system för att se till att koderna följdes. Det skedde genom egna kontroller av leverantörsföretagen men också genom att man anlidade etiska revisionsbyråer som utförde kontrollerna.

Fler företag antar uppförandekoder

Systemet med uppförandekoder fick snabbt en allt större spridning. Det som hade börjat i klädbranschen blev snart

en modell för alla företag med verksamhet i omvärlden. Uppförandekoder används i dag för att kontrollera villkoren hos leverantörer. När industriföretag använder uppförandekoder är syftet snarare att skapa sociala riktmärken för den egna produktion som företagen bedriver i olika delar av världen.

Även internationellt har uppförandekoder blivit en modell för transnationella företag. På engelska kallas koderna för codes of conduct. För många företag är uppförandekoderna ett verktyg för företagens sociala ansvar. Även för detta finns ett engelskt uttryck som fått stor spridning, CSR (Corporate Social Responsibility).

Samordning av den sociala kontrollen

När allt fler företag hade antagit uppförandekoder började man inse att det blev orimligt att varje företag skulle ha sin egen kod och sitt eget kontrollsystem. Det ledde till en ökad samordning. Grupper av företag enades om gemensamma koder och system för inspektioner. Det har resulterat i ett antal företagsöverskridande organisationer.

Den största av dessa organisationer är Business Social Compliance Initiative (BSCI) med huvudkontor i Bryssel. BSCI är en organisation för europeiska företag inom framför allt kläd-, textil-, sko- och accessoarbranschen. BSCI har en egen uppförandekod och utför egna inspektioner av medlemsföretagens leverantörsfabriker. Över 30 svenska företag har anslutit sig till BSCI.

En annan stor sammanslutning är Fair Wear Foundation (FWF) med säte i Amsterdam. FWF samarbetar nära med nätverket Clean Clothes Campaign (CCC) som bedriver kampanjer för att förbättra villkoren för klädarbetare. Svensk medlem i CCC är nätverket Rena Kläder.

En global gigant, men av mindre betydelse för svenska och

europiska klädföretag, är den amerikanska organisationen Fair Labor Association (FLA). H&M är dock anslutet till FLA för de leverantörer man använder i Kina och Turkiet.

Kritik av företagens CSR-arbete

Fackföreningsrörelsen har både berömt och kritiserat företagens arbete med sociala uppförandekoder. Uppföljningar visar att uppförandekoderna inneburit att arbetsmiljön och säkerheten vid många leverantörsfabriker har förbättrats. Fler arbetare är också försäkrade och får ut övertidsersättning.

Däremot har uppförandekoderna inte varit bra verktyg för att stärka fackets position. Visserligen står det i alla koder att de anställda ska ha rätt att organisera sig fackligt. Men i realiteten har koderna inte inneburit att fler arbetare gått med i facket.

Många leverantörsföretag använder i sin tur underleverantörer. Inom exempelvis klädbranschen är det vanligt att man lägger ut färgning av tyger och brodering på andra företag. Flera studier visar att ju längre ut man kommer i produktionskedjan desto större är missförhållandena. Där är det fortfarande vanligt med barnarbete och skadliga arbetsmiljöer.

Inspektionerna sker nästan enbart i det första ledet, direkt av leverantörsföretagen. Systemet med uppförandekoder och inspektioner misslyckas därför med att förbättra villkoren där situationen är värst.

Ett annat problem är att uppförandekoderna för det mesta bara slår fast att leverantörerna ska betala de statliga minimilönerna. Följer leverantörerna dessa regler bryter de inte mot lagen. Problemet är att minimilönerna ofta är extremt låga.

Allra lägst är minimilönerna i Bangladesh. Där tjänar klädarbetare motsvarande 300 kr i månaden. Det är svårt att leva på och gör det nödvändigt för arbetarna att jobba mycket

övertid. Fackliga organisationer kräver att alla arbetare ska ha rätt till en "skälig levnadslön". En svårighet är emellertid hur en sådan lön ska definieras. Vad menas med en skälig levnadslön? Vad ska den räcka till?

Risk för privatisering av reglerna i arbetslivet

Debatten kring uppförandekoder har gjort att åtminstone vissa företag känt sig tvingade att ta de sociala frågorna på allvar. Om företagen bara vidtar kosmetiska förändringar riskerar de att bli avslöjade som hycklare, något som i sin tur hotar lönsamheten.

Men alla företag tyckte inte att frågan är lika känslig, vissa tar de sociala åtagandena på allvar, medan andra bara använder dem som ett instrument för att förbättra sin image.

Robert Reich, arbetsmarknadsminister när Bill Clinton var president, har pekat på faran att om storföretagens uppförandekoder blir det avgörande styrmedlet för att åstadkomma förbättringar i det globala arbetslivet, då sker det till priset av att lagar och avtal får mindre betydelse. Detta är också vad som skett. I den indiska staden Noida, ett centrum för klädtillverkning, vittnar flera fabriksägare om just detta.

Så här säger Sunil Bahadur vid ett företag som syr kläder åt H&M, Åhléns och Indiska: "Lagarna i det här landet efterlevs inte och den statliga kontrollen är korrupt. Vid det här företaget finns inte heller några fackföreningar. Däremot anstränger vi oss för att följa beställarnas uppförandekoder. Gör vi inte det får vi inga nya beställningar."

Det är förstås positivt att uppförandekoderna kan bidra till förbättringar. Men det negativa är att de lagar som beslutas i demokratisk ordning har så liten betydelse och att fackliga avtal helt saknas. I värsta fall kan uppförandekoder komma att ersätta lagar och avtal. Det skulle betyda att reglerna för arbetslivet beslutas av företagen själva och inte av demokratiskt

valda organ och inte efter förhandlingar med de fackliga organisationerna.

Många fackliga organisationer menar att ett bättre alternativ än uppförandekoder är internationella fackliga ramavtal. Ett ramavtal kan till innehållet vara ganska likt en uppförandekod. Skillnaden är att ett ramavtal är en överenskomst mellan ett globalt fack och ett transnationellt företag, medan uppförandekoderna är en deklaration som ensidigt antagits av ett företag.

Textilarbetare brann inne hos H&M:s leverantör

I februari 2010 brann det i fabriken hos H&M:s underleverantör Garib and Garib i Bangladesh. Brandutrustningen fungerade inte och flera utgångar var blockerade. Det ledde till att 21 arbetare omkom och minst 50 skadades.

Situationer för textilarbetare i världen, och andra som producerar varor eller råvaror som säljs i våra länder, har ibland förbättrats. Men fortfarande erbjuds löner och villkor som är långtifrån acceptabla. De sämsta villkoren i världen för textilarbetare finns förmodligen i Bangladesh. Lägsta lönen är motsvarande 300 svenska kronor, men för att överleva skulle en arbetare behöva flera gånger så mycket i lön.

Till H&M:s försvar ska sägas att det svenska företaget drivit på om att lönerna måste höjas. 2009 deltog H&M i en kampanj som ledde till kraftigt höjda löner, men prisökningarna i landet har gjort att arbetarnas ändå inte märkt av några förbättrade villkor.

Konsumentmakt

Rättvis handel handlar om att använda konsumentmakt för att påverka arbetsvillkor och miljö. Den strategin har fått allt större genomslag och har också blivit allt viktigare för arbetarrörelsen.

Vid sidan av den politiska och fackliga vägen att påverka finns alltså ytterligare ett verktyg: att agera som konsument. Den kan handla om enskilda individer som handlar varor och tjänster, men också om företag och organisationer och om den offentliga sektorns upphandlingar.

Vi kan välja att så ofta det går handla produkter från företag som uppfyller högt ställda sociala och miljömässiga krav. Ofta har sådana produkter någon form av märkning som ska garantera att de är "rättvist" eller "miljövänligt" producerade.

Fairtrade

Fairtrade är en produktmärkning med kriterier både för småskaliga kooperativ och för större plantager med anställd arbetskraft. För kooperativen och liknande småjordbruk ska producenterna organisera sig i en demokratisk form.

Efter certifieringen får producenten ett garanterat minimipris och en social premie. Minimipriset på varorna utlöses i den händelse det blir ett globalt prisfall. Den sociala premien ska användas för lokala projekt, som att bygga skolor. I kriterierna för anställda betonas fler aspekter av arbetsvillkoren, bland annat rätten att bilda fackföreningar.

Fairtrade-kriterierna är utvecklade av Fairtrade International, en paraplyorganisation för märkningsinitiativ i 27 länder. En av medlemmarna är Fairtrade Sverige. I Fairtrade Sverige ingår flera fackliga organisationer, däribland LO.

Fairtrade International samverkar med FLO-CERT, ett självständigt organ som ansvarar för inspektioner och certifiering. Det finns många Fairtrade-märkta produkter i Sverige. De stora varugrupperna är kaffe, bananer, vin, kakao, choklad, rosor, bomull, socker, honung, te, kalla drycker, snacks och bollar. Svensken handlar fairtrade-produkter för i genomsnitt 129 kr per person och år.

Försäljningen av Fairtrade-märkta varor har successivt ökat. Allra mest framgångsrik är försäljningen av kaffe och bananer.

Världsbutikerna

En annan del av rörelsen kring rättvis handel är de så kallade Världsbutikerna sammanslutna i Nätverket rättvis handel. För närvarande finns ett fyrtiotal Världsbutiker i Sverige. Varorna i Världsbutikerna har för det mesta ingen märkning, men man utlovar att tillverkningen ska ha följt de kriterier som satts upp av den internationella organisationen World Fair Trade Organization (WFTO).

Till skillnad från de Fairtrade-märkta varorna har produkterna ofta haft en något mer komplicerad tillverkningsprocess. Typiska varor utgörs av accessoarer, interiörartiklar och hantverk.

I gränslandet för vad som brukar betraktas som rättvis handel finns ytterligare etiska märkningar av varor utifrån olika specifika kriterier. Framför allt handlar det om miljökrav. Hit hör Naturskyddsföreningens märkning Bra Miljöval, Miljömärkning Sverige AB som på regeringens uppdrag utfärdar märkningarna Svanen och EU Ecolabel samt Krav ekonomisk förening med märkningen Krav.

Hjälper rättvis handel?

Fairtrade och rättvis handel har bidragit till att stödja tillverkning som följer höga sociala och miljömässiga krav. Ofta har det handlar om små producentkooperativ i utvecklingsländer. Inte minst har fler småbönder fått en möjlighet att överleva.

Eftersom försäljningen av fairtrade-produkter har ökat betyder det allt fler arbetare i utvecklingsländer tillverkar varor som uppfyller högt ställda sociala kriterier.

Samtidigt finns begränsningar med strategin:

- Rättvis handel lämpar sig för oförädlade varor. Däremot är det praktiskt svårt och dyrt att certifiera mer komplexa produktionskedjor. Av detta skäl finns exempelvis inga Fairtrade-märkta mobiltelefoner.

– Fairtrade stödjer framför allt små jordbruksproducenter. Risken finns att Fairtrade stimulerar jordbrukarna att hålla fast vid en småskalig produktion, samtidigt som jordbruket skulle behöva mer av storskalighet för att överleva.

– Rättvis handel har inte varit ett effektivt verktyg för att stärka den fackliga organiseringen bland arbetare i utvecklingsländer. Orsaken är att rättvis handel främst stöttat små producenter och kooperativ, medan fackliga organisationer oftast har sin bas på arbetsplatser med många anställda.

Frågor:

Vilka argument finns för att köpa produkter som är rättvisemärkta?

Är rättvisemärkning ett bra sätt att förbättra villkoren för odlarna?

Finns det andra sätt att skapa bättre förhållanden för dem som odlar våra varor?

Offentlig upphandling

Det offentliga, framför allt i form av kommuner och landsting, inhandlar stora kvantiteter av varor, även utanför Sveriges gränser. Eftersom det rör sig om stora belopp och skattemedel är det extra viktigt att beslutsfattarna bryr sig om villkoren för de som arbetar med att framställa dessa produkter.

2007 avslöjade organisationen SwedWatch att tillverkningen av sjukhuskläder och enkla kirurgiska instrument sker under oacceptabla former. I en dokumentärfilm som visades i TV4:s Kalla fakta visades bland annat hur ungdomar dopade händerna i giftiga ytbehandlingsbad vid tillverkning av saxar och pincetter som säljs till svenska landsting.

På den fabrik i södra Indien där det var allra sämst arbets-

villkor av de arbetsplatser som undersökts pågick arbetet dygnet runt och många anställda uppgav att de hade arbetsveckor på 90 timmar. Kläderna de tillverkade såldes bland annat till Skånes, Västra Götalands och Stockholms läns landsting.

De anställda i Pakistan som tillverkade handdukar till det välkända företaget Almedahls, som även säljer till offentlig sektor, uppgav att de fick en lön som låg långt under den lagstadgade minimilönen och att de var förbjudna att organisera sig i fackföreningar. Om de gjorde misstag i produktionen straffades de med övertid.

Den obligatoriska arbetstiden var 72 timmar vilket är klart över vad den pakistanska arbetstidslagstiftningen föreskriver. Den här leverantören hade inte heller någon som helst rening av utsläppen från färgning och blekning.

På andra undersökta fabriker förekom otillåtet nattarbete och barnarbete. De långa arbetstiderna var legio och löner och ersättningar låg långt under miniminivåerna i lagstiftningen i respektive land. De landsting som pekades ut i rapporten meddelade omgående att de skulle börja formulera sociala krav i sin upphandling.

Avslöjanden av det här slaget är viktiga, men de får inte leda till att vi slutar köpa varor från fattiga länder. En bojkott löser inga problem, då lämnar man bara de anställda i sticket. I stället bör uppköparna formulera hårdare krav, och följa upp dessa. Landstingen i Västra Götaland, Stockholms län och Skåne har gått i bräsch för etiska krav vid offentlig upphandling genom att ta fram en uppförandekod. Det finns även liknande initiativ på kommunal nivå.

Två av ILO:s åtta så kallade kärnkonventioner för bra arbetsförhållanden handlar om att arbetarna ska ha rätt att organisera sig fackligt. Om man följde konventionerna borde det innebära problem till exempel med de varor som köps från Kina där fria fackföreningar är förbjudna och där oerhörda mängder av de varor vi konsumerar tillverkas numera.

Även om marknaden för offentlig upphandling är stor i Sverige är den gigantisk om vi tittar på hela EU-området. Det är därför viktigt att driva gemensamma krav inom hela EU-området och här har Europafacket och andra gränsöverskridande organisationer en viktig roll att spela.

Ett land som utmärker sig är Nederländerna som på nationell nivå antog en ambitiös målsättning att all statlig upphandling ska vara ekonomiskt, etiskt och miljömässigt hållbar från 2010. Norge antog 2007 en treårig nationell handlingsplan för miljö- och socialt ansvar i offentlig upphandling.

Källor: *Är det värt det?*, skolmaterial om rättvis handel, Anna-Lena Lodenius, red, Fairtrade/Rena kläder, 2012. *Socialt Ansvar – En god affär?*, Mats Wingborg, Utrikespolitiska Institutet, 2010.

Läs mer:

Hemsidor

Fairtrade i Sverige: www.fairtrade.se

Fair Trade Center: www.fairtradecenter.se

Swedwatch: www.swedwatch.org

Schyst resande: www.schystresande.se

Böcker och rapporter

LO TCO Biståndsnämnd / Fairtrade / Rena kläder: *Guide till offentlig upphandling*, 2010.

Wingborg, Mats, *Socialt Ansvar – En god affär?*,

Utrikespolitiska Institutet, 2010.

Lodenius, Anna-Lena, red.: *Är det värt det?*, skolmaterial om rättvis handel, Fairtrade/Rena kläder, 2012.